7. BASKI

TAVAN ARASINDAKİ BUDA

NATIONAL BOOK AWARD FİNALİST

"Kitabın elmas hali."
-Guardian

JULIE OTSUKA

domingo

Çeviri: Duygu Akın

Japonya'dan San Francisco'ya giden gemiye bindiler hep birlikte, ellerinde kocalarının birbirinden yakışıklı fotoğraflarıyla. Gelindi onlar; yabancı topraklarda, dükkan, bağ bahçe sahibi kocalarıyla kuracakları müreffeh yaşamın hayaline kapıldılar –çünkü onlara bunun sözü verilmişti. Sonra kocalarını gördüler; ilk şoku yaşadılar, ilk geceyi atlattılar. Müstakbel kocalarının onlara yalan söylediğini, evlerinin hanımı olmayacaklarını öğrendiler; çok ama çok çalıştılar, tarlalarda iki büklüm mahsül topladılar, beyaz tenli uzun boylu kadınların yerlerini sildiler, çamaşırlarını yıkadılar, yemeklerini yaptılar, erkeklerine hizmet ettiler. Çocuk doğurdular; bir, iki, beş, on. O çocuklar büyüyüp de kimliklerini reddettiğinde üzülmemeye çalıştılar. Yeni topraklar sonunda memleketleri oldu. Ve savaş gelip çattı bir gün, yeni memleketlerinde "düşman" oldular.

JULIE OTSUKA'nın 2011 National Book Award finalisti romanı TAVAN ARASINDAKİ BUDA yüz yıl kadar önce gemiyle Japonya'dan San Francisco'ya "fotoğrafla eşlenmiş gelinler" olarak getirtilen bir grup genç kadının yürek burkan öyküsünü, şiirsel bir etkileyicilik ve hiddetle aktarıyor.

TAVAN ARASINDAKİ BUDA Amerikan rüyasına dair büyüleyici bir başyapıt.

TAVAN ARASINDAKİ BUDA

Tavan Arasındaki Buda

Julie Otsuka

Çeviri: Duygu Akın

domingo

domingo

TAVAN ARASINDAKİ BUDA
Julie Otsuka

Özgün ismi: THE BUDDHA IN THE ATTIC
© 2011 Julie Otsuka
Bu kitabın Türkçe yayın hakları Anatolialit Telif Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Türkçe yayın hakları:
© 2012 Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
Domingo, Bkz Yayıncılık markasıdır.
Sertifika No: 46105

Çeviri: Duygu Akın
Editör: Emre Ülgen Dal
Kapak Uygulama: Ayşe Nur Ataysoy
Sayfa Uygulama: Ayhan Şensoy

ISBN: 978 605 198 055 3

I. Baskı: Mayıs 2012 (ISBN 978 605 626 046 9)
VII. Baskı: Mart 2022
Çınar Mat. ve Yay. San. Tic. Ltd. Şti.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han
No: 34 Kat: 4-5 Bağcılar İstanbul
Tel: (0212) 628 96 00 Sertifika No: 45103

Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tümünün veya içeriğinin herhangi bir bölümünün yayıncının yazılı izni olmadan, fotokopi yöntemi dahil, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır.

Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
Harbiye Mah. Cumhuriyet Cad. Pak Apt. No: 30
Kat: 1 Daire: 3 Şişli İstanbul
Tel: (212) 245 08 39
e-posta: domingo@domingo.com.tr
www.domingo.com.tr

Andy'e

Bazılarının saldığı ün yaşamlarından sonra sürüp gider, onlardan şimdiye dek içtenlikle, övgüyle söz edilir. Oysa bazıları hiç bir anı bırakmamış, hiç yaşamamış gibi yok olmuşlardır. Şimdi onlar hiç var olmamış gibidir, onların çocukları da aynı durumdadır.

–SİRAK 44: 8-9

Ambar yandı kül oldu–
şimdi
Ayı görebiliyorum.

–MASAHIDE

TAVAN ARASINDAKİ BUDA

HAYDİ GEL, JAPON!

Gemide çoğumuz bakireydik. Uzun siyah saçlarımız, geniş yassı ayaklarımız vardı ve pek uzun boylu değildik. Kimimiz genç kızlığımızda pirinç lapasından başka şey yememiştik ve biraz çarpık bacaklıydık, kimimiz ise on dört yaşında genç kızlardık hâlâ. Kimimiz şık giysilerimizle şehirden gelmiştik; ama pek çoğumuz köyden geliyorduk ve üzerimizde yıllardır giydiğimiz, ablalarımızdan kalma, defalarca yamalanıp yeniden boyanmış soluk kimonolarımız vardı. Kimimiz dağlardan gelmiş, denizi sadece resimlerde görmüştük; kimimiz ise balıkçı kızıydık, ömrümüz boyunca deniz kıyısında yaşamıştık. Deniz bizden belki

bir erkek kardeş, bir baba ya da bir nişanlı çalmıştı, belki de bir sevdiğimiz kederli bir şafak vakti suya atlayıp uzaklara yüzmüştü... Şimdi bizim uzaklara gitme vaktimiz gelip çatmıştı.

GEMİDE -kimden hoşlanıp kimden hoşlanmadığımıza karar vermeden, birbirimize adaların hangisinden geldiğimizi ve niye orayı terk ettiğimizi söylemeden, hatta birbirimizin ismini dahi öğrenmeye zahmet etmeden önce- yaptığımız ilk şey, kocalarımızın fotoğraflarını karşılaştırmak oldu. Gözleri koyu, saçları gür, ciltleri pürüzsüz ve lekesiz, yakışıklı genç adamlardı onlar. Çene hatları belirgindi. Duruşları hoştu. Burunları düz ve kalkıktı. Geride bıraktığımız erkek kardeşlerimize, babalarımıza benziyorlardı, ama gri frak paltoları, kaliteli kumaştan Batı tarzı üç parça takım elbiseleriyle, onlardan çok daha iyi giyimliydiler. Bazıları fotoğrafta düzgün biçilmiş çimleri, beyaz çitli bir bahçesi olan, üçgen çatılı ahşap evlerin kaldırımlarında duruyordu, bazılarıysa garaj yoluna park etmiş T Model Ford'larına yaslanmıştı. Kimileri de fotoğraf stüdyolarında dimdik koltuklarda, ellerini kibarca üst üste koymuş doğruca kameraya bakarak, dünyaya hükmetmeye hazırmışçasına oturuyordu. Hepsi de limana demirlediğimizde orada, San Francisco'da bizi bekliyor olacaklarına söz vermişlerdi.

GEMİDE sık sık merak ettik: Bizi beğenecekler miydi? Biz onları sevecek miydik? Limanda gördüğümüzde onları fotoğraflarından tanıyacak mıydık?

GEMİDE aşağıda, kasara altında yattık. Pis ve loştu. Yataklarımız birbiri üstüne istiflenmiş dar metal raflardan ibaretti. Şiltelerimiz sertti, inceydi ve başka yolculuklara, başka yaşamlara ait lekelerle kararmıştı. Yastıklarımız kuru buğday kabuğuyla doldurulmuştu. Ranzaların arasındaki koridorlar yemek artıklarıyla doluydu, yerler ıslak ve kaygandı. Yattığımız yerde tek bir lomboz vardı; geceleri kapı kapatıldıktan sonra karanlığı fısıltılar doldurdu. *Canım yanacak mı acaba?* Battaniyelerin altında vücutlar bir sağa bir sola dönerdi. Deniz yükselip alçalırdı. Nemli hava insanı boğardı. Geceleri rüyamızda kocalarımızı görürdük. Yeni tahta sandaletler, top top indigo ipekler görürdük. Günün birinde bacalı bir evde yaşadığımızı, güzel ve uzun boylu olduğumuzu görürdük. Kaçmak için çırpındığımız çeltik tarlalarına geri döndüğümüzü görürdük. Çeltik tarlası rüyaları daima kâbus türünden olurdu. Ailenin geri kalanı karnını doyurabilsin diye babalarımızın geyşa evlerine sattığı bizden güzel ablalarımızı görürdük; uyandığımızda nefesimiz tıkanırdı. *Bir an kendimi o sandım.*

GEMİDEKİ İLK BİRKAÇ günümüzde bizi deniz tuttu,

yediklerimiz midemizde durmadı, sık sık küpeşte ziyareti yapmak zorunda kaldık. Bazılarımızın başı öyle döndü ki yürüyemedik, ve değil müstakbel kocalarımızın ismini, kendi isimlerimizi bile hatırlayamadan sersemlemiş vaziyette ranzalarımızda yattık. *Bir daha hatırlatsana, ben Bayan kimdim?* Bazılarımız midemizi tutarak merhamet tanrıçası Kannon'a yüksek sesle dua ettik -*Neredesin?* Bazılarımız betimiz benzimiz attığı halde sessiz kalmayı tercih ettik. Gecenin bir yarısı sık sık büyük bir dalganın sarsıntısıyla uyandık ve bir an için nerede olduğumuzu, yataklarımızın neden sallandığını, yüreklerimizin neden hop ettiğini anlayamadık. Aklımıza gelen ilk şey hep *deprem* oldu. Ellerimiz hemen evden ayrıldığımız sabaha dek koynunda yattığımız analarımızı aradı. Şimdi uyuyorlar mıydı? Rüya görüyorlar mıydı? Gece gündüz bizi düşünüyorlar mıydı? Sokakta, hâlâ ellerinde paketlerle, hiçbir şey taşımayan babalarımızın üç adım gerisinden yürüyorlar mıydı? Uzaklara yelken açtığımız için bizi içten içe kıskanıyorlar mıydı? *Ben sana istediğin her şeyi vermedim mi?* Eski kimonolarımızı havalandırmışlar mıydı? Kedileri beslemişler miydi? Bize bilmemiz gereken her şeyi öğretmişler miydi? *Çay bardağını iki elinle tut, güneşe çıkma, asla gereğinden çok konuşma.*

GEMİDE ÇOĞUMUZ hünerliydik; iyi birer eş olacağımızdan emindik. Yemek yapmayı, dikiş dikmeyi

bilirdik. Çay ikram etmeyi, çiçek aranjmanı yapmayı, saatler boyu geniş yassı ayaklarımızın üstünde oturmayı, dişe dokunur tek laf etmemeyi bilirdik. *Bir kız içinde bulunduğu odayla bütünleşmeli: Varmış gibi görünmeden varlığını sürdürmeli.* Cenaze adabını, sonbaharın geçip gidişi hakkında tam on yedi hecelik kısa, hüzünlü şiirler yazmayı bilirdik. Ot yolmayı, odun kesmeyi, su taşımayı bilirdik. İçimizden biri -pirinç değirmencisinin kızı- sırtında otuz beş kiloluk çuvalla kasabaya üç kilometrelik yolu tek damla ter dökmeden kat etmeyi bilirdi. *Bütün mesele nefesini ayarlamakta.* Çoğumuz görgülüydük, ve olağanüstü kibardık; öfkeden delirip denizciler gibi sövdüğümüz zamanlar hariç. Çoğumuz genellikle ince ses tonuyla, hanımefendiler gibi konuşur, bildiğimizden çok daha azını biliyormuş gibi davranırdık. Güverte tayfasının yanından geçerken ayak parmaklarımızı adabına göre içe kıvırır, küçük, çıtkırıldım adımlar atmaya özen gösterirdik. Ne de olsa annelerimiz defalarca söylemişti: *Şehirli gibi yürü, çiftçi gibi değil!*

GEMİDE her gece birbirimizin yataklarında toplaşır, bizi bekleyen o bilinmez kıtayı konuşarak saatler geçirirdik. Oradaki insanların etten başka bir şey yemediklerini, vücutlarının kıllarla kaplı olduğunu duymuştuk (bizse çoğunlukla Budist'tik, et yemezdik ve sadece uygun yerlerimizde kıllarımız vardı).

Orada ağaçlar devasaydı. Uçsuz bucaksız düzlükler vardı. Kadınlar gürültücü ve uzun boyluydu. Duyduğumuza göre en uzun erkekten bile bir kafa boyu daha uzunlardı. Dilleri bizimkinin on katı zordu, gelenekleri akıl almaz derecede tuhaftı. Kitaplar arkadan öne doğru okunuyordu, sabun banyoda kullanılıyordu. Burunlar kirli bezlere sümkürülüyor, bezler yeniden cebe tıkılıyor, sonra tekrar tekrar çıkarılıp kullanılıyordu. Beyazın tersi kırmızı değil, siyahtı. Ne olacaktı halimiz o yabancı topraklarda? Devlerin ülkesine giren olağanüstü küçük insanlar olarak hayal ettik kendimizi -elimizdeki rehber kitabın dışında hiçbir donanımımız yoktu. Gülecekler miydi acaba bize? Tükürecekler miydi? Yoksa daha beteri, hiç ciddiye almayacaklar mıydı bizi? Tüm bunlara rağmen, en gönülsüzümüz bile köyde bir çiftçiyle yaşlanmaktansa Amerika'da bir yabancıyla evlenmenin daha iyi olduğunu kabul etmişti. Çünkü Amerika'da kadınların tarlalarda çalışması gerekmiyordu, ve herkese yetecek kadar pirinç ile ateş odunu vardı. Üstelik nereye gitseniz erkekler size kapıları açıyor, şapkalarını çıkarıp, "Bayanlar önden," veya "Buyurun lütfen" diyorlardı.

BAZILARIMIZ Kyoto'dandık; narin, açık tenliydik, hayatımız boyunca evin arka tarafındaki karartılmış odalarda yaşamıştık. Bazılarımız Nara'lıydık; günde üç defa atalarımıza dua eder, tapınak çan-

larının sesini hâlâ duyduğumuza ant içerdik. Bazılarımız Yamaguçi'li çiftçilerin kızlarıydık; kalın bileklerimiz, geniş omuzlarımız vardı ve hiç akşam dokuzdan sonra yattığımız olmamıştı. Bazılarımız Yamanaşi'nin küçük dağ mezrasındandık; ilk trenimizi daha yeni görmüştük. Bazılarımız Tokyoluyduk; her şeyi görmüştük, Japoncayı güzel konuşurduk, ve diğerleriyle pek kaynaşmazdık. Çoğumuz Kagoşima'lıydık ve Tokyolu olanlarımızın anlamıyormuş gibi yaptığı ağır güneyli aksanla konuşurduk. Bazılarımız karlı ve soğuk Hokkaido'dandık ve önümüzdeki yıllar boyunca rüyalarımızda hep o bembeyaz toprakları görecektik. Bazılarımız sonradan bombalanacak olan Hiroşimalıydık, ve o sırada bilmesek de, gemide olduğumuz için şanslıydık. En gencimiz on iki yaşındaydı, Biwa Gölü'nün doğu kıyısından geliyordu ve henüz kanamaya başlamamıştı. *Ailem beni nişan parası için evlendirdi.* En büyüğümüz otuz yedi yaşındaydı, Niigata'lıydı ve tüm hayatını yatalak babasına bakarak geçirmişti. Babasının kısa süre önceki ölümü onu hem mutlu etmiş hem de üzmüştü. *Ancak o öldüğünde evlenebileceğimi biliyordum.* Birimiz evlenilecek erkeğin kalmadığı Kumamoto'dandı -evlenilebilecek erkeklerin tümü bir sene önce iş bulmak için Mançurya'ya gitmişti- ve bir koca bulabildiği için kendini talihli sayıyordu. *Fotoğrafına sadece bir kez baktım, sonra çöpçatana, "Olur" dedim.* Birimiz Fu-

kuşima'daki bir ipek dokuma köyündendi, ilk kocasını gribe kaptırmıştı, ikincisini ise tepenin öte yanında yaşayan daha genç ve güzel bir kadına. Şimdi de üçüncüyle evlenmek üzere Amerika'ya gidiyordu. *Adam sağlıklı. İçkisi, kumarı yok, bu kadarı bana yeter.* Birimiz Nagoya'lı eski bir dansçıydı, güzel giyinirdi, şeffaf beyaz tenliydi, erkekler hakkında bilinecek ne varsa bilirdi ve diğerlerimiz her gece sorularımızla ona giderdik. Ne kadar sürecek? Işık açık mı olacak, sönük mü? Bacaklar kaldırılacak mı, indirilecek mi? Gözler açık mı olacak, kapalı mı? Ya nefes alamazsam? Ya çok susarsam? Ya çok ağırsa? Ya çok iriyse? Ya beni istemezse? "Erkekler genelde son derece basittir" derdi bize o, sonra da başlardı anlatmaya.

Gemide bazen saatlerce uyanık kaldık; içimiz hasret ve korkuyla doluydu. Yük bölümünün sallantılı ve nemli karanlığında, bu yolculuğa üç hafta daha nasıl dayanacağımızı düşündük.

Gemide, yanı başımızdaki sandıklarda, yeni hayatımızda ihtiyaç duyacağımız her şeyi taşıdık: Düğün gecesi için beyaz ipek kimonolar, gündelik giyim için pamuklu renkli kimonolar, yaşlılığımız için sade pamuklu kimonolar, kaligrafi fırçaları, kalın, siyah mürekkep çubukları, eve uzun mektuplar yazmak için ince pirinç kâğıdı yaprakları, pirinç-

ten küçücük Buda'lar, tilki tanrının fildişi heykelleri, beş yaşımızdan beri birlikte yattığımız oyuncak bebekler, gerektiğinde hediyelik verebileceğimiz torbalar dolusu kahverengi şeker, parlak kumaştan yorganlar, kâğıt yelpazeler, İngilizce cümle kalıbı kitapları, çiçekli ipek kuşaklar, evimizin arkasından akan nehirden toplanmış pürüzsüz siyah taşlar, bir zamanlar dokunduğumuz, sevdiğimiz ve asla yazmayacağımızı bildiğimiz halde yazmaya söz verdiğimiz oğlana ait bir tutam saç, son sözleri hâlâ kulaklarımızda çınlayan annelerimizin verdiği gümüş aynalar. *Göreceksin: kadınlar zayıftır, ama anneler güçlüdür.*

GEMİDE her şeyden yakındık. Tahtakurusundan. Bitten. Uykusuzluktan. Motorun rüyalarımıza bile giren, biteviye zonklamasından. Tuvaletlerin -denize açılan devasa delikler- kokusundan ve günden güne keskinleşen kendi kokumuzdan. Kazuko'nun soğukluğundan, Çiyo'nun boğazını temizlemesinden, Fusayo'nun hepimizi yavaş yavaş delirten, "Çay Toplayıcının Türküsü"nü kesintisiz mırıldanışından. Kaybolan saç tokalarımızdan -kimdi aramızdaki hırsız?- ve birinci sınıf yolculuk yapan kızların güvertede yanımızdan geçip giderken bir kerecik olsun mor ipek şemsiyelerinin altından bize 'merhaba' demeyişinden. *Ne sanıyor bunlar kendilerini?* Sıcaktan. Soğuktan. Kaşındıran yün

battaniyelerden. Kendi yakınmalarımızdan. Ancak içten içe çoğumuz mutluyduk, çünkü yakında Amerika'da, bizlere aylar içinde defalarca mektup yazmış yeni kocalarımızın yanında olacaktık. *Güzel bir ev satın aldım. Bahçesine lale ekersin. Nergis ekersin. Canın ne isterse ekersin. Bir çiftliğim var. Bir otel işletiyorum. Büyük bir bankanın müdürüyüm. Japonya'dan kendi işimi kurmak üzere yedi yıl önce ayrıldım, sana çok iyi bakabilirim. Boyum 1,79, cüzzam ya da akciğer hastalığım yok, ailemde delilik yok. Okayama doğumluyum. Hyogo doğumluyum. Miyagi doğumluyum. Şizuoka doğumluyum. Senin köyüne yakın bir köyde büyüdüm ve seni yıllar önce bir panayırda gördüm. Buraya gelmen için gereken parayı sana ilk fırsatta göndereceğim.*

GEMİDE kocalarımızın resimlerini, boynumuza astığımız uzun zincirlerin ucundaki minicik oval madalyonlarda taşıdık. İpek cüzdanların, eski çay tenekelerinin, kırmızı vernikli kutuların, Amerika'dan gönderilirken içine kondukları kalın kahverengi zarfların içinde taşıdık. Orada mı diye sık sık yoklayarak, kimonolarımızın yeninde taşıdık. *Haydi Gel, Japon*'un, *Amerika'ya Gidiş Rehberi*'nin, *Bir Erkeği Memnun Etmenin On Yolu*'nun sayfaları arasında, Budist sutraların ciltleri arasında taşıdık. Hıristiyan olan, et yiyen, daha farklı, uzun saçlı bir tanrıya dua eden birimiz, Kral James İncili'nin arasında taşıdı. Ona hangi

erkeği daha çok sevdiğini sorduğumuzda -fotoğraftaki erkeği mi, yoksa İsa Mesih'i mi?- bize gizemli bir edayla gülümseyerek, "Onu tabii ki" dedi.

GEMİDE birkaçımız ömrümüzün sonuna dek kocalarımızdan saklamaya yemin ettiğimiz sırlar taşıyorduk. Amerika'ya gidişimizin gerçek nedeni belki aileyi yıllar önce terk etmiş babamızın izini sürmekti. *Kömür madeninde çalışmak üzere Wyoming'e gitti, bir daha da haber alamadık.* Belki de geride, yüzünü doğru dürüst hatırlayamadığımız bir adamdan -köyde bir hafta kalan seyyah öykü anlatıcı, veya gece geç bir vakitte Fuji Dağı'na giderken evimize uğrayan Budist bir rahipten- olma küçük kızımızı bırakmıştık. Ve ailemizin kızımıza iyi bakacağını bildiğimiz halde -*köyde kalırsan,* demişlerdi bize, *asla evlenemezsin*- kendi hayatımızı onunkine tercih ettiğimiz için vicdan azabı çekiyor, gemide birbiri ardına pek çok geceler onun için ağlıyorduk. Sonra bir sabah uyandığımızda gözlerimizi kurulayarak, "Bu kadar yeter" dedik ve başka şeyler düşünmeye başladık. Gemiden indiğimizde hangi kimonoyu giyeceğimizi düşündük. Saçımızı nasıl yapacağımızı düşündük. Onu ilk gördüğümüzde ne diyeceğimizi düşündük. Ne de olsa artık gemideydik, geçmişi ardımızda bırakmıştık ve geri dönüşümüz yoktu.

ANCAK GEMİDE, kızımızı ölene dek rüyamızda gö-

receğimizi ve onun rüyalarımızda daima geride bıraktığımız gibi üç yaşında olacağını bilmiyorduk. Bir göletin kenarına çömelmiş, suda sürüklenen ölü arının görüntüsü karşısında büyülenmiş, koyu kırmızı kimonolu, minicik bir varlıktı rüyalarda kızımız.

GEMİDE her gün aynı yemeği yedik ve her gün aynı bayat havayı soluduk. Aynı şarkıları söyledik, aynı şakalara güldük ve ılık sabahlarda sıkış tıkış yük bölümünden yukarı çıkıp tahta sandaletlerimiz, hafif yaz kimonolarımızla, arada bir durup aynı engin ve masmavi denize bakarak güvertede gezindik. Kimi zaman bir uçan balık çırpınarak ayaklarımızın dibine düştü ve birimiz -genelde balıkçı kızlarından biri- onu alıp yeniden denize attı. Kimi zaman aniden bir yunus sürüsü ortaya çıktı ve saatler boyu dalıp çıkarak gemiye eşlik etti. Denizin cam gibi düz, göğün parlak bir mavi olduğu serin, rüzgârsız bir sabahta, bir balinanın pürüzsüz, kara gövdesi aniden suda yükselip kayboldu, ve o an hepimizin soluğu kesildi. *Buda'nın gözlerine bakmak gibi bir şeydi.*

GEMİDE, rüzgârla uçuşan saçlarımızla, yolcuların gelip geçişini izleyerek saatlerce güvertede durduk. Yurtlarından Kanada'ya kaçan Pencaplı Sihleri gördük; hepsinin başına türban sarılıydı. Devrimden kaçan varlıklı Beyaz Rusları gördük. Peru'nun pamuk tarlalarında çalışmaya giden Hong Kong'lu

işçileri gördük. Meksika'da büyük bir sığır çiftliği olan ve dünyanın en zengin Çingene müzisyenleri olduğu söylenen King Lee Uvanoviç'i ve onun ünlü müzik grubunu gördük. Güneşten yanmış üç Alman turist, yakışıklı bir İspanyol rahip ve her gün saat üçü çeyrek geçe küpeştede görünüp çevik adımlarla güverteyi arşınlayan Charles isimli uzun boylu, al yanaklı bir İngiliz gördük. Charles birinci sınıfta yolculuk ediyordu; koyu yeşil gözleri, ince, sivri bir burnu vardı ve mükemmel Japonca konuşuyordu. Üstelik çoğumuzun gördüğü ilk beyaz insandı. Charles Osaka Üniversitesi'nde yabancı diller profesörüydü, Japon bir karısı ve bir çocuğu vardı. Amerika'ya defalarca gitmişti ve sorularımız karşısında sınırsız bir sabır gösterdi. Amerikalılarda ağır bir hayvan kokusu olduğu doğru muydu? (Charles bir kahkaha attı ve "Ben kokuyor muyum ki?" diyerek eğilip kendisini koklamamıza izin verdi.) Ne kadar *kıllıydılar*? ("Hemen hemen benim kadar" dedi Charlie, sonra da kollarını göstermek için gömleğini sıvadı. Kolları, hepimizi ürperten koyu kahve kıllarla kaplıydı.) Göğüsleri sahiden kıllı mıydı? (Charles'ın yüzü kızardı ve bize göğsünü gösteremeyeceğini söyledi, biz de kızardık ve ondan böyle bir şey istemediğimizi söyledik.) Hâlâ otlaklarda gezinen vahşi Kızılderili kabileler var mıydı? (Charles bize tüm Kızılderililerin uzaklaştırıldığını söyleyince rahat bir nefes aldık.) Peki, Amerika'daki kadın-

ların kocalarının önünde diz çöküp oturmak veya gülerken ağızlarını kapamak zorunda olmadıkları doğru muydu? (Charles ufuktaki bir gemiye bakarak iç geçirdi ve "Ne yazık ki, evet" dedi.) Kadınlarla erkekler orada gece boyu yanak yanağa dans mı ediyorlardı? (Sadece cumartesileri, diye açıkladı Charles.) Dans adımları çok mu zordu? (Charles bize gayet kolay olduğunu söyledi ve ertesi akşam güvertede, ay ışığı altında bize fokstrot dansı dersi verdi. *Yavaş, yavaş, hızlı, hızlı.*) San Francisco'nun şehir merkezi gerçekten Ginza'dan daha mı büyüktü? (Eh, herhalde.) Amerika'daki evler bizimkilerden üç kat büyük müydü? (Sahiden de öyleydi.) Her evin salonunda piyano mu vardı? (Charles'ın söylediğine göre daha çok iki evden birinde vardı.) Ona göre bizler Amerika'da mutlu olacak mıydık? (Charles gözlüğünü çıkardı ve güzel yeşil gözleriyle bize bakarak, "Ah, evet, hem de çok" dedi.)

GEMİDE BAZILARIMIZ bizlerle aynı köylerden gelen, türkülerimizin her kelimesini bilen ve bize sürekli evlenme teklif eden tayfalarla yakınlaşmaktan kendimizi alamadık. "Biz *zaten* evliyiz" dediysek de, birkaçımız onlara âşık oldu. Bizimle -aynı günün akşamı, mesela arka güvertede, saat onu çeyrek geçe- baş başa kalmak istediklerinde, bir an başımızı eğip önümüze baktıktan sonra derin bir nefes alarak, "Olur" dedik; ki bu da kocalarımıza asla

söylemeyeceğimiz şeylerden biriydi. *Ama öyle bir bakışı vardı ki*, diye kendi kendimize düşünecektik sonradan. Ya da, *Öyle tatlı gülümsüyordu ki...*

Gemide birimiz hamile kaldı, ama bunu bilmiyordu. Bebek dokuz ay sonra dünyaya geldiğinde fark ettiği ilk şey yeni kocasına ne kadar benzediğiydi. *Gözleri tıpkı sana benziyor*. İçimizden biri geceyi denizcilerden biriyle geçirdikten sonra kendini denize attı ve geride, yastığının üstünde kısa bir not bıraktı: *Ondan sonra bir başkası olamaz*. Bir diğerimiz güvertede tanıştığı, yurduna dönmekte olan bir Metodist misyonere âşık oldu ve adam ona Amerika'ya gittiğinde kocasını terk etmesi için yalvardığı halde o bunu yapamayacağını söyledi. "Kaderime sadık kalmalıyım" dedi. Ancak ömrünün geri kalanını, teklifi kabul etseydi yaşayacağı hayatı merak ederek geçirecekti.

Bazılarımız yapı itibarıyla kara kara düşünen insanlardık ve yalnız kalmayı tercih ederdik. Yolculuğun büyük bölümünü ranzamızda yüzükoyun yatarak, geride bıraktığımız erkekleri düşünerek geçirdik. Hep bizi fark etmiyormuş gibi yapan, ama annesi başında olmadığında bize fazladan bir mandalina veren manavın oğlunu. Veya bir defasında gece geç vakit, yağmur altında, bir köprüde iki saat boyunca beklediğimiz evli adamı. Hem de ne uğruna

beklediğimiz? Bir öpücük ve bir vaat. "Yarın tekrar geleceğim" demişti; ve her ne kadar onu bir daha görememiş olsak da, mümkün olsa yine aynısını yapacağımızı biliyorduk. Çünkü onunla olmak, yaşadığını ilk defa hissetmek gibiydi. Tek fark bunun, yaşadığını ilk defa hissetmekten de güzel olmasıydı. Sık sık uykuya dalarken kendimizi, okuldan eve dönüşte her gün konuştuğumuz köylü çocuğu -elleri topraktan en inatçı fideleri bile sökecek kadar maharetli o güzel oğlanı- ve her şeyi bilen annemizin aklımızdan geçeni okuyup deliymişiz gibi yüzümüze bakışını düşünürken bulurduk. *Hayatının geriye kalanını tarlada bel bükerek mi geçirmek istiyorsun?* (Tereddüt etmiş ve "evet" demenin eşiğine gelmiştik, ne de olsa her zaman annemiz olmak istememiş miydik? Kendimizi bildik bileli bunu arzu etmemiş miydik?)

GEMİDE HEPİMİZ tercihler yapmak zorunda kaldık. Nerede uyumalı, kime güvenmeli, kimi dost edinmeli, nasıl dost edinmeliydik? Horlayan veya uykusunda konuşan ranza komşumuza, ya da ayakları bizimkinden de beter kokan, kirli giysileri yerlere saçılmış ranza komşumuza bir şey söylemeli miydik? Biri saçına -örneğin, fırtınaya yakalanmış tekne misali "saçaklı" tarzda- belli bir şekil verdiğinde güzel olmadıysa ve kafası büyük göründüyse, ona doğruyu mu söylemeliydik, yoksa "harika oldu" mu

demeliydik? Tek bir yemek yapmayı bilen -körili pilav- ve bize her gün onu sunan Çin'den gelen aşçı konusunda yakınmalı mıydık? Bir şey söylediğimiz takdirde, ve o çoğu zaman pilav bile bulmanın mümkün olmadığı Çin'e geri gönderilirse, suçlu biz mi olurduk? Hem bizi dinleyen var mıydı ki? Umursayan var mıydı?

GEMİDE BİR YERLERDE bir kaptan vardı; kamarasından her şafakta genç, güzel bir kızın çıktığı söylenirdi. Tabii ki hepimiz meraktan çatladık: Bizden biri miydi o kız, yoksa birinci sınıf yolcularından biri mi?

GEMİDE BAZEN geç vakitte gölge gibi birbirimizin ranzasına süzüldük, yanına uzandık ve yuvamıza ait hatıralarımızı anlattık: Sonbaharın ilk günlerinde közlenmiş tatlı patatesin kokusu, bambu korusunda yapılan piknikler, harabe tapınak avlusunda oynanan "gölgeler ve iblisler" oyunu, babamızın kuyudan bir kova su çekmeye gidip de geri dönmediği gün ve annemizin o günden sonra ondan bir kez olsun bahsetmeyişi. *Sanki hiç var olmamış gibiydi. Seneler boyu baktım durdum o kuyuya.* Sevdiğimiz yüz kremlerinden, kurşuni pudranın faydalarından, kocamızın fotoğrafını ilk görüşümüzden, bunun nasıl bir şey olduğundan bahsettik. *Dürüst bir insana benziyordu, bu kadarı bana yeter, diye*

düşündüm. Bazen kendimizi o güne dek kimseye söylemediğimiz şeyleri söylerken bulduk ve bir kez başladık mı kendimizi durduramadık. Bazen de bir anda sessizliğe gömüldük ve şafak sökene, birimiz geri çekilip de, "Bir gecelik miydi?" diye sorana dek birbirimizin kollarına dolanıp kaldık. Bu da yapmamız gereken tercihlerden biriydi. Eğer "hayır" dediysek ve -o gece olmasa da sonraki ya da daha sonraki gece- yine ona döndüysek, o zaman kendimize yaptığımız her şeyi gemiden iner inmez unutacağımızı söyledik. Hem zaten tüm bunlar kocalarımız için iyi bir alıştırma sayılırdı.

GEMİDEKİ BİRKAÇIMIZ bir erkekle olmaya hiçbir zaman alışamadı; Amerika'ya biriyle evlenmeden gitmenin yolu olsaydı, mutlaka onu seçerdi.

GEMİDEYKEN, kocalarımızı ilk gördüğümüzde onları kesinlikle tanıyamayacağımızı bilmiyorduk. İskelede bizi bekleyen yün bereli, hırpani siyah paltolu erkek kalabalığının fotoğraflardaki genç adamlara hiç benzemediğini bilmiyorduk. Bize gönderilen fotoğrafların yirmi yıl önce çekildiğini bilmiyorduk. Bize yazılan mektupların kocalarımız değil, mesleği yalan söyleyip gönülleri fethetmek olan, güzel el yazılı profesyonel kişiler tarafından yazıldığını bilmiyorduk. Suyun ötesinden isimlerimizle bize seslenildiğini ilk duyduğumuzda birimizin eliyle

gözlerini kapatıp arkasını döneceğini -*Evime gitmek istiyorum*- ama diğerlerimizin başlarımızı öne eğerek kimonolarımızın eteğini düzelteceğini ve borda iskelesinden geçerek sakin ve ılık güne adım atacağını bilmiyorduk. *Burası Amerika*, diyecektik kendimize, *endişelenmeye gerek yok*. Ve yanılmış olacaktık.

İLK GECE

O gece kocalarımız bize çarçabuk sahip oldular. Büyük bir serinkanlılıkla sahip oldular. Nazikçe, ama kendinden emin, tek kelime etmeden sahip oldular. Çöpçatanların vaat ettiği gibi bakire olduğumuzu farz ederek, ayrı bir hassasiyetle sahip oldular. *Canın yanarsa söyle.* Minute Motel'in çıplak zemininde, sırtüstü kıpırdamadan yatırarak sahip oldular. Şehir merkezindeki Kumamoto Inn'in ikinci sınıf odalarında sahip oldular. O dönemde sarı benizli bir adamın adım atabileceği en iyi San Francisco otellerinde sahip oldular. Kinokuniya Oteli'nde. Mikado'da. Otel Ogawa'da sahip oldular. Bizi çantada keklik saydı-

lar ve ne derlerse yapacağımızı sandılar. *Lütfen duvara doğru dön, ellerinin ve dizlerinin üstüne çömel.* Dirseğimizden tuttular ve sessizce, "Vakit geldi" dediler. Henüz hazır değilken sahip oldular; kanamamız üç gün boyunca dinmedi. İpekten beyaz kimonolarımızı başımıza kadar kıvırıp ölmek üzere olduğumuza kanaat getirdiğimiz sırada sahip oldular. *Boğazlanıyorum sandım.* Hırsla, açlıkla, bin bir yıldır bize sahip olmayı bekliyorlarmışçasına sahip oldular. Gemi yüzünden midemiz hâlâ bulandığı, ayaklarımızın altında yer hâlâ beşik gibi sallandığı halde sahip oldular. Her direnmeye kalkıştığımızda vahşice, yumruklayarak sahip oldular. Onları ısırdığımız halde sahip oldular. Onlara vurduğumuz halde sahip oldular. Onlara hakaret ettiğimiz *-Ananın küçük parmağından bile değersizsin-* ve bağırarak yardım istediğimiz halde (kimse gelmedi) sahip oldular. Ayaklarının dibinde alnımızı yere koyup diz çöktüğümüz, beklemeleri için yalvardığımız halde sahip oldular. *Yarın yapsak olmaz mı?* Bazılarımıza -annelerimiz bu gecenin tam olarak neler içerdiğini anlatmadığı için- ne olduğunu anlamamıza fırsat kalmadan sahip oldular. *On üç yaşındaydım ve ömrümde bir adamın gözünün içine bile bakmamıştım.* Kaba, nasırlı elleri için özür dileyerek sahip oldular; o an onların bankacı falan değil, çiftçi olduklarını anlamıştık. Aşağıda uzanan şehir ışıklarını hayranlıkla izleyerek pencereden eğildiğimiz

sırada, arkadan, telaşsızca sahip oldular. "Şimdi mutlu musun?" diye sordular. Fare pisliği ve küf kokan yıpranmış halıların üstünde, elimizi kolumuzu bağlayıp yüzüstü yatırarak sahip oldular. Sarı lekeli çarşafların üstünde kudurmuşçasına sahip oldular. Kolayca ve fazla yaygaraya gerek kalmadan sahip oldular; çünkü bazılarımıza önceden defalarca sahip olmuşlardı. Sarhoşken sahip oldular. Kabaca, pervasızca ve acımızı hiç önemsemeden sahip oldular. *İçim patlayacak sandım.* Bacaklarımızı sıkı sıkı kapatıp, "Lütfen, yapma" dediğimiz halde sahip oldular. Kırılacağımızdan korkarmışçasına temkinle sahip oldular. *Ne kadar da küçüksün.* Soğuk, ama ne yaptığını bilen bir tavırla sahip oldular *-Yirmi saniye içinde tüm kontrolünü kaybedeceksin-* ve biz o an onun hayatında bizden önce pek çoklarının olduğunu anladık. Boş boş tavana bakarak işin bitmesini beklediğimiz, oysa yıllarca süreceğini bilemediğimiz sırada sahip oldular. Kaçmamızı engellemek için bizi yere bastıran motel sahibi ve karısının yardımıyla sahip oldular. *İşi bittiğinde hiçbir erkek istemeyecek seni.* Babalarımızın her gece köylerimizdeki tek gözlü kulübelerde annelerimize sahip olduğu gibi sahip oldular: Biz uykuya dalmak üzereyken aniden, hiçbir şekilde uyarmadan. Lamba ışığında sahip oldular. Ay ışığında sahip oldular. Karanlıkta sahip oldular; hiçbir şey göremedik. Altı saniyede sahip oldular, hıçkırıklarla omzumuza yı-

ğıldılar -ve biz kendi kendimize sorduk: *Bu muydu?* Uzattılar da uzattılar; haftalarca canımızın yanacağını anladık. Dizlerimizin üstünde, karyola direğine tutunup ağladığımız sırada sahip oldular. Duvarda sadece kendilerinin görebildiği esrarengiz bir lekeye çılgınca dikkatlerini odaklayarak sahip oldular. Bizi anında rahatlatıveren tanıdık Tohoku şivesiyle tekrar tekrar, "Teşekkür ederim" diye mırıldanarak sahip oldular. *Sesi tıpkı babamı andırıyordu.* Güçlükle anlayabildiğimiz kaba Hiroşima şiveleriyle bağırarak sahip oldular, ve o an ömrümüzün geri kalanını bir balıkçıyla geçireceğimizi anladık. Ayakta, ayna karşısında sahip oldular ve sonuna kadar zorla aynadaki yansımamıza baktırttılar. "Zamanla seveceksin bunu" dediler. Bileklerimizden tutarak, kibarca sahip oldular ve çığlık atmamamızı rica ettiler. Ne yapmaları gerektiğini anlamaya çalışarak, utanarak, çok zorlanarak sahip oldular. "Kusura bakma" dediler. "Bu sen misin?" diye sordular. "Bana biraz yardım et" dediler, biz de ettik. Homurtularla sahip oldular. Ahlamalarla sahip oldular. Bağırtılarla ve uzatmalı inlemelerle sahip oldular. Başka bir kadını düşünerek sahip oldular -uzaklara odaklanmış bakışlarından anladık- çarşafta kan göremeyince bize küfrettiler. Acemice sahip oldular; biz de üç yıl boyunca bir daha asla kendimize dokundurtmadık. Şimdiye dek sahip olunmadığımız kadar büyük bir beceriyle sahip oldular; biz de on-

ları daima isteyeceğimizi anladık. Zevkten haykırıp sonra utançtan ağzımızı kapatırken sahip oldular. Kolayca, gece boyunca tekrar tekrar sahip oldular ve sabah uyandığımızda biz artık onların olmuştuk.

BEYAZLAR

Kasabalarının kıyılarına yerleştik, izin verdikleri zaman. Vermediklerinde -*Günbatımı sizi bu topraklarda yakalamasın*, diyordu bazen tabelaları- durmayıp yolumuza devam ettik. Onların sıcak ve tozlu vadilerinde bir çalışma kampından diğerine taşındık -Sacramento, Imperial, San Joaquin. Topraklarında kocalarımızla omuz omuza çalıştık. Watsonville'de çileklerini topladık. Fresno ve Denair'de üzümlerini topladık. Delta, Bacon Adası'nda diz çöküp süngerimsi, yumuşak topraktan patateslerini söktük. Holland Tract'te taze fasulyelerini ayıkladık. Hasat mevsimi bittiğindeyse battaniyeleri kıvırıp sırtımıza bağladık, elimizde

bez bohçalarımızla bir sonraki trenin gelmesini bekleyip yolumuza devam ettik.

DİLLERİNDE BİZE öğretilen ilk kelime *su*'ydu. Tarlada bayılır gibi olduğun anda bağırarak bu kelimeyi söyle, dedi kocalarımız. "Bu kelimeyi öğrenirsen," dediler, "hayatın kurtulur." Çoğumuz o kelimeyi öğrendik, ama birimiz -Kobe'de yüksek duvarlı avluların ardında sütannelerle büyütülmüş ve ömründe ot görmemiş Yoşiko- öğrenemedi. Marble Çiftliği'ndeki ilk günün sonunda yatmaya gitti. "Uyuyor zannettim" dedi kocası. "Güneş çarpması" diye açıkladı patronu. Bir diğerimiz su istemek için seslenmeye utandı, onun yerine eğilip sulama arkından su içti ve yedi gün sonra tifo ateşiyle yatağa düştü. Çok geçmeden öğrendiğimiz diğer kelimeler şunlar oldu: "Tamam" -işimizden memnun olduğunda patronun söylediği söz- ve "Evine git" -acemi veya yavaş davrandığımızda patronun söylediği söz.

"EV" DEDİĞİMİZ YER, Yolo'daki Fair Çiftliği'nde, bir işçi barakasındaki portatif ranzaydı. "Ev" dediğimiz yer, Kettleman'larda, gür yapraklı erik ağacının altındaki uzunca çadırdı. "Ev" dediğimiz yer, Lodi'de, Barnhart Arazisi'nin 7 No'lu kampındaki ahşap gecekonduydu. *Göz alabildiğine uzanan sıra sıra soğanlardan başka bir şey yoktu.* "Ev" dediğimiz yer, John Lyman'ın ahırında, ödüllü atlarının ve

ineklerinin yanı başındaki samandan yataktı. "Ev" dediğimiz yer, Stockton'ın Cannery Çiftliği'ndeki çamaşırhanenin bir köşesiydi. "Ev" dediğimiz yer, Lompoc'da, paslı yük vagonundaki ranzaydı. "Ev" dediğimiz yer, Willows'da, bizden önce Çinlilerin yaşadığı eski bir tavuk kümesiydi. "Ev" dediğimiz yer, Dixon'da, kutulama ambarının bir köşesindeki pireli bir şilteydi. "Ev" dediğimiz yer, Fred Stadleman'ın elma bahçesindeki bir elma ağacının altına konmuş üç elma kasasına serili samandan bir yataktı. "Ev" dediğimiz yer, Marysville'de, terk edilmiş bir okul binasının zeminindeki bir köşeydi. "Ev" dediğimiz yer, Auburn'deki Amerikan Nehri kıyısı yakınında, armut bahçesindeki bir toprak parçasıydı. Her gece orada uzanır, Amerika'nın bizimkilerden hiç de farklı görünmeyen yıldızlarına bakardık: Şurada, tam tepemizde Sığır Çobanı Yıldızı, Dokumacı Kız Yıldızı, Orman Yıldızı, Su Yıldızı vardı. "Aynı enlemdeyiz de ondan" diye açıklamıştı kocalarımız. "Ev" dediğimiz yer, ekinlerin olgun ve toplanmaya hazır olduğu her yerdi. "Ev" dediğimiz yer, kocalarımızın olduğu her yerdi. "Ev" dediğimiz yer, senelerdir patron için yabani ot küreyen bir adamın yanı başıydı.

İLK BAŞLARDA onlarla ilgili bir sürü şeyi merak ettik. Neden ata sağdan değil de soldan biniyorlardı? Birbirlerini nasıl ayırt ediyorlardı? Neden sürekli ba-

ğırıyorlardı? Gerçekten de duvarlarına resim değil, tabak mı asıyorlardı? Neden bütün kapılarında kilit vardı? Neden ev içinde ayakkabı giyiyorlardı? Gece uykuya dalmadan önce neler konuşuyorlardı? Rüyalarında ne görüyorlardı? Kime dua ediyorlardı? Kaç tane tanrıları vardı? Ayın üstünde tavşan yerine, adam şekli gördükleri doğru muydu? Ya cenazelerde biftek pişirdikleri doğru muydu? İnek sütü içtikleri? Ya o koku? Neydi o? "Leş gibi tereyağı kokusu" diye açıkladı kocalarımız.

UZAK DUR ONLARDAN, diye uyarıldık. Mecbur kalırsan da temkinli yaklaş. Her söylediklerine inanma, ama yakından gözlemlemeyi de ihmal etme: Ellerini, bakışlarını, dudak bükmelerini, cilt renklerindeki ani değişimleri... Kısa sürede okumayı öğrenirsin onları. Fakat gözlerini dikip de bakma. Zamanla iriliklerine alışırsın. En kötüsünü bekle, ama anlık iyiliklerine de şaşırma. Sonuçta iyilik her yerde var. Kendilerini rahat hissetmelerini sağla. Alçakgönüllü ol. Kibar ol. Memnun etmeye gönüllü görün. "Evet, efendim" ya da "Hayır, efendim" de, sana söyleneni yap. Daha iyisi, hiçbir şey söyleme. Artık görünmez bir dünyaya aitsin.

SABANLARI BİZİMKİLERDEN ağırdı, kullanımı zordu ve atları Japonya'daki atlarımızın iki katıydı. Portakal sandıklarının üstüne basmadan ya da tabureye

çıkmadan atlara binemedik. İlk kez "deh" dediğimizde atlar burunlarından soluyup yeri eşeleyerek öylece durdular. Sağır mıydılar? Aptal mıydılar? Yoksa sadece inat mı ediyorlardı? "Amerikan atı bunlar" diye açıkladı kocalarımız. "Japoncadan anlamazlar." Biz de at İngilizcesinden ilk kelimelerimizi öğrendik. İleri gitsinler diye "Giddyap" dedik, geri gitsinler diye "Back" dedik. Yavaşlatmak için "Easy" dedik, durdurmak içinse "Whoa". Amerika'da geçirdiğimiz elli yılın ardından bazılarımızın kolayca hatırlayabildiği yegane sözcükler bunlar olacaktı.

GEMİDEYKEN, rehber kitaplarımızdan onların dilinde birkaç cümle öğrenmiş -"Merhaba", "Affedersiniz", "Lütfen ücretimi ödeyin"- ve alfabelerini ezberlemiştik, ama bu bilgiler Amerika'da faydasızdı. Dergilerini ya da gazetelerini okuyamıyorduk. Tabelalarına çaresizlik içinde bakıyorduk. *Tek hatırladığım* e *harfi ile başladığıydı.* Patron bizimle konuştuğunda kelimeleri mükemmel bir şekilde ayırt ediyor, ama hiçbir anlam çıkaramıyorduk. Dikkatlerini çekmek istediğimiz ender zamanlarda ise -*Bay Smeesh?*- onlar bize şaşkınlıkla bakıyor, sonra da omuz silkip yanımızdan uzaklaşıyorlardı.

CESARETİNİ *kırmalarına izin verme. Sabırlı ol. Sakin ol. Ama şimdilik konuşma işini bana bırak lütfen,* dedi kocalarımız. Çünkü onlar İngilizceyi ko-

nuşabiliyorlardı. Amerikan âdetlerini biliyorlardı. Yeni iç çamaşırına ihtiyacımız olduğunda gururu bir kenara bırakıp cayır cayır yanan tarlaları aşarak kasabaya indiler ve hatasız, ama ağır aksanlı İngilizceleriyle dükkân sahibinden çamaşır istediler. "Bana değil" diye açıklama yaptılar. Yeni bir çiftliğe gittiğimizde ve patron bize tek bir bakış atıp, "Çok çelimsiz" dediğinde, onları bunun aksine ikna eden kocalarımız oldu. "Karımın tarlada erkekten geri kalır yanı yoktur" dediler, çok geçmeden de bu dedikleri çıktı. Sıtmaya yakalanıp başımızı yerden kaldıramadığımızda derdimizi patrona söyleyen yine kocalarımız oldu. "Önce terliyor, sonra üşüyor, sonra yine terliyor." Patron aynı gün kasabaya inip bizi iyileştirecek ilacı almayı teklif ettiğinde ise -"Parayı dert etmeyin" demişti- ona bolca teşekkür eden yine kocalarımızdı. O ilaç idrarımızı günlerce koyu mora dönüştürse de çok geçmeden iyileşmeye başladık.

Bazılarımız onları etkilemek için hızlı çalıştık. Bazılarımız, sırf onlara en az erkekler kadar hızlı, erik, pancar yaprakları, çuval çuval soğan, küfe küfe meyve toplayabildiğimizi göstermek için hızlı çalıştık. Bazılarımız hızlı çalıştık, çünkü çocukluğumuzun tamamını çıplak ayakla pirinç tarlalarında eğilerek geçirmiştik; ne yapmamız gerektiğini zaten biliyorduk. Bazılarımız hızlı çalıştık, çünkü kocala-

rımız çalışmadığımız takdirde bizi ilk gemiyle geri göndereceklerini söylemişlerdi. *Ben güçlü kuvvetli bir kadın istemiştim.* Bazılarımız şehirden gelmiştik ve yavaş çalışıyorduk, çünkü daha önce elimize bir kez olsun çapa almamıştık. "Amerika'daki en kolay iş" denmişti bize. Bazılarımız hayatımız boyunca marazlı ve çelimsiz olmuştuk, ama Riverside'ın limon bahçelerinde geçirdiğimiz bir haftanın ardından kendimizi öküzden bile güçlü hissettik. Birimiz çalışırken yanında saban süren yakışıklı Hindu'ya kafayı taktı; tek düşünebildiği adamın o kocaman kahverengi kafasından beyaz türbanını çekip çıkarmaktı. *Geceleri rüyamda hep Gupta-san'ı görüyorum.* Bazılarımız çalışırken Budist sutralar söyledik ve saatler, dakikalar gibi uçup gitti. Birimiz -Tokyo'da misyonerlik okuluna giden, İngilizceyi önceden bilen, her gece kocasına İncil'den bölümler okuyan Akiko- çalışırken "Yüksel, Ruhum, Yüksel" ilahisini okudu. Çoğumuz gençliğimizde söylediğimiz hasat şarkılarını söyledik ve yurdumuzda, Japonya'da olduğumuzu hayal etmeye çalıştık. Çünkü kocalarımız bize mektuplarda gerçeği yazmış olsaydı -ipek taciri değil, hasat işçileri olduklarını; kocaman, bol odalı evlerde değil, çadırlarda, ahırlarda, dışarılarda, tarlalarda, güneşin ve yıldızların altında yatıp kalktıklarını söyleselerdi- kendine saygısı olan hiçbir Amerikalının yapmayacağı işleri yapmak üzere Amerika'ya gelmezdik.

ONLAR SAĞLAM sırtlarımızı, hünerli ellerimizi beğendiler. Dayanıklılığımızı. Disiplinimizi. Uysal mizacımızı beğendiler. Yaz günlerinde Brawley'nin karpuz tarlalarında 50 derecelere varan sıcağa katlanabilmemizden memnun kaldılar. Kısa boylu yapımızın bizi eğilmeyi gerektiren işler için ideal kıldığını söylediler. Bizi ne işe yerleştirdilerse memnun kaldılar. Çinlilerin tüm erdemlerine sahiptik -çalışkandık, sabırlıydık, kibarlığı asla elden bırakmazdık- fakat tüm kusurlarından da uzaktık -kumar oynamaz, afyon içmezdik, kimseyle dalaşmaz, asla etrafa tükürmezdik. Filipinlilerden hızlıydık, Hindular gibi kibirli değildik. Korelilerden daha disiplinliydik. Meksikalılardan daha az içerdik. Bizi doyurmak, Oklahoma ve Arkansaslı işçileri -hem açık, hem de koyu renklileri- doyurmaktan daha kolaydı. *Bir Japon gün boyu sadece tek çay kaşığı pilav yiyerek yaşayabilir.* Hayatlarında tuttukları en iyi işçilerdik. *Bu insanlar kendi başlarının çaresine bakıyorlar, ilgilenmemiz bile gerekmiyor.*

GÜNDÜZLERİ onların meyve bahçelerinde ve tarlalarında çalıştık; ama geceleri uykumuzda yurdumuza döndük. Bazen rüyada kendimizi köyümüzde, Zengin Tacirler Sokağı'ndan aşağı, en sevdiğimiz tahta sopayla çember yuvarlarken gördük. Bazen nehir kıyısındaki otların arasında saklambaç oynadık. Arada bir de suyun üzerinde bir şeylerin sü-

rüklendiğini gördük. Yıllar önce kaybettiğimiz kırmızı, ipek bir kurdele. Benekli, mavi bir yumurta. Annemizin tahta yastığı. Dört yaşımızdayken bizden kaçmış kaplumbağamız. Bazen ismi, yazılışına bağlı olarak hem "sevgi" hem de "keder" anlamına gelen ablamız Ai ile ayna karşısında dururken, ablamızı saçımızı örerken gördük. "Kıpırdama" derdi ablamız. Ve her şey olması gerektiği gibiydi. Ancak uyandığımızda kendimizi yabancı bir ülkede, inleyenler, iç geçirenlerle dolu sıcak, tıkış tıkış bir barakada, yabancı bir adamın yanında uzanırken bulduk. O adam bazen kalın, boğum boğum elleriyle uykusunda bize uzandı, bizse geri çekilmemeye çalıştık. *On yıl sonra ihtiyarlayacak zaten*, dedik kendi kendimize. Adam bazen şafağın ilk ışıklarıyla gözlerini açtı, bizim üzgün olduğumuzu gördü ve bize her şeyin düzeleceği sözünü verdi. Daha birkaç saat önce, bir kez daha karanlıkta üstümüze abandığında ona, "Senden iğreniyorum" dediğimiz halde, işittiğimiz bu sözle rahatladık. Ne de olsa ondan başka kimsemiz yoktu. Bazen bizi görmeden dosdoğru bize baktı ki, en kötüsü de buydu. *Burada olduğumu bilen var mı acaba?*

Hafta boyu kendileri için bizi tarlalarda terlettiler, ama pazarları dinlenmemize izin verdiler. Kocalarımız kasabaya inip kasanın daima kazandığı Çin kumarhanesinde fan-tan oynarken, biz ağaçların altına

oturup mürekkep taşlarımız ve fırçalarımızla, upuzun, incecik pirinç kağıtlara, asla terk etmeyeceğimize dair söz verdiğimiz annelerimize mektuplar yazdık. *Artık Amerika'dayız, Patron denen büyük adam için ot yoluyoruz. Burada hiç dut ağacı, bambu ormanı yok, yol kenarında Jizo heykelleri yok. Tepeler kahverengi ve kuru, yağmur nadiren yağıyor. Dağlar çok uzaklarda. Yağ lambasının ışığında yaşıyoruz ve haftada bir defa, pazarları, giysilerimizi derede, ıslak taşların üstünde yıkıyoruz. Kocam fotoğraftaki adam değil. Kocam fotoğraftaki adam, ama onun çok daha yaşlısı. Fotoğraftaki adam kocamın yakın bir dostu. Kocam bir ayyaş. Kocam Yamato Kulübü'nün müdürü ve tüm gövdesi dövmelerle kaplı. Kocam mektupta iddia ettiğinden daha kısa ama benim durumum da ondan farklı değil. Kocama Rus-Japon savaşı sırasında Altıncı Derece'den Altın Uçurtma Ödülü verilmiş, şimdi bariz bir şekilde topallayarak yürüyor. Kocam Meksika sınırından ülkeye kaçak getirilmiş. Kocam 1906'daki büyük depremden önceki gün San Francisco'dan gemiye kaçak binmiş, şimdi her gece rüyasında o gemiye yetişmeye çalışıyor. Kocam bana hayran. Kocam beni yalnız bırakmıyor. Kocam işten geri düştüğümde patron beni yurduma geri göndermesin diye fazladan çalışarak arayı kapatmaya çalışan iyi bir adam.*

GİZLİDEN GİZLİYE onlardan kurtarılmayı umduk.

Belki gemide, bizimle aynı adadan gelen bir adama âşık olmuş, onunla aynı dağları, aynı dereleri anmıştık ve şimdi onu aklımızdan çıkaramıyorduk. Güvertede her gün yanımızda durmuş, bize ne kadar güzel, ne kadar akıllı, ne kadar *özel* olduğumuzu söylemişti. Ömründe bizim gibi birini görmediğini söylemişti. "Bekle beni. En kısa zamanda seni aldırtacağım" demişti. Belki Cortez'de bir işçi tedarikçisiydi, ya da San Jose'deki bir ithalat-ihracat firmasının müdürüydü; güneşin kavurduğu kapkara toprağı ellerimizle eşelediğimiz her gün, ondan bir mektup gelmesi için dualar etmiştik. Ve her gün elimiz boş kalmıştı. Bazen, gece geç vakitte yatmaya hazırlanırken aniden gözyaşlarına boğulduk ve kocalarımız bize kaygıyla baktı. "Yanlış bir şey mi söyledim?" diye sordu bize, bizse başımızı "hayır" anlamında salladık. Fakat gemideki adamdan beklenen mektup nihayet geldiğinde -*Kocana para gönderdim, seni Taişo Otel'de bekleyeceğim*- kocamıza her şeyi anlatmak zorunda kaldık. Kocamız ise bizi kemeriyle defalarca dövdüğü ve hak ettiğimiz pek çok hakarete maruz bıraktığı halde, en sonunda gitmemize izin verdi. Çünkü gemideki adamdan aldığı para, bizi Japonya'dan getirmek için harcadığı paranın birkaç katıydı. "Şimdi en azından birimiz mutlu oluruz belki" dedi bize. "Herşey eninde sonunda bitiyor" dedi. "Gözlerine ilk kez baktığımda bir fahişenin gözlerine baktığımı anlamalıydım" dedi.

BAZEN PATRON tarlasında çalıştığımız sırada bize arkadan yaklaştı ve kulağımıza birkaç kelime fısıldadı. Söylediklerinden tek kelime bile anlamasak da, ne demek istediğini gayet iyi anladık. "Ben İngilizce bilmiyor" dedik. Ya da, "Çok özür patron, ama hayır" dedik. Bazen, bir anda karşımızda bitiveren iyi giyimli memleketlilerimiz yanımıza yanaştı, bizi alıp şehre götürmeyi teklif ettiler. *Gelip benimle çalışırsan sana tarlada kazandığının on katını öderim.* Bazen kocamızın bekâr işçi arkadaşlarından biri kocamız yanımızdan uzaklaştığı sırada gelip avucumuza beş dolar tutuşturmaya çalıştı. "İzin ver bir kez içine sokayım" dedi. "Söz kıpırdatmam bile." Kimi zaman teslim olduk; "evet" dedik. "Yarın gece marul hangarının arkasında buluşalım" diye karşılık verdik. Ya da, "Beş dolar daha verirsen yaparım." Belki her gece içki içip kumar oynamaya giden ve eve geç vakitte dönen kocamızdan mutsuzduk. Belki de seller yüzünden pirinç tarlası bir kez daha mahvolan ailemize para göndermek zorundaydık. *Her şeyimizi kaybettik, ağaç kabuğu ve haşlanmış patates yiyerek yaşıyoruz.* Güzel olmayanlarımıza bile sinsice hediyeler teklif edildi: Kaplumbağa kabuğundan saç tokası, bir şişe parfüm, kasabadaki "her şey bir dolara" dükkânının rafından çalınmış *Modern Screen* dergisi. Ancak hediyeyi, karşılığında bir şey vermeden aldığımız takdirde bir bedeli olacağını biliyorduk. *Budama bıçağıyla kızın par-*

mağının ucunu doğradı. Bu yüzden de "evet" demeden ve başka bir adamın gözlerinin içine bakmadan önce iyice düşünmeyi öğrendik; çünkü Amerika'da hiçbir şey bedava değildi.

Bazılarımız işçi kamplarında aşçı olarak, bazılarımız bulaşıkçı olarak çalıştık; narin ellerimizi yıprattık. Kimilerimizse ırak, iç vadilerine götürüldük ve topraklarında ortakçı olarak çalıştık. Kocalarımız güney San Joaquin Vadisi'nin bağrında binlerce dönümlük arazisi olan Caldwell isimli bir adamdan yirmi dönümlük arazi kiraladı, ve biz her yıl mahsulümüzün yüzde altmışını Bay Caldwell'e ödedik. Geniş, açık bir arazinin ortasındaki söğüt ağacının altına kondurulmuş toprak zeminli barakada yaşadık; içi saman dolu şiltenin üstünde uyuduk. Tuvaletimizi dışarıda, yere açılmış bir deliğe yaptık. Suyumuzu kuyudan çektik. Günlerimizi sabahtan akşama domates ekip domates toplayarak geçirdik ve haftalarca kocamızdan başka kimseyle konuşmadığımız oldu. Bize dostluk etsin ve fare yakalasın diye bir kedimiz oldu. Geceleri kapı eşiğinde durup batıya doğru baktığımızda uzaklarda soluk, titrek bir ışık görürdük. Orası, demişti kocamız, insanların yaşadığı yer. Artık biliyorduk ki evimizden hiç ayrılmamalıydık. Ne var ki annemize ne kadar seslensek de sesimizi duyuramayacağımızın farkındaydık; bu yüzden elimizdekiyle yetinmeye çalıştık.

Dergilerden pasta fotoğrafları kesip duvarlarımıza astık. Beyazlatılmış pirinç çuvallarından perdeler diktik. Üstünü kumaşla kaplayıp ters çevirdiğimiz domates kasalarından Budist dua köşeleri yaptık ve her sabah atalarımıza bir bardak sıcak çay bıraktık. Hasat mevsimi bitince, on beş kilometre ötedeki kasabaya yürüyerek gittik ve kendimize küçük birer hediye aldık: Bir şişe Coca Cola, yeni bir önlük, olur da günün birinde süreriz diye, bir ruj. *Belki bir konsere davet edilirim.* Bazı yıllar mahsulümüz iyiydi, fiyatlar yüksekti; hayal edemeyeceğimiz kadar çok para kazandık. *Dönüm başına altı yüz.* Bazı yıllarsa böcekler veya küf, ya da bir ay süren şiddetli yağmurlar yüzünden her şeyimizi yitirdik. Veya domates fiyatları öyle düştü ki, borcumuzu ödeyebilmek için araç gerecimizi açık artırmaya çıkarmaktan başka çaremiz kalmadı ve kendimize buralarda ne işimiz olduğunu sorduk. "Köylere kadar senin peşinden gitmekle büyük aptallık ettim" dedik kocamıza. Ya da, "Gençliğim senin elinde heba oldu" dedik. Ne var ki kocamız bize gün boyu, "Evet hanımefendi, evet hanımefendi" dışında hiçbir şey söylemeden gülümseyip selam vererek şehirde hizmetçilik yapmayı mı tercih edeceğimizi sorduğunda, yanıtın "hayır" olduğunu kabul etmek zorunda kaldık.

Onlar vadilerinde bizi komşu olarak istemediler. Arkadaş olarak istemediler. Sevimsiz kulübeler-

de yaşadık, doğru düzgün İngilizce konuşamadık. Sadece parayı önemsedik. Çiftçilik yöntemlerimiz çok yetersizdi. Çok fazla su kullanıyorduk. Yeterince derin saban sürmüyorduk. Kocalarımız bizi köle gibi çalıştırdı. *Bu kızları Japonya'dan kayıtsız işçi olarak ithal ediyorlar.* Gün boyu, atıştırmak için bile ara vermeden, tarlalarda çalıştık. Gecenin geç vakitlerinde gaz lambalarımızın ışığında tarlada çalıştık. Tek bir gün bile izin almadık. *Saat ve yatak Japon çiftçinin hayat boyu kullanmadığı iki şeydir.* Onların karnabahar endüstrisini ele geçiriyorduk. Ispanak endüstrisini ele geçirmiştik. Çilek endüstrilerinde tekel sahibiydik ve fasulye piyasalarını ele geçirmiştik. Yenilmez, durdurulamaz bir ekonomi makinesiydik; ilerleyişimiz kontrol altına alınmazsa, Amerika Birleşik Devletleri'nin tüm batısı çok geçmeden Asya'nın ileri karakolu ve kolonisi haline gelecekti.

PEK ÇOK GECELER onları bekledik. Bazen barakalarımızın yanından geçerek pencerelerimize saçmalar yağdırdılar, ya da tavuk kümeslerimizi ateşe verdiler. Bazen sandıklarımızın durduğu kulübelerimizi dinamitlediler. Bazen, tam olgunlaşma döneminde tarlalarımızı yaktılar; yıllık kazancımızın tümünü yitirdik. Üstelik ertesi sabah gelip bir bakması için şerifi çağırdığımızda, toprakta ayak izi, kibrit çöpleri bulduğumuz halde, bize iz sürmeye değecek ipuç-

ları olmadığı söylendi. Bu olaydan sonra kocalarımız bir daha asla eskisi gibi olmadı. *Ne diye zahmet edeyim ki?* Geceleri kocalarımız şafak sökene dek pencere başında otururken, biz ayağımızda ayakkabımız, yanımızda baltamızla uyuduk. Bazen bir sese sıçrayıp uyandık, ama hiçbir şey yoktu -belki dünyanın bir yerinde bir ağaçtan şeftali düşmüştü. Bazen de gece boyu deliksiz uyuduk ve sabah uyandığımızda kocalarımızı koltukta iki büklüm uyuyakalmış, horlarken bulduk. Tüfekleri hâlâ kucaklarında olduğu için onları "nazikçe" uyandırmaya çalıştık. Bazen kocalarımız kendilerine bekçi köpeği aldılar; ismini Dick, Harry, ya da Spot koydular ve giderek o köpeklere bizlere bağlandıklarından çok daha fazla bağlandılar. Bizse kendimize, böylesine vahşi ve dostanelikten uzak bir ülkeye gelmekle hata yapıp yapmadığımızı sorduk. *Amerikalılardan daha vahşi bir kabile var mıdır?*

İÇİMİZDEN BİRİ her şey için onları suçladı, ve hepsi ölsün istedi. İçimizden biri her şey için onları suçladı, ve kendisi ölmek istedi. Diğerlerimiz onları hiç düşünmeden yaşamayı öğrendik. Kendimizi işimize verdik; kafayı -bir tane daha, bir tane daha- ot yolmaya taktık. Aynalarımızı ortadan kaldırdık. Saçımızı taramayı bıraktık. Makyajı tamamen unuttuk. *Ne zaman burnumu pudralasam buz tutmuş dağa benziyor.* Buda'yı unuttuk. Tanrı'yı unuttuk. İçimizde

hâlâ erimeden varlığını sürdüren bir soğukluk geliştirdik. *Korkarım ruhum öldü benim.* Annelerimize yazmayı bıraktık. Kilo kaybedip inceldik. Kanamamız durdu. Rüyalarımız bitti. İstemekten vazgeçtik. Sadece ve sadece çalıştık. Günde üç öğün yemeğimizi, çabucak tarlaya dönebilelim diye, kocalarımızla tek kelime konuşmadan ağzımıza tıktık. *"Tek bir ot daha yolmak için bir dakika daha erken git." Bu düşünceyi bir türlü aklımdan çıkaramıyordum.* Her akşam kocalarımız için bacaklarımızı açtık, ama öyle yorgunduk ki, çoğu zaman henüz işleri bitmeden uyuyakaldık. Kocalarımız için haftada bir kez kaynar su dolu küvette çamaşır yıkadık. Kocalarımız için yemek yaptık. Temizlik yaptık. Odun kesmelerine yardım ettik. Ne var ki yemeği, temizliği, odun kesme işini yapan biz değildik, bir başkasıydı. Kocalarımızsa çoğu zaman kaybolup gittiğimizi fark etmediler bile.

Kimimiz kırsal kesimden çıkıp onların banliyölerine taşındık ve onları daha yakından tanıdık. Atherton ve Berkeley'de, Telegraph'ın yukarısında, tepelerin yükseklerinde, büyük evlerin hizmetçi odalarında yaşadık. Ya da Alameda, Gold Coast'ta saygın bir göğüs cerrahı olan Dr. Giordano gibi bir adamın yanında çalıştık. Ve kocamız, Dr. Giordano'nun çimlerini biçerken, Dr. Giordano'nun ağaçlarını budarken, Dr. Giordano'nun yapraklarını toplarken,

biz içeride dalgalı kahverengi saçlı, nazik tavırlı ve bizden kendisine "Rose" diye hitap etmemizi rica eden Bayan Giordano'yla başbaşa kaldık. Rose'un gümüşlerini parlattık, Rose'un yerlerini süpürdük ve Rose'un üç küçük çocuğu Richard, Jim ve Theo'ya baktık. Onları her gece kendilerininkinden farklı bir dilde şarkı söyleyerek uyuttuk. *Nemure, nemure.* Ve hiç ummadığımız şeyler oldu. *Zamanla o oğlanları kendi çocuğum gibi benimsedim.* Ama, en çok da Dr. Giordano'nun yaşlı annesi Lucia ile ilgilenir olduk. Lucia bizden de yalnızdı, boyu neredeyse bizim kadar kısaydı ve bize karşı korkusunu bir kez yendikten sonra bir daha yanımızdan ayrılmadı. Toz alıp yer silerken odadan odaya peşimizden geldi ve hiç durmadan konuştu. *Molto bene. Perfetto! Basta cosi.* Ve ölümünden yıllar sonra bile onun eski ülkesine ait anıları, kendi anılarımızmış gibi zihnimizde yaşamaya devam etti: Mozarella peyniri, *pomodori*, Lago di Como, kız kardeşleriyle her gün alışverişe gittiği şehir merkezindeki piazza. *Ah, İtalya, İtalya, ne kadar isterim seni son bir kez görmeyi.*

ONLARIN KADINLARI öğretti bize en çok bilmemiz gereken şeyleri. Ocak yakmayı. Yatak toplamayı. Kapı açmayı. El sıkışmayı. Çoğumuzun hayatında görmediği musluğu kullanmayı. Telefon numarası çevirmeyi. Kızgın veya üzgün dahi olsan telefonda neşeli konuşmayı. Yumurta kırmayı. Patates soyma-

yı. Sofra kurmayı. On iki kişilik bir grup için altı saatte beş servisli yemek hazırlamayı. Sigara yakmayı. Halka şeklinde duman üflemeyi. Saçını tıpkı Mary Pickford'unki gibi kıvırmayı. Kocanın en sevdiği beyaz gömleğindeki ruj lekesini yıkamayı; o ruj lekesi size ait olmasa da. Sokakta, ayak bileğini en uygun miktarda gösterecek kadar etekleri havaya kaldırmayı. *Amacın merak uyandırmak olmalı, eziyet etmek değil.* Kocayla konuşmayı. Kocayla tartışmayı. Kocayı yanıltmayı. Kocanın fazla uzaklaşmasını engellemeyi. *Nereye gittiğini ya da eve kaçta geleceğini sorma, yatakta mutlaka memnun et.*

Onları sevdik. Onlardan nefret ettik. Onlar *olmak* istedik. Ne kadar uzun boylu, ne kadar hoş, ne kadar güzeldiler. Kolları bacakları ne uzun, ne zarifti. Dişleri ne kadar beyazdı. Yüzün yedi kusurunu örten açık renkli, parlak tenleri vardı. Bizi daima eğlendiren, tuhaf ama sevimli alışkanlıkları vardı –A.1. marka et sosuna ve yüksek topuklu, sivri uçlu ayakkabılara düşkünlükleri; komik, paytak yürüyüşleri; birbirlerinin oturma odalarında kalabalık, gürültülü gruplar halinde toplanıp saatler boyu aynı anda konuşarak etrafta dikilmeleri. Neden oturmak hiç akıllarına gelmiyor acaba, diye merak edip durduk. Bu dünya kendi evleriymiş gibi bir halleri vardı. Son derece rahattılar. Bizde olmayan bir özgüvenleri vardı. Ve bizimkinden daha güzel

saçları. *Bir sürü farklı renk var.* Onlara daha çok benzeyemediğimiz için üzüldük.

GECELERİ GEÇ VAKİTTE, kocaman malikânelerinin arka tarafındaki küçücük, penceresiz odalarımızda onları taklit ettik. "Şimdi sen evin beyefendisi ol, ben de hanımı" dedik kocalarımıza. "Hayır, *sen* beyefendi ol, *ben* hanım olayım" dediler bazen. O işi nasıl yaptıklarını hayal etmeye çalıştık. Neler söylediklerini. Kimin üstte olduğunu. Kimin altta olduğunu. Adam çok inliyor muydu? Ya kadın? Sabahları sarmaş dolaş mı uyanıyorlardı? Kimi zaman da karanlıkta sessizce uzanıp birbirimize günümüzün nasıl geçtiğini anlattık. *Halıları dövdüm. Çarşafları kaynattım. Bahçenin güney tarafındaki yabani otları yoldum.* İşimiz bittiğinde yorganlarımızı üstümüze çektik, gözlerimizi kapadık ve daha güzel günlerin hayalini kurduk. Upuzun, gölgeli bir yolun üstünde kendimize ait şirin, beyaz bir ev ve çiçekleri solmayan bir bahçe. Birkaç dakika içinde sıcak suyla doldurulabilen bir banyo küveti. Bize her sabah yuvarlak gümüş tepside kahvaltı getiren ve tüm odaları el süpürgesiyle süpüren bir hizmetçi. Bir oda hizmetçisi. Bir çamaşırcı. Zili çıngırdatıp, "Charlie, çayımı getirir misin lütfen?" diye seslendiğimiz anda karşımızda bitiveren, uzun, siyah ceketli Çinli bir kâhya.

BİZE YENİ İSİMLER verdiler. Helen dediler, Lily dedi-

ler. Margaret dediler. Pearl dediler. Minicik endamımıza, uzun, parlak siyah saçlarımıza hayret ettiler. Çalışkanlığımızı övdüler. *Bu kız işi bitene kadar durup dinlenmek bilmez.* Bizimle komşularına hava attılar. Bizimle dostlarına hava attılar. Bizi diğerlerinden çok daha fazla sevdiklerini iddia ettiler. *Bundan iyi yardımcı bulunamaz.* Mutsuz olduklarında ve konuşacak kimse bulamadıklarında bize en derin, en karanlık sırlarını açtılar. *Ona anlattıklarımın hepsi yalan.* Kocaları iş seyahatine çıktığında yalnızlık çekmemek için bizden yatak odalarında uyumamızı istediler. Gecenin bir yarısı bizi çağırdıklarında yanlarına gittik ve sabaha dek yanlarına uzandık. "Şşşt, şşşt" dedik onlara. "Lütfen ağlamayın" dedik. Kocalarının dışında bir adama âşık olduklarında, gün ortası adamla buluşmaya gittiklerinde çocuklarına göz kulak olduk. "İyi görünüyor muyum?" diye sordular bize. Ya da, "Eteğim çok mu dar?" Bluzlarından görünmez lekeleri fırçaladık, eşarplarını yeniden bağladık, güzelce sarksın diye dağılmış buklelerini düzelttik. Hiç yorum yapmadan beyazlamış tüylerini cımbızla çektik. "Güzel görünüyorsunuz" dedik ve onları gönderdik. Akşam her zamanki saatte kocaları eve döndüğünde hiçbir şey bilmiyormuşuz gibi davrandık.

ONLARDAN BİRİ San Francisco Nob Hill'in tepesindeki harap bir malikânede tek başına yaşıyordu; on iki

yıldır dışarı çıkmamıştı. Onlardan biri ömründe çatal-dan ağır bir şey kaldırmamış, Dresden'li bir kontesti. Onlardan biri Rusya'da Bolşeviklerden kaçmıştı ve her gece rüyasında kendisini babasının Odessa'daki evinde görüyordu. *Her şeyimizi kaybettik.* Onlardan biri bizden önce sadece "Zenciler"i çalıştırmıştı. Onlardan biri Çinlilerden yana hep şanssız olmuştu. *Gözünüzü hiç üstlerinden ayırmayacaksınız.* Onlardan biri yerleri paspasla silmek yerine her defasında dizlerimizin üstüne çöküp elle silmemizi isterdi. Onlardan biri bir bez kapıp bize yardım etmek istedi, ama sonuçta engel olmaktan başka bir işe yaramadı. Onlardan biri bize şık porselen tabaklarda şık öğle yemekleri sundu ve biz işimize devam etmek için sabırsızlanırken, kendisiyle sofrada oturmamız için ısrar etti. Onlardan biri öğlene kadar geceliğini üstünden çıkarmazdı. Onlardan birkaçı baş ağrısı çekerdi. Pek çoğu mutsuzdu. Çoğunluğu içki içerdi. Bir tanesi her cuma öğleden sonra bizi şehirdeki City of Paris mağazasına götürür, kendimize yeni bir giysi seçmemizi söylerdi. *Hangisini istersen al.* Onlardan biri bize bir sözlük ile beyaz bir çift ipek eldiven verdi ve İngilizce kursuna yazdırdı. *Şoförüm seni kapının önünde bekleyecek.* Diğerleri bize dili kendileri öğretmeye çalıştılar. *Bunun adı kova. Bu paspas. Bu süpürge.* Bir tanesi ismimizi bir türlü hatırlayamazdı. Bir tanesi bizi her sabah mutfakta içtenlikle selamlar, ama sokakta yanımızdan geçerken tanımazdı. Bir tanesi yanında

çalıştığımız on üç yıl boyunca neredeyse tek kelime etmedi, ama öldüğünde bize bir servet bıraktı.

En sevdiğimiz zamanlar onların saçlarını yaptırmaya, ya da öğle yemeği için kulübe gittikleri, kocalarının hâlâ ofiste olduğu ve çocuklarının henüz okuldan dönmediği zamanlardı. Kimsenin gözü üstümüzde olmazdı. Kimse bizimle konuşmazdı. Kimse aksesuarlarını temizlerken leke kalmış mı diye bakmak için sinsice arkamızdan yanaşmazdı. Ev bomboş olurdu. Sessiz olurdu. Bizim olurdu. Perdeleri açardık. Pencereleri açardık. Eşyaların tozunu alıp cilalayarak bir odadan diğerine geçerken, temiz havayı dolu dolu içimize çekerdik. *Bir tek cilayı görür onlar.* O zamanlarda daha bir sakinleşirdik. Daha az korkardık. Bir defalığına olsun kendimizi "kendimiz" gibi hissederdik.

Birkaçımız onlardan çaldık. İlk başlarda aramayacaklarını düşündüğümüz küçük şeyleri aldık. Gümüş bir çatal. Bir tuzluk. Arada bir yudum brendi. Karşı koyamadığımız gül desenli güzel bir çay fincanı. Gül desenli güzel bir çay tabağı. Annemizin yeşim Buda'sıyla aynı tonda porselen bir vazo. *Güzel şeyleri seviyorum, ne yapayım?* Günlerdir tezgâhın üstünde duran bir avuç bozukluk. Bazılarımızsa, aklımız çelindiği halde elimize hâkim olduk ve dürüstlüğümüze karşılık ödüllendirildik. *Üst kattaki*

yatak odasına aldığı tek hizmetçi benim. Bütün Zenciler aşağıda, mutfakta kalmak zorunda.

Bazıları bizi hiçbir uyarıda bulunmadan işten çıkardı ve biz ne hata yaptığımızı asla öğrenemedik. "Fazla güzelsin de ondan" dedi kocalarımız, biz buna inanmakta zorlansak da. Bazılarımız öyle acemiydik ki, bir haftadan uzun süre dikiş tutturamayacağımızı biliyorduk. Akşam yemeğinde eti servis etmeden önce pişirmeyi unuttuk. Yulaf ezmesini her defasında yaktık. En güzel kristal kadehleri düşürüp kırdık. Peynirlerini yanlışlıkla çöpe attık. "Bozuk zannettim" diye açıklamaya çalıştık. "Onun kendi kokusu öyle *zaten*" cevabını aldık. Bazılarımız kitaplardan öğrendiğimize hiç benzemeyen İngilizcelerini anlamakta zorlandık. "Çamaşırları katlamayacak mısın?" diye sorduklarında "Evet" dedik, "Yerleri paspasla" dediklerinde "Hayır" dedik, ve kaybolan altın küpelerini görüp görmediğimiz sorulduğunda gülümseyip, "Ah, öyle mi?" dedik. Bazılarımız her söylenene sadece, "Hı hıı" diye cevap verdi. Bazılarımızın kocası mutfak hünerlerimiz konusunda onlara yalan söylemişti -*Karımın spesiyaliteleri arasında Kiev usulü tavuk ile kremalı çorba yer alır*- ama tek spesiyalitemizin pilav olduğu kısa sürede ortaya çıktı. Bazılarımız büyük konaklarda kendi hizmetçilerimizle büyümüştük; emir almayı kendimize yediremedik. Bazılarımız, onların saldır-

gan ve gürültücü bulduğumuz çocuklarıyla anlaşamadık. Bazılarımız, yanlarında olduğumuzu fark etmeden çocuklarına hakkımızda söyledikleri şeylere itiraz ettik. *Daha çok çalışmazsan sonun Lily gibi yerleri fırçalamak olur.*

Çoğu bizi fark etmedi bile. İhtiyaç duyduklarında yanlarındaydık, olmadığında, puf, kayboluverdik. Arka planda kalarak sessizce yerleri paspasladık, mobilyalarını cilaladık, çocuklarını yıkadık, evlerinin bizden başka kimsenin görmediği kısımlarını temizledik. Nadiren konuştuk. Az yedik. Kibardık. İyiydik. Hiç sorun yaratmadık, bizi istedikleri gibi çalıştırmalarına izin verdik. Memnun olduklarında bizi övmelerine müsaade ettik. Kızdıklarında bize bağırmalarına ses çıkarmadık. Pek de istemediğimiz, ya da ihtiyaç duymadığımız şeyleri bize vermelerine karşı çıkmadık. *O eski süveteri almasam beni kibirli olmakla suçlayacak.* Sorularımızla onları rahatsız etmedik. Asla karşılık vermedik, ya da şikâyet etmedik. Hiçbir zaman zam istemedik. Ne de olsa çoğumuz İngilizce bilmeyen, taşralı basit kızlardık; Amerika'da lavabo ovup yer silmekten öte bir seçeneğimiz olmadığının farkındaydık.

Annelerimize yazdığımız mektuplarda onlardan söz etmedik. Kız kardeşlerimize veya arkadaşlarımıza yazdığımız mektuplarda da onlardan söz etmedik.

Çünkü Japonya'da bir kadının yapabileceği en aşağı seviye iş hizmetçilikti. *Tarlalarda çalışmayı bıraktık ve kasabada güzel bir eve taşındık. Kocam üst sınıf bir ailenin yanında kendine iş buldu. Bense kilo almaya başladım. Serpildim. Boyum bir buçuk santim uzadı. Artık iç çamaşırı giyiyorum. Korse ve jartiyer giyiyorum. Beyaz renkli pamuklu sütyen takıyorum. Her sabah dokuza kadar uyuyorum ve öğleden sonralarımı bahçede kediyle birlikte geçiriyorum. Yüzüm daha bir dolgunlaştı. Kalçalarım genişledi. Adımlarım uzadı. Okumayı öğreniyorum. Piyano dersleri alıyorum. Amerikalıların hamur işlerinde hayli ustalaştım; bir yarışmada limonlu mereng tartımla birinci oldum. Görsen burayı seversin. Sokaklar geniş ve temiz, çimenlerin üstünde yürürken ayakkabılarını çıkarman gerekmiyor. Sık sık seni düşünüyorum, ilk fırsatta eve para yollayacağım.*

Zaman zaman onların erkeklerinden biri, karısı alışverişteyken çalışma odasında bizimle iki çift laf etmek istediğini söyledi, ve biz de nasıl "hayır" diyeceğimizi bilemedik. "Her şey yolunda mı?" diye sordu bize. Genelde başımız önümüzde, "Evet, tabii, her şey yolunda" dedik; bu doğru olmasa da. Ama o, hafifçe omzumuza dokunup, "Emin misin?" diye sorduğunda, her defasında geri kaçmadık. "Bizim sırrımız olacak bu" dedi bize. Ya da "Karım geç saate kadar dönmeyecek" dedi. Ve bizi üst kattaki

yatak odasına çıkarıp -sabah kendi ellerimizle topladığımız- yatağa yatırdığında gözyaşı döktük, çünkü epeydir kimse sarılmamıştı bize.

Bazıları sesimizi duymak için birkaç Japonca kelime söylememizi istedi. *Ne istersen, fark etmez.* Bazıları en şık ipek kimonomuzu giyip sırtlarında yavaş yavaş bir aşağı bir yukarı yürümemizi istedi. Bazıları çiçekli ipek kuşağımızla onları bağlayıp ağzımıza geleni söylememizi istedi. Ve ağzımıza gelen sözcüklere, ağzımıza ne kadar kolay geldiklerine kendimiz bile şaşırdık, çünkü o zamana dek o sözleri hiç yüksek sesle söylememiştik. Bazıları bizden gerçek ismimizi söylememizi istedi, sonra da ismimizi tekrar tekrar kulağımıza fısıldadı, ta ki biz kim olduğumuzu unutana dek. *Midori. Midori. Midori.* Bazıları bize, "Ne kadar güzelsin" dedi; sade ve sıradan olduğumuzu bildiğimiz halde. *Japonya'da hiçbir erkek dönüp bakmaz bana.* Bazıları bize hoşumuza gidip gitmediğini, ya da canımızın yanıp yanmadığını, yanıyorsa acıdan zevk alıp almadığımızı sordu. Bizse "evet" dedik, çünkü zevk alıyorduk. *En azından seninleyken yaşadığımı anlıyorum.* Bazıları bize yalan söyledi. *Bunu şimdiye kadar hiç yapmamıştım.* Buna karşılık biz de onlara yalan söyledik. *Ben de öyle.* Bazıları bize para verdi; biz de parayı alıp çorabımızın kenarına sıkıştırdık ve aynı akşam tek kelime etmeden kocalarımıza verdik. Bazıları bizim

için kanlarını terk edeceklerine söz verdi; asla terk etmeyeceklerini bildiğimiz halde. Bazıları onlardan hamile kaldığımızı öğrendi -*Kocam altı aydır bana dokunmadı*-, sonra da bizi uzaklaştırdı. "Hemen kurtul ondan" dedi bize. "Parası neyse veririm" dedi. "Sana hemen başka yerde iş bulacağım" dedi.

BİRİMİZ ONA âşık olma hatasına düştü ve hâlâ gece gündüz onu düşünüyor. Birimiz kocasına her şeyi itiraf etti, kocası onu süpürgeyle dövdükten sonra yatıp hüngür hüngür ağladı. Birimiz kocasına her şeyi itiraf etti, kocası ondan boşandı ve onu Japonya'daki ailesinin yanına gönderdi. O şimdi Nagano'da, bir ipek eğirme fabrikasında günde on saat çalışıyor. Birimiz kocasına her şeyi itiraf etti, kocası onu affetti, sonra da kendisinin birkaç günahını itiraf etti. *Colusa'da ikinci bir ailem var.* Birimiz kimseye bir şey söylemedi ve yavaş yavaş aklını kaçırdı. Birimiz ne yapılması gerektiğini daima bilen annesinden tavsiye almak için mektup yazdı, ama hiç cevap alamadı. *Bu köprüyü tek başıma geçmek zorundayım.* Birimiz ipekten beyaz düğün kimonosunun kollarını taşlarla doldurup denize yürüdü ve biz hâlâ her gün onun için dualar okuyoruz.

BİRKAÇIMIZ EN SONUNDA kasabanın izbe semtlerindeki bilardo salonlarının ya da içki dükkânlarının üst katına kondurulmuş pembe otellerde onlara

özel hizmet sunduk. Tokyo Evi'nin ikinci katındaki pencereden onlara seslendik; ki en gencimiz daha on yaşındaydı. Yokohama Evi'nde, boyalı kâğıt yelpazelerimizin üstünden onlara göz süzdük ve istenilen parayı verdiklerinde karılarının evde yapmadığı her şeyi yaptık. Aloha Evi'nde kendimizi onlara kız gibi, tiz seslerle, Saki Hanım diye, Saygıdeğer Bayan Kiraz Çiçeği diye tanıttık ve bize nereden geldiğimizi sorduklarında gülümseyerek, "Kyoto'nun bir yerinden" dedik. Onlarla Yeni Cennet Gece Kulübü'nde dans ettik ve her on beş dakikalık vaktimize karşılık elli sent ödettik. Bizimle üst kata çıkmak istedikleri takdirde bir defanın beş dolar olduğunu, odayı sabaha kadar tutmak isterlerse de yirmi dolar ödeyeceklerini söyledik. İşleri bittiğinde aldığımız parayı patronlarımıza verdik, onlar da parayla geceleri kumar oynadılar, polise düzenli rüşvet verdiler ve kendi ırkımızdan biriyle yatmamıza engel oldular. *Senin gibi güzel bir kız bin altına bedeldir.*

Bazen onların yanında uzanırken kendimizi yanından kaçtığımız kocalarımızı özler bulduk. *O kadar da kötü müydü sahiden? O kadar gaddar mıydı? O kadar sıkıcı mıydı?* Bazen kendimizi tarladan dönerken bizi bıçak zoruyla kaçıran patronumuza âşık bulduk. *Bana hediyeler getiriyor. Benimle konuşuyor. Yürüyüşe çıkmama izin veriyor.* Bazen kendimizi

Eureka Evi'nde bir yıl geçirdikten sonra eve dönüş için yeterli para biriktireceğimize inandırdık, ama o yılın sonunda elimizde elli sentten ve berbat bir bel soğukluğundan başka bir şey kalmamıştı. *Seneye*, dedik kendimize. *Ya da ondan sonraki sene*. Ama en güzelimiz bile günlerimizin sayılı olduğunu biliyordu, çünkü bizim meslekte yirmi yaşına geldiğinizde ya işiniz bitiyordu, ya da ölmüş oluyordunuz.

ONLARDAN İSMİNİ vermeyeceğimiz biri, aramızdan birini çalıştığı genelevden satın aldı ve Montecito'da, iki yanı ağaçlı bir sokaktaki büyük bir eve getirdi. Pencerelerde gülhatmiler vardı, mermer masalar, deri kanepeler, misafirlere ikram edilmek üzere çerezle doldurulmuş cam tabaklar vardı. Japonya'da bıraktığımız köpeğimizin adı olan Şiro adını verdiğimiz sevimli beyaz bir köpek vardı ve onu günde üç defa keyifle yürüyüşe çıkardık. Elektrikli soğutucu vardı. Gramofon vardı. Muazzam bir radyo vardı. Garajda, her pazar çalıştırıp geziye çıkardığımız bir T Model Ford vardı. Filipinler'den gelen Consuelo isimli minyon bir hizmetçi kız vardı; muhteşem muhallebiler, turtalar yapar, her ihtiyacımızı önceden bilirdi. Mutlu olduğumuzda bilirdi. Üzgün olduğumuzda bilirdi. Bir gece önce kavga mı ettik, güzel vakit mi geçirdik, bilirdi. Ve tüm bunlar için yeni kocamıza daima minnettar olduk; ne de olsa onsuz hâlâ sokaklarda çalışıyor olurduk. *Onu gördüğüm*

anda kurtulduğumu anladım. Ancak zaman zaman kendimizi geride bıraktığımız adamı düşünürken bulduk. Onu terk ettiğimizin ertesi günü her şeyimizi yakmış mıydı? Mektuplarımızı yırtmış mıydı? Bizden nefret mi ediyordu? Bizi özlüyor muydu? Ölüp kalmamız umurunda mıydı? Hâlâ Sutter Caddesi'ndeki Burnhamların yanında bahçıvan olarak mı çalışıyordu? Fulyaları ekmiş miydi? Bahçeyi yeniden tohumlamayı bitirmiş miydi? Akşam yemeklerini hâlâ her gün Bayan Burnham'ın kocaman mutfağında tek başına mı yiyordu, yoksa Bayan Burnham'ın gözde "zenci" hizmetçisi ile nihayet arkadaş olmuş muydu? Hâlâ geceleri yatmadan önce *Bahçecilik Kılavuzu*'ndan üç sayfa okuyor muydu? Hâlâ günün birinde vekilharç olmayı hayal ediyor muydu? Bazen akşamüstü ortalık kararmaya başlarken onun sararmış fotoğrafını sandığımızdan çıkarıp son bir defa baktık. Ama kendimizi ne kadar zorlasak da, o fotoğrafı bir türlü atamadık.

BİRKAÇIMIZ Amerika'daki üçüncü günümüzde kendimizi onların teneke leğenleri üstüne abanmış, çamaşırlarını çitilerken bulduk: Lekeli yastık kılıfları, yatak çarşafları, kirli mendiller, kirli yakalar, içe değil üste giyilmesi gerektiğini düşündüğümüz güzelim beyaz dantel astarlar. Şehirlerinin -San Francisco, Sacremento, Santa Barbara, Los Angeles- en harap bölümlerindeki Japon mahalle-

lerinin bodrum katı çamaşırhanelerinde çalıştık ve her sabah kocalarımızla birlikte şafak sökmeden kalkıp yıkamaya, kaynatmaya, ovalamaya başladık. Geceleri fırçalarımızı bırakıp kendimizi yatağa attıktan sonra bile rüyamızda hâlâ çamaşır yıkadığımızı gördük, sonraki yıllar boyunca her gece göreceğimiz gibi. Ve Amerika'ya onca yolu Royal Hand Çamaşırhanesi'nin arkasındaki küçücük, perdeleri kapalı odada yaşamak için gelmemiş olsak da, artık eve dönemeyeceğimizi anladık. *Eve dönersen*, diye yazmıştı babalarımız, *tüm ailenin onurunu lekelersin. Eve dönersen kız kardeşlerin asla evlenemez. Eve dönersen başka hiçbir erkek almaz seni.* Bu yüzden yeni kocalarımızla Japon mahallesinde kaldık ve vaktinden önce yaşlandık.

JAPON MAHALLESİNDE onları nadiren gördük. Haftanın yedi günü kocalarımızın büfelerinde, erişte dükkânlarında garsonluk yaptık, müdavimlerin hepsinin adını ezbere öğrendik. Yamamoto-san. Natsuhara-san. Eto-san. Kodami-san. Kocalarımızın ucuz pansiyonlarının odalarını temizledik ve günde iki defa, tıpkı bize benzeyen pansiyon müşterileri için yemek pişirdik. Yiyecek içeceğimizi ülkemizden hatırladığımız her şeyi satan Fujioka Market'ten aldık: yeşil çay, balık köftesi, tütsü, erik turşusu, taze tofu, guatrdan ve nezleden korunmak için kurutulmuş deniz yosunu.

Üçüncü Cadde ile Ana Cadde'nin kesiştiği köşedeki genelevin altında bulunan bilardo salonundan kocalarımız için kaçak sake aldık; ama sokakta bizi hayat kadını sanmasınlar diye üzerimize beyaz önlüklerimizi taktık. Elbiselerimizi Yada Bayan Mağazası'ndan, ayakkabılarımızı -ayağımıza uygun numarada ayakkabı bulabildiğimiz- Asahi Ayakkabı'dan aldık. Yüz kremimizi Tenshodo Eczanesi'nden aldık. Her cumartesi hamama gittik ve komşularımızla, dostlarımızla dedikodu yaptık. Kisayo'nun kocasına ön kapıdan eve girmeyi yasakladığı doğru muydu? Mikiko sahiden Tofo Kulüp'ten bir krupiyeyle mi kaçmıştı? Ya Hagino saçına ne yapmıştı öyle? *Fare deliği gibi olmuş.* Dişimiz ağrıdığında Yoşinaga Diş Kliniği'ne gittik, sırtımız ve dizimiz ağrıdığında şiatsu masaj sanatını da bilen akupunkturcu Dr. Hayano'ya gittik. Aşk meşk konularında tavsiyeye ihtiyacımız olduğunda ise -*Onu terk etsem mi, etmesem mi?*- İkinci Cadde'de, Asakawa Rehine Dükkânı'nın üstündeki mavi evde yaşayan falcı Bayan Murata'ya gittik; mutfakta başımız önümüzde, ellerimiz dizlerimizde oturup onun tanrılardan mesaj almasını bekledik. *Şimdi terk edersen başkasını bulamayacaksın.* Tüm bunlar şehrin -Japonya'da bıraktığımız köyümüzden daha Japon- dört sokaklık bölgesinde gerçekleşti. *Gözlerimi yumsam yabancı bir ülkede yaşadığımı fark etmem bile.*

JAPON MAHALLESİNDEN çıkıp onların şehirlerinin geniş, temiz caddelerinde gezinirken dikkatleri üstümüze çekmemeye çalıştık. Onlar gibi giyindik. Onlar gibi yürüdük. Kalabalık gruplar halinde dolaşmamaya özen gösterdik. Kendimizi onlar için önemsiz kıldık -*Sen yerini bilirsen, onlar da seni rahat bırakır*- ve onları gücendirmemek için elimizden geleni yaptık. Ama yine de bizimle uğraştılar. Erkekleri kocalarımızın sırtına şaplak atıp şapkalarını başlarından devirirken, "Ay çok *paldon*" dediler. Çocukları bize taş attı. Garsonlar daima en son bize servis yaptı. Yer göstericileri bizi tiyatrolarının üst katına, ikinci balkona çıkardı ve salonun en kötü koltuklarına oturttu. *Zenci cenneti*, diyorlardı o bölümlere. Berberleri saçlarımızı kesmeyi reddetti. *Bizim makaslarımız için fazla kalın saçlarınız.* Kadınları tramvaylarda çok yakın durduğumuzda uzaklaşmamızı söyledi. Bizse, "Özür dilerim" dedik, sonra da gülümseyerek geri çekildik. Çünkü kocalarımız direnmenin tek yolunun direnmemekten geçtiğini öğretmişti bize. Ama genelde bizden olanlar arasında kendimizi emniyette hissettiğimiz evimizde, yani Japon mahallesinde kaldık. Onlardan belli bir mesafede yaşamayı öğrendik ve mümkün olduğunca uzak durduk.

GÜNÜN BİRİNDE onları terk edeceğimize dair kendimize söz verdik. Çok çalışacak, başka bir yere

gitmemize yetecek kadar para biriktirecektik. Arjantin'e mesela. Ya da Meksika'ya. Brezilya, Sao Paulo'ya. Veya kocalarımızın dediğine göre bir Japon'un prensler gibi yaşayabildiği Mançurya, Harbin'e. *Erkek kardeşim geçen yıl gitti oraya, voliyi vurdu.* Orada her şeye yeniden başlayabilirdik. Kendi meyve tezgâhımızı açardık. Kendi şirketimizi. Kendi birinci sınıf otelimizi. Vişne bahçesi kurardık. Hurma ağaçlığı. Altın gibi zengin topraklardan bin hektarlık arazi satın alırdık. Bir şeyler öğrenirdik. Bir şeyler yapardık. Bir yetimhane açardık. Bir tapınak inşa ederdik. İlk kez trene binerdik. Her yıl evlilik yıldönümümüzde rujumuzu sürer, dışarıda yemeğe çıkardık. *Beyaz masa örtüleri, kocaman avizeleri olan şöyle şık bir yer.* Ailemizin daha konforlu bir hayat sürmesini sağlayacak kadar para biriktirdiğimizde ise pılımızı pırtımızı toplayıp evimize, Japonya'ya dönerdik. Mevsimlerden sonbaharı seçerdik; babalarımız dışarıda, harman dövüyor olurdu. Dut ağaçlıklarının içinden, kocaman yenidünya ağacının ve baharda iribaşları yakaladığımız eski nilüfer göletinin yanından geçerdik. Köpeklerimiz koşarak bize gelirdi. Komşularımız bize el sallardı. Annelerimiz, kuyu başında kolları sıvamış akşam pirincini yıkıyor olurdu. Bizi gördüklerinde ayağa kalkıp öylece bakarlardı. "Küçük kızım benim," derlerdi, "nerelerdeydin bunca zamandır?"

Ne var ki o güne dek biraz daha Amerika'da kalacak, onlar için çalışacaktık. Sonuçta biz olmasak onlar ne yapardı? Kim toplardı tarlalarından çileklerini? Kim indirirdi ağaçlarındaki meyveleri? Kim yıkardı havuçlarını? Kim ovardı tuvaletlerini? Kim onarırdı giysilerini? Kim ütülerdi gömleklerini? Kim kabartırdı yastıklarını? Kim değişirdi çarşaflarını? Kim hazırlardı kahvaltılarını? Kim sakinleştirirdi çocuklarını? Kim yıkardı yaşlılarını? Kim dinlerdi hikâyelerini? Kim saklardı sırlarını? Kim söylerdi onlar için yalanları? Kim pohpohlardı onları? Kim şarkı söylerdi onlara? Kim dans ederdi onlar için? Kim ağlardı onlar için? Kim çevirirdi diğer yanağını onlara ve günün birinde -yorulduğumuz için, yaşlandığımız için, sırf yapabildiğimiz için- kim affederdi onları? *Sadece bir enayi.* İşte böylece katladık kimonolarımızı, kaldırdık sandıklarımıza ve yıllar yılı bir daha çıkarmadık.

BEBEKLER

Meşe ağaçlarının altında, yazın 45 derece sıcakta doğum yaptık. Tek odalı gecekondularda, yılın en soğuk gecelerinde, odun sobasının başında doğum yaptık. Delta'nın rüzgârlı adalarında, geldikten altı ay sonra doğum yaptık. Bebekler küçücüktü, saydamdı, üç gün sonra öldüler. Geldikten dokuz ay sonra doğum yaptık ve kafası simsiyah saçlarla kaplı sağlıklı bebekler doğurduk. Elk Grove ve Florin'deki tozlu bağ kamplarında doğum yaptık. Imperial Vadisi'nin ırak tarlalarında, sadece ne yapacağını *Ev Kadınının Eşi* kitabından öğrenmiş kocalarımızın yardımıyla doğum yaptık. *Önce tencerede suyu kaynatın*...

Rialto'da gaz lambası ışığında, Japonya'dan sandıkta getirdiğimiz eski ipek yorganın üstünde doğum yaptık. *Annemin kokusu hâlâ üstündeydi.* Makiyo gibi, Maxwell'deki bir ahırda, koca bir saman yığınının üstünde doğum yaptık. *Hayvanların yakınında olmak istedim.* Tek başımıza, Sebastopol'daki bir elma bahçesinde, yakılacak odun topladıktan hemen sonra, tepelerde bir yerde, ılık bir sonbahar sabahı doğum yaptık. *Kızımın göbek bağını bıçağımla kestim, sonra da onu kollarımda eve getirdim.* Livingston'da bir çadırda, bizi görebilmek için at sırtında komşu kasabadan yirmi millik yol gelen Japon ebenin yardımıyla doğum yaptık. Bize bakacak doktorun olmadığı kasabalarda doğum yaptık ve plasentayı kendimiz çıkardık. *Annemi bunu yaparken defalarca izlemiştim.* Ücretini karşılayamadığımız ve sadece bir doktoru olan kasabalarda doğum yaptık. Ücretini ödememize izin vermeyen Dr. Ringwalt'un yardımıyla doğum yaptık. "Sende kalsın" dedi bize. San Francisco, Clement Caddesi'ndeki Takahaşi Doğum Kliniği'nde, bizden insanlar arasında doğum yaptık. San Jose Beşinci Kuzey Cadde'deki Kuwabara Hastanesi'nde doğum yaptık. Castroville'de, engebeli bir köy yolunda, kocamızın kamyonunun arkasında doğum yaptık. *Bebek çok çabuk geldi.* Fransız Kampı'nda bir işçi barakasında, üstü gazete kaplı toprak zeminde doğum yaptık ve ebenin ömründe gördüğü en iri bebeği

doğurduk. *Beş kilo altı yüz gram.* Japonya'dan annemizi tanıyan balıkçının karısı Bayan Kondo'nun yardımıyla doğum yaptık. *Annen köyün en güzel ikinci kızıydı.* Gardena'da Adachi'nin Berber Dükkânı'nda, dantelli bir perdenin arkasında, kocamız Bay Ota'nın haftalık saç tıraşını yaptığı sırada doğum yaptık. Higo On Sent'in üstündeki apartman dairesinde, geç bir saatte, çabucak doğum yaptık. Karyola direğine sıkı sıkı tutunup kocamıza küfrederek -*Hep senin suçun!*- doğum yaptık; o da bize bir daha asla dokunmayacağına yemin etti. Sabahın beşinde Eagle Hand Çamaşırhanesi'nin ütü odasında doğum yaptık ve kocamız daha o gece yatakta bizi öpmeye yeltendi. *"Birazcık bekleyemez misin?" dedim ona.* Tıpkı hiç çığlık atmadan, hiç şikâyet etmeden doğuran annelerimiz gibi, sessiz sedasız doğum yaptık. *Sancısı gelene kadar pirinç tarlasında çalışmaya devam etti.* Hummadan yatağa düşen ve üç ay yataktan çıkamayan Nogiku gibi hüngür hüngür ağlayarak doğum yaptık. İki saatte, kolayca doğum yaptık, ama ardından beş yıl geçmeyen bir baş ağrısına yakalandık. Kocamız bizi terk ettikten altı hafta sonra doğum yaptık ve bugün o bebeği başkasına verdiğimiz için çok pişmanız. *O kız bebekten sonra bir daha hiç hamile kalamadım.* Ormanda gizlice doğum yaptık; kocamızın kendinin olmadığını bildiği bebeğimizi dünyaya getirdik. Oakland'da bir genelevde, solmuş çiçek desenli bir

yatak örtüsünün üstünde, yan odadan gelen inlemeleri dinleyerek doğum yaptık. Petaluma'da bir pansiyonda, Hâkim Carmichael'ın Russian Hill tepesindeki evinden ayrıldıktan iki hafta sonra doğum yaptık. Misafirlerinin kapıda hamile bir hizmetçi tarafından karşılanmasını istemeyen hanımımız Bayan Lippincott'a veda ettikten sonra doğum yaptık. *Hiç hoş bir görüntü olmaz.* Kalçalarımızı tutup bize ıkınmamızı söyleyen ustabaşının karısı Senyora Santos'un yardımıyla doğum yaptık. *Empuje! Empuje! Empuje!* Kocamız Çin mahallesinde kumar oynarken doğum yaptık, ertesi sabah eve sarhoş gelince de, beş gün boyunca onunla konuşmadık. *Bütün mevsim kazandığımızı tek bir gecede kaybetti.* Maymun Yılı'nda doğum yaptık. Horoz Yılı'nda doğum yaptık. Köpek Yılı'nda, Ejderha Yılı'nda ve Fare Yılı'nda doğum yaptık. Urako gibi dolunay zamanı doğum yaptık. Bir pazar günü, Encinitas'ta bir kulübede doğum yaptık ve ertesi gün bebeği sırtımıza bağlayıp tarlaya meyve toplamaya gittik. Öyle çok çocuk doğurduk ki, yılların hesabını tutamaz olduk. Nobuo'yu, Şojiro'yu, Ayako'yu doğurduk. Erkek kardeşimize tıpatıp benzeyen, yüzüne bakmaya doyamadığımız Tameji'yi doğurduk. *Aynı sen!* Tıpkı komşumuza benzeyen Eikiçi'yi doğurduk; o günden sonra kocamız bir daha gözümüzün içine bakmadı. Göbek bağı tespih gibi boynuna dolanmış halde dünyaya gelen Misuzu'yu doğurduk; o an bu

çocuğun bir gün rahibe olacağını anladık. *Buda'dan bir işaretti o.* Kulak memeleri uzun Daisuke'yi doğurduk, ve o an bu çocuğun günün birinde zengin olacağını anladık. Kırk beşinci yaşımızda, bir varis sahibi olma ümidimizi yitirdiğimiz bir zamanda gelen Masaji'yi doğurduk. *Son yumurtamı uzun zaman önce düşürdüm, diye düşünmeye başlamıştım.* Babasının sesini sanki anında tanıyan Fujiko'yu doğurduk. *Kızım karnımdayken ona her gece şarkı söylerdi.* İsmi "kar" anlamına gelen Yukiko'yu doğurduk. Kızdan çok erkeğe benzeyen kalın baldırlı, kısa boyunlu Asano'yu doğurduk. Çirkinliğinden dolayı asla eş bulamayacağımızdan korktuğumuz Kameçiyo'yu doğurduk. *Yüzü depremi durduracak çirkinlikteydi.* Bizim olduğuna inanamadığımız kadar güzel bebekler doğurduk. Amerikan vatandaşı olan, onların adına nihayet toprak satın alabildiğimiz bebekler doğurduk. Kolik bebekler doğurduk. Yumru ayaklı bebekler doğurduk. Marazlı ve mosmor bebekler doğurduk. Ne yapacağını gayet iyi bilen annelerimiz yanımızda olmadan doğurduk. Altı parmaklı doğan ve ebe bıçağını bilemeye başladığında başını öte yana çeviren bebekler doğurduk. *Hamileyken yengeç yedin herhalde.* Kocamızla ilk gecemizde belsoğukluğu kaptık ve kör bebekler doğurduk. Uğursuzluk getirdiği düşünülen ikizler doğurduk, ebeye bir tanesi "tek günlük ziyaretçi" olsun dedik. *Hangisi olacağına sen karar ver.* On

beş yılda on bir çocuk doğurduk, ama sadece yedisi hayatta kaldı. Otuz yaşına gelmeden altı erkek, üç kız çocuk doğurduk, sonra da bir gece kocamızı üstümüzden ittirip sessizce, "Yeter artık" dedik. Dokuz ay sonra ismi "son" anlamına gelen Sueko'yu doğurduk. "Al sana bir tane daha!" dedi kocamız. On sekiz aylık düzenli aralıklarla beş kız, beş erkek çocuk doğurduk ve beş yıl sonra bir gün, ismi "on bir" anlamına gelen Toiçi'yi doğurduk. Karnımıza soğuk sular döküp defalarca yüksek yerden atladığımız halde yine de doğurduk. *Bir türlü düşüremedim.* Ebenin bir daha doğum yapmayalım diye verdiği ilacı içtiğimiz halde doğurduk. *Kocam zatürreeden yatıyordu, benim de tarlada çalışmam gerekiyordu.* Evliliğimizin ilk dört yılında doğum yapmadık, sonra İnari'ye adak sunduk ve arka arkaya altı oğlan doğurduk. O kadar çok doğum yaptık ki rahmimiz dışarı sarktı, içeride tutmak için özel bir kuşak bağlamak zorunda kaldık. Doğum yapmanın eşiğine geldik, ama bebek yan dönmüştü, sadece kolu dışarı çıktı. Doğum yapmanın eşiğine geldik, ama bebeğin kafası çok büyüktü, üç gün ıkındıktan sonra başımızı kaldırıp kocamıza baktık ve, "Affet beni ne olur" deyip öldük. Doğum yaptık, ama bebek ağlayamayacak kadar cılızdı, biz de onu bir geceliğine dışarıda, bir ocağın yanındaki beşikte bıraktık. *Sabaha çıkarsa yaşayacak kadar güçlü demektir.* Doğum yaptık, ama bebek hem kız hem de

oğlandı, biz de onu hemencecik çaputlarla boğduk. Doğum yaptık, ama sütümüz hiç gelmedi, bebek bir hafta sonra öldü. Doğum yaptık, ama bebek ana karnında ölmüştü, biz de onu tarlada, bir derenin yanı başına çırılçıplak gömdük, ama o günden sonra o kadar çok kez yer değiştirdik ki, kızın yerini hatırlayamaz olduk.

ÇOCUKLAR

Onları usulca çukurlara, karıklara, ağaç altında hasır sepetlere yatırdık. Onları tarla kenarında çırılçıplak battaniyelerin, hasırların üstüne bıraktık. Onları tahta elma sandıklarına koyduk ve bir sıra fasulye çapaladıkça gelip emzirdik. Biraz büyüyüp hareketlendiklerinde onları bazen sandalyelere bağladık. Redding'de kara kışta onları sırtımıza bağlayıp asma budamaya gittik ve bazı sabahlar hava öyle soğuktu ki kulakları dondu, kanadı. Yazın başlarında, Stockton'da, biz soğan toplayıp çuvallarken ve ilk erikleri toplamaya başlarken, onları yakındaki sel yataklarına bıraktık. Yokluğumuzda oynasınlar diye ellerine sopalar tu-

tuşturduk, yakında olduğumuzu anlasınlar diye ara ara seslendik. *Köpeklerle uğraşma. Arılara dokunma. Sakın uzaklaşma, baban kızar.* Sıkılıp ağlayarak bizi çağırdılar, ama biz çalışmaya devam ettik, çünkü aksi takdirde kredi borcumuzu asla ödeyemeyeceğimizi biliyorduk. *Anne gelemez şimdi.* Bir süre sonra sesleri azaldı, sonunda tamamen kesildi. Gün sonunda gökte hiç ışık kalmayınca onları yattıkları yerden kaldırdık ve saçlarına bulaşan toprakları temizledik. *Haydi bakalım, eve gitme vakti.*

Bazıları inatçı ve dirençliydi, hiç sözümüzü dinlemezdi. Bazıları Buda'dan da sakindi. *Gülümseyerek geldi dünyaya.* Bir tanesi babasını herkesten çok sevdi. Biri parlak renklerden nefret etti. Bir tanesi teneke kovası olmadan hiçbir yere gitmezdi. Biri on üç aylıkken tezgâhın üstündeki sütü işaret edip, "İstiyo" diyerek kendi kendini memeden kesti. Birkaçı yaşıtlarından çok daha zekiydi. *Falcı, "İhtiyar bir adamın ruhuyla doğmuş bu çocuk" diyor.* Onlar büyükler gibi masada yemek yediler. Hiç ağlamadılar. Hiç şikâyet etmediler. Çubuklarını hiç pilavın içine dikip bırakmadılar. Biz yakın tarlalarda çalışırken, gün boyu hiç ses çıkarmadan kendi kendilerine oynadılar. Saatler boyu toprağa resimler çizdiler ve onları kucağımıza alıp eve götürmeye çalıştığımızda başlarını iki yana sallayarak, "Kaldıramazsın, çok ağırım", ya da "Sen dinlen anne" dediler. Yo-

rulduğumuzda bizim için endişelendiler. Üzüldüğümüzde bizim için endişelendiler. Biz söylemeden ne zaman dizlerimizin ağrıdığını, ne zaman adet gördüğümüzü bildiler. Geceleri yavru köpecikler gibi saman kaplı tahta plakaların üstünde bizimle birlikte uyudular; ve biz, Amerika'ya geldiğimizden beri ilk defa, yatakta biriyle yatmaktan rahatsızlık duymadık.

Aralarında hep gözdelerimiz oldu. Kimi zaman yalnızlığımıza hiç olmadığı kadar deva olan ilk çocuğumuz İçiro'ydu gözdemiz. *Kocam iki yıldır benimle konuşmuyor.* Kimi zaman henüz dört yaşında kendi kendine İngilizce okumayı öğrenen ikinci oğlumuz Yoiçi'ydi. *Dahi bir çocuk o.* Ya da sürekli sabırsızlıkla kolumuzu çekiştirip, sonra ne diyeceğini unutan kızımız Sunoko'ydu. "Sonra hatırlarsın" derdik ona, hiçbir zaman hatırlamayacağını bildiğimiz halde. Bazılarımız nazik ve iyi yürekli kızlarımızı tercih ettik, bazılarımız da annelerimiz gibi oğullarımızı. *Tarlada daha çok işe yarıyorlar.* Onları kız kardeşlerinden daha çok besledik. Tartışmalarda onların tarafını tuttuk. Onları daha güzel giydirdik. Ateşlendikleri zaman kızlarımıza evde bakarken, oğullarımızı doktora götürebilmek için son kuruşumuza kadar harcadık. *Kızımın göğsüne hardal yakısı koydum, rüzgâr ve grip tanrılarına da dua ettim.* Çünkü kızlarımızın evlendikleri an bizi

terk edeceklerini, oğullarımızınsa ihtiyarlığımızda bize bakacağını biliyorduk.

KOCALARIMIZ genelde onlarla hiç alakadar olmadı. Bir kez olsun altlarını değişmediler. Bir kez olsun bulaşık yıkamadılar. Ellerine süpürge değmedi. Akşamları onlar oturup gazetelerini okurken biz, tarla dönüşü ne kadar yorgun olursak olalım, çocuklar için yemek pişirdik, geç saatlere dek bulaşık yıkayıp sökük diktik. Asla kendilerinden önce yatmamıza izin vermediler. Asla gün doğduktan sonra kalkmamıza izin vermediler. *Çocuklara kötü örnek olursun.* Bize dinlenmemiz için beş dakika dahi vermediler. Çamurlu tulumlarıyla eve girip çıkan, kendi kendilerine homurdanıp duran *–Ne olacak bu hayvanların hali? Yeşil fasulye fiyatları? Tarladan bu sene ne kadar kereviz çıkar?–*, suskun, yıpranmış adamlardı kocalarımız. Çocuklarıyla nadiren konuşur, hatta isimlerini güç bela hatırlarlardı. *Üç numaralı oğlana söyle yürürken kamburunu çıkarmasın.* Sofrada biraz fazla gürültü çıksa el şaklatıp, "Yetti be!" derlerdi. Buna karşılık çocuklar da babalarıyla hiç konuşmamayı tercih ettiler. Bir şey söylemek istediklerinde daima bizim üzerimizden ilettiler. *Babama söyle bana beş sent lazım. Babama söyle atlardan birinin bir derdi var. Babama söyle tıraş olurken bir tutamı atlamış. Babama sorsana neden bu kadar yaşlıymış.*

ONLARA İLK FIRSATTA tarlada işbaşı yaptırttık. San Martin'de bizimle çilek topladılar. Los Osos'da bizimle bezelye topladılar. Biz Hughson ve Del Rey'deki bağlarda üzüm toplayıp güneşte kurumaları için ahşap tepsilere yerleştirirken peşimizden emeklediler. Su taşıdılar. Çalıları temizlediler. Otları kürediler. Odun kestiler. Daha kemikleri tam gelişmeden Imperial Vadisi'nin kavurucu yaz sıcağında çapa yaptılar. Bazıları ağırkanlı ve hülyalıydı, koca bir sıra karnabahar filizini yanlışlıkla ters ekerdi. Bazılarıysa domatesleri en hızlı kiralık işçiden de hızlı ayıklardı. Pek çoğu yakınırdı. Mide ağrıları vardı. Baş ağrıları vardı. Tozdan gözleri deli gibi kaşınırdı. Bazısı her sabah kimse söylemeden botlarını ayağına geçiriverirdi. Bir tanesinin her akşam yemekten sonra ahırda gidip biledi̇ği, gözünün nuru bir makası vardı; kimseyi ona dokundurtmazdı. Bir tanesi böcekleri aklından çıkaramazdı. *Her yerdeler.* Biri bir gün soğan bahçesinin orta yerine oturdu ve "keşke hiç doğmasaydım" dedi. Biz de onu bu dünyaya getirmekle doğru mu yaptık, diye düşünmeye başladık. *Onlara bir defa olsun tek bir oyuncak alacak paramız olmadı.*

HER ŞEYE RAĞMEN tarlalarda saatlerce buzağılar gibi oynadılar. Üzüm dallarından kılıçlar yaparak, ağaçların altında düelloya tutuştular. Gazete kâğıdından, balsa dallarından uçurtmalar yaparak, iplere bıçak-

ları bağlayarak, rüzgârlı günlerde uçurtma savaşı başlattılar. Telden, samandan oyuncak bebek yaptılar; sivri uçlu çubuklarla onlara ormanda işkence ettiler. Mehtaplı gecelerde meyve bahçelerinde, tıpkı bizim Japonya'da yaptığımız gibi "gölge gölgeyi yakalar" oynadılar. Teneke tekmelemece, bıçak fırlatmaca, jan ken po* oynadılar. Pazara gitmemizden önceki gece kim en çok sayıda meyve-sebze kasası çivileyecek diye, ya da kim en uzun süre kendini bırakmadan ceviz ağacında asılı kalacak diye yarışmalar yaptılar. Kâğıtları katlayıp uçak yaptılar, kuş yaptılar, sonra da onları uçurup seyrettiler. Karga yuvası, yılan derisi, böcek kabuğu, meşe palamudu, demiryolundan paslı demir çubuk topladılar. Gezegenlerin isimlerini öğrendiler. Birbirlerinin avuçlarını okudular. *Senin hayat çizgin çok kısa.* Birbirlerine fal baktılar. *Günün birinde trenle uzun bir yolculuğa çıkacaksın.* Akşam yemeğinden sonra ellerinde gaz lambalarıyla ahıra gidip evcilik oynadılar. *Şimdi karnına vur ve ölüyormuşsun gibi bir ses çıkar.* 35 dereceyi bulan sıcak yaz gecelerinde battaniyelerini şeftali ağaçlarının altına yaydılar ve nehir kıyısında piknikler, yeni bir silgi, bir kitap, bir top, menekşe gözleri kırpışan yeni bir seramik bebek hayal ettiler, günün birinde ötelerdeki muhteşem dünyayı görmek üzere evden ayrılacaklarını hayal ettiler.

---

* Taş, kâğıt, makas.

Tarlaların ötesinde, sadece kapalı mekânlarda büyüyen ve tarlalardan, derelerden hiç haberi olmayan, soluk tenli acayip çocukların yaşadığını duydular. Duyduklarına göre bu çocukların bazıları ömürlerinde tek bir ağaç görmemişti. *Anneleri dışarı çıkıp güneşte oynamalarına izin vermiyormuş.* Tarlaların ötesinde altın çerçeveli aynaları, kristal kapı kulpları ve bir zincirle sifonu çekilebilen porselen tuvaletleri olan bembeyaz, süslü evler olduğunu duydular. *O tuvalette koku bile olmuyormuş.* Duyduklarına göre tarlaların ötesinde içi sert metal yaylarla dolu, bulutlar gibi yumuşak şilteler vardı. (Goro'nun kız kardeşi hizmetçi olarak çalışmaya şehre gitmiş, geri döndüğünde, oradaki yataklar öyle yumuşaktı ki, yerde uyumak zorunda kaldım, demiş.) Tarlaların ötesinde her sabah yatakta kahvaltı eden anneler; gün boyu ofislerinde pofuduk koltuklarda oturup telefonla emirler yağdıran ve buna karşılık para kazanan babalar olduğunu duydular. Duyduklarına göre tarlaların ötesinde nereye gidersen git, daima bir yabancıydın ve kazara yanlış otobüse binersen bir daha asla evinin yolunu bulamayabilirdin.

Dere boyunda kurbağa topladılar, yusufçuk topladılar, cam kavanozlara doldurdular. Tavukları öldürürken bizi seyrettiler. Tepelerde geyiklerin uyuduğu yerleri bulup, ezilmiş otların üstündeki o yuvarlak yuvalara uzandılar. Ne kadar zamanda uza-

yacağını görmek için kertenkelelerin kuyruklarını kopardılar. *Hiçbir şey olmuyor ama.* Eve ağaçtan düşmüş yavru serçe getirdiler, kürdanla ağızlarına tatlandırılmış pirinç lapası verdiler, ama sabah uyandıklarında öldüğünü gördüler. "Doğanın duyguları yoktur" dedik onlara. Çitin üstüne oturup yan tarladaki çiftçinin ineğini boğalara götürüşünü izlediler. Kendi yavrularını yiyen bir kedi gördüler. "Olur böyle şeyler" dedik onlara. Görünüşümüz çok zaman önce bozulduğu halde bizi rahat bırakmayan kocalarımızın gece geç vakitte bize sahip oluşunu duydular. "Karanlıkta neye benzediğinin önemi yok" demişti kocalarımız. Onlar her sabah bizimle dışarıda, ateş üstünde ısıtılmış kocaman tahta küvetlerin içinde banyo yaptılar ve buharı tüten suyun içinde, çenelerine kadar daldılar. Kafalarını arkaya yasladılar. Gözlerini yumdular. Bize ellerini uzattılar. Sorular sordular. *İnsan öldüğünü nereden anlar? Hiç kuş olmasa ne olurdu? Vücudunun her yerinde kırmızı lekeler varsa, ama hiç acımıyorsa ne olur? Çinliler gerçekten domuz ayağı mı yer?*

KENDİLERİNİ güvende hissettirecek eşyaları vardı. Kırmızı bir şişe kapağı. Bir cam bilye. Mançurya'da yaşayan dayılarının gönderdiği, Songhua Nehri kıyısında turlayan iki Rus güzelinin kartpostalı. Daima ceplerinde taşıdıkları uğurlu beyaz tüyleri. Bir de çekmeceden çıkarıp içlerindeki kötü his geçene

kadar ellerinde tuttukları yumuşak kumaşa sarılı taşları vardı. Korktukları zaman kendi kendilerine mırıldandıkları gizli sözcükleri vardı. Yalnız kalmak istediklerinde tırmandıkları özel ağaçları vardı. *Herkes buradan gider mi lütfen?* Kollarında anında uykuya daldıkları, en sevdikleri ablaları vardı. Aynı odada yalnız bırakılmayı reddettikleri ağabeyleri vardı. *Öldürür bu beni.* Yanlarından hiç ayırmadıkları ve başkalarına anlatamadıkları şeyleri paylaştıkları köpekleri vardı. *Babamın piposunu kırdım, sonra da ağacın dibine gömdüm.* Kendilerine ait kuralları vardı. *Sakın yastığın kuzeye dönük uyuma* (Hoşiko yastığı kuzeye dönük uyumuştu ve gecenin bir yarısı nefesi kesilmiş, ölmüştü.) Kendilerine ait ritüelleri vardı. *Bir berduşun geçtiği yere tuz serpeceksin.* Kendilerine ait inançları vardı. *Sabah vakti örümcek görmek uğur getirir. Yemek yedikten sonra yatarsan ineğe dönüşürsün. Kafana sepet takarsan büyüyemezsin. Tek başına kalmış bir çiçek, ölüm demektir.*

ONLARA dilsiz serçeler, minnettar turnalar ve ana babaları için daima yüksekteki dalları ayıran yavru güvercinler hakkında hikâyeler anlattık. Onlara görgülü olmayı öğretmeye çalıştık. *Yemek çubuklarınla bir şeyi işaret etme. Çubuklarını asla emme. Hiçbir zaman tabaktaki son lokmayı alma.* Başkalarına iyi davrandıklarında onları övdük, ama yaptıkları iyilikler

için ödül beklememeleri gerektiğini söyledik. Bize karşılık vermeye kalkıştıklarında onları payladık. Asla sadaka kabul etmemeyi öğrettik. Asla böbürlenmemeyi öğrettik. Onlara bildiğimiz her şeyi öğrettik. Damlaya damlaya göl olur. Kötülük eden kötülük bulur. Almayı bilen vermeyi de bilmeli. Amerikalılar gibi gürültücü olma. Çinlilerden uzak dur. *Onlar bizi sevmez.* Korelilere karşı uyanık ol. *Onlar bizden nefret eder.* Filipinlilerin yanında dikkatli ol. *Onlar Korelilerden de beterdir.* Sakın bir Okinawa'lıyla evlenme. *Onlar gerçek Japon değildir.*

Onları, özellikle taşrada, pek çok defa erken yaşta kaybettik. Difteriden ve kızamıktan. Bademcik iltihabından. Boğmacadan. Bir gecede kangrene çeviren, ne olduğunu bilemediğimiz enfeksiyonlardan. Bir tanesini dışardaki tuvalette zehirli kara örümcek soktu; hummadan yatağa düştü. Bir tanesini en sevdiğimiz katır karnından tekmeledi. Biri biz sandıklara şeftali dizerken ortadan kayboldu; onu her taşın, her ağacın altında aradıysak da bulamadık, ve o günden sonra asla eskisi gibi olamadık. *Yaşama sevincimi yitirdim.* Bir tanesi pazara ışgın götürdüğümüz sırada kamyonetten düştü, komaya girdi ve bir daha hiç uyanmadı. Bir başkası defalarca terslediğimiz komşu bağın armut toplayıcısı tarafından kaçırıldı. *Keşke ona "evet" deseydim.* Bir başkası, ahırın arkasındaki kaçak içki damıtıcısı patladığında

ağır şekilde yandı ve sadece bir gün yaşayabildi. *Kızımın son sözleri, "Anne sakın gökyüzüne bakmayı unutma" oldu.* Birkaçı boğuldu. Bir tanesi Calaveras Nehri'nde. Biri Nacimiento'da. Biri sulama arkında. Başka biri de gece dışarıda bırakmamamız gerektiğini bildiğimiz çamaşır küvetinde. Her yıl ağustos ayında Ölüler Şöleni'nde onların mezar taşları üstünde beyaz kâğıt fenerler yaktık ve ruhlarını bir günlüğüne dünyada ağırladık. O günün sonunda dünyadan ayrılma vakitleri geldiğinde, onlara evlerine kadar kılavuzluk edecek kâğıt fenerleri nehrin üstüne bıraktık. Ne de olsa artık hepsi Mutluluk Diyarı'nda yaşayan Buda'lardı.

Birkaçımız onlara hiç sahip olamadık. Kaderlerin en kötüsü de buydu. Çünkü aile ismini taşıyacak bir varis olmadığında, atalarımızın ruhları yok olacaktı. *Amerika'ya kadar bunca yolu bir hiç uğruna gelmişim gibi hissediyorum.* Kimi zaman şifacıya gittik, o da bize rahmimizin şeklinin bozuk olduğunu, yapacak bir şey olmadığını söyledi. "Tanrılar kaderini çizmiş senin" dedi, kapıyı gösterdi. Ya da akupunkturcu Dr. İşida'ya başvurduk, o da bize tek bir bakış attıktan sonra, "Çok fazla yang" dedi ve yin'imizi ve kanımızı besleyecek otlar verdi. Üç ay sonra bir kez daha düşük yaptık. Kimi zaman kocalarımız tarafından Japonya'ya geri gönderildik ve orada hakkımızda çıkan söylentiler ömür boyu yakamızdan

düşmedi. "Boşanmış" diye fısıldaştı komşularımız. "Duyduğuma göre asma kabağı kadar kuruymuş" dediler. Bazen saçımızı kökünden kesip bereket tanrıçasına hamile kalabilelim diye adak sunmaya çalıştık, ama yine her ay kanamaya devam ettik. Ve kocamız baba olup olmamanın kendisi için hiç fark etmediğini söylese de -istediği tek şeyin bizimle birlikte yaşlanmak olduğunu söylemişti- biz asla sahip olamadığımız çocukları düşünmeden edemedik. *Her gece penceremin önündeki ağaçlarda oynadıklarını duyuyorum.*

JAPON MAHALLESİNDE, berber dükkânımızın, hamamımızın arka tarafındaki tek göz odada sekiz-dokuzuyla birlikte yaşadık. Küçücük, boyasız apartman dairelerinde birlikte yaşadık; öylesine karanlıktı ki bu evler, gün boyu ışık yakmak zorunda kaldık. Restoranlarımızda bize havuç doğradılar. Meyve tezgâhımızda bize elma istiflediler. Bisikletlerine binip müşterilerimize arka kapıdan bakkaliye teslimatı yaptılar. Bodrum katı çamaşırhanelerimizde beyaz çamaşırlarla renklileri ayırdılar; kırmızı şarap lekesiyle kan lekesini ayırt etmeyi çabucak öğrendiler. Pansiyonlarımızın yerlerini süpürdüler. Havluları değiştiler. Çarşafları değiştiler. Yatakları yaptılar. Kapıları açıp, asla görülmemesi gereken şeyleri gördüler. *Dua ediyor sandım ama ölüymüş meğer.* Her akşam Otel Drexel'de oda hizmetçisi

olarak çalışan ve kendi çocuğu olmayan, 4A'daki Nagazakili yaşlı dul Bayan Kawamura'ya yemek götürdüler. *Kocam kumarbazdı, beni cebimde kırk beş sentle bırakıp gitti.* Otuz yıl önce Empress Hand Çamaşırhanesi'ne ütücü olarak alınan ve hâlâ aynı işi yapan müzmin bekâr Bay Morita'yla lobide "Go" oynadılar. *Otuz yıl rüzgâr gibi geçti.* Bahçıvanlık yapan babalarının peşinden bahçe bahçe dolaştılar; çalıları budamayı, çimleri biçmeyi öğrendiler. Biz caddenin karşısındaki evi temizlerken, onlar parkta, tahta banklarda oturup beklediler. *Sakın yabancılarla konuşma*, dedik onlara. *Çok çalış. Sabırlı ol. Ne yaparsan yap, sonun benim gibi olmasın.*

Okulda evde dikilmiş giysileriyle, Meksikalılarla birlikte sınıfın en arkasında oturdular; çekingen, tereddütlü tavırlarla konuştular. Hiç el kaldırmadılar. Hiç gülümsemediler. Teneffüste bahçenin bir köşesinde birbirlerine sokularak, utandıkları dillerinde gizli gizli konuştular. Kafeteryada yemek kuyruğunun hep en sonunda kaldılar. Bazıları -ilk çocuklarımız- İngilizceyi neredeyse hiç bilmiyordu; konuşmak için çağrıldıklarında dizleri titrerdi. Bir tanesi öğretmen ismini sorduğunda, "Altı" demişti ve yükselen kahkahalar günler boyu kulaklarından gitmedi. Bir başkası isminin Shovel* olduğunu söylemişti ve hayatının sonuna dek o isimle çağrıldı.

* İngilizcede "kürek". Çn.

Çoğu okula gönderilmemek için bize yalvardı, ama birkaç hafta içinde bütün hayvanların İngilizcesini öğrendiler ve şehre alışverişe indiğimizde tüm tabelaları okuyabildiler. Bize, uzun tahta direkli yolun adının State Caddesi olduğunu, suratsız berberler sokağının adının Grove olduğunu ve borsa çöktükten sonra Bay İtami'nin atladığı köprünün adının Last Chance (Son Şans) Köprüsü olduğunu söylediler. Üstelik gittikleri her yerde arzularını dile getirebildiler. *Bir çikolatalı malt lütfen.*

Onlara öğrettiğimiz eski kelimeler birer birer akıllarından silinmeye başladı. Japonca çiçek isimlerini unuttular. Renklerin adlarını unuttular. Tilki tanrısının, gök gürültüsü tanrısının, hiç kaçamadığımız yoksulluk tanrısının adını unuttular. *Bu ülkede ne kadar yaşarsak yaşayalım, asla toprak satın almamıza izin vermeyecekler.* Nehirlerimizi ve derelerimizi koruyan, kuyularımızı temiz tutmamızı isteyen su tanrıçası Mizu Gami'nin adını unuttular. "Kar ışığı" demeyi, "çan çekirgesi" demeyi, "gece kaçışı" demeyi unuttular. Sunakta bizi gece gündüz gözeten ölmüş atalarımıza ne söyleyeceklerini unuttular. Sayı saymayı unuttular. Dua etmeyi unuttular. Günlerini artık yeni dille; yıllardır Amerika'da olduğumuz halde yirmi altı harfini hâlâ aklımızda tutamadığımız o yeni dille yaşayarak geçirmeye başladılar. *Sadece bankada ismimin olduğu yere*

imza atabilmek için "x" harfini öğrenebildim. Amerikalıların *l*'lerini, *r*'lerini kolaylıkla telaffuz ettiler. Japonca çalışsınlar diye cumartesileri onları Budist kiliseye gönderdiğimiz halde hiçbir şey öğrenmediler. *Çocuklar oraya sırf dükkânda çalışmaktan kurtulmak için gidiyorlar.* Ama uykularında konuştukları zaman ağızlarından çıkan kelimeler -kesinlikle emindik ki- Japoncaydı.

Kendilerine bizim seçmediğimiz ve zorlukla telaffuz edebildiğimiz yeni isimler verdiler. Biri kendisine Doris dedi. Bir diğeri Peggy. Pek çoğu George adını seçti. Sabura'ya herkes Çinky derdi, çünkü tıpatıp Çinlilere benzerdi. Toşitaçi'ye Harlem dendi, çünkü teni çok karaydı. Etsuko'ya öğretmeni Bay Slater okulun ilk günü Esther adını verdi. "Annesinin adıymış" dedi kızımız. Biz de, "Seninki de öyle" dedik. Sumire kendine Violet dedi. Şizuko ise Sugar (Şeker). Makato'nun adı sadece Mac'di. Şigeharu Takagi dokuz yaşında Metodist kilisesine katıldı ve ismini Paul olarak değiştirdi. Edison Kobayaşi doğuştan tembeldi, ama fotografik hafızası vardı ve o güne dek tanıştığı herkesin ismini hatırlardı. Grace Sugita dondurmayı sevmezdi. *Çok soğuk.* Kitty Matsutaro hiçbir şey beklemez, karşılığında da hiçbir şey almazdı. Bir metre doksan santimlik Tiny (Minik) Honda gördüğümüz en uzun Japon'du. Mop Yamasaki'nin uzun saçları vardı ve kız gibi

giyinmeyi severdi. Lefty (Solak) Hayaşi, Emerson Ortaokulu'nun yıldız atıcısıydı. Sam Nişimura iyi bir Japon eğitimi alması için Tokyo'ya gönderilmiş ve altı buçuk yıl sonra Amerika'ya dönmüştü. *Onu ta birinci sınıftan başlattılar okula.* Daisy Takada'nın mükemmel bir duruşu vardı ve her şeyi dörtlü tekrarlar halinde yapmayı severdi. Mabel Ota'ın babası üç defa iflas etmişti. Lester Nakano'nun ailesi tüm giysilerini yardımseverler derneğinin mağazasından satın alırdı. Tommy Takayama'nın annesi –herkesin bildiği gibi– hayat kadınıydı. *Beş erkekten altı tane çocuğu var; ikisi ikiz.*

Çok geçmeden onları tanıyamaz olduk. Bizden uzun ve ağırdılar. İnanılmaz derecede gürültücüydüler. *Kaz yumurtlamış ördek gibi hissediyorum kendimi.* Kendi çevrelerini bize tercih ediyormuş ve söylediklerimizin tek kelimesini anlamıyormuş gibi davranıyorlardı. Kızlarımız Amerikan tarzı büyük ve uzun adımlar atıyor, ağırbaşlılıktan uzak bir hızla yürüyorlardı. Elbiselerini çok bol giyiyorlardı. Kısrak gibi kalça sallıyorlardı. Okuldan eve geldikleri andan itibaren çeneleri açılıyor, akıllarına ne gelirse söylüyorlardı. *Bay Dempsey'in kulağı sanki katlanmış gibi kıvrık.* Oğullarımız muazzam büyüdüler. Sabahları kahvaltıda ezilmiş fasulye çorbası içmek yerine yumurta ve domuz pastırması yemekte direttiler. Yemekte çubuk kullanmayı reddetti-

ler. Litrelerce süt içtiler. Pilavın üstüne ketçap döktüler. Tıpkı radyodaki gibi kusursuz bir İngilizceyle konuştular ve bizi mutfakta, mutfak tanrısı önünde eğilip el çırparken gördüklerinde gözlerini devirip, "Anne, *lütfen ama!*" dediler.

GENELLİKLE bizden utandılar. Sarkık hasır şapkalarımızdan, eski püskü giysilerimizden. Aksanımızdan. *Hel şel yolunda mi?* Çatlak, nasırlı avuçlarımızdan. Seneler boyu güneş altında şeftali toplamaktan, üzüm fidesi dikmekten kararmış, derin çizgilerle dolu yüzlerimizden utandılar. Takım elbise ve kravatla işe giden, sadece pazarları çim biçen gerçek babaların hasretini çektiler. Bizim gibi yıpranmış görünmeyen, farklı ve daha iyi anneler istediler. *Birazcık ruj sürsen olmaz mı?* Taşradakiler, hurda kamyonetlerimizle onları okuldan almaya gittiğimiz yağmurlu günlerden nefret ettiler. Japon mahallesindeki kalabalık evlerimize arkadaşlarını hiç davet etmediler. *Dilenciler gibi yaşıyoruz.* İmparator'un doğum gününde tapınakta yanımızda görünmek istemediler. Yazın sonunda parkta yıllık Böcekleri Serbest Bırakma kutlamamıza katılmadılar. Sonbahar Gündönümü Festivali'nde bizimle el ele tutuşup dans etmeyi reddettiler. Sabahları ilk iş olarak bize eğilerek selam vermeleri gerektiğini söylediğimizde bize güldüler ve her geçen günle birlikte avucumuzun içinden kayıp gittiler.

Bazılarının kelime haznesi olağanüstü iyiydi; sınıfın en başarılı öğrencileri oldular. Kaliforniya'nın yabani çiçekleri konulu kompozisyonla ödüller kazandılar. Fen derslerinde en yüksek notları aldılar. Öğretmen defterinde herkesten çok yıldız topladılar. Bazıları her yıl hasat mevsiminde derslerinden geri kalınca, aynı sınıfı tekrar okumak zorunda kaldı. Bir tanesi on dört yaşında hamile kaldı ve Japonya'nın batısındaki ırak bir ipekböceği çiftliğinde yaşayan büyükanne ve büyükbabasının yanına gönderildi. *Her hafta mektup yazıp eve ne zaman dönebileceğini soruyor.* Biri canına kıydı. Birkaçı okulu bıraktı. Birkaçı yoldan çıkıp kendi çetelerini kurdu. Kendi kurallarını koydular. *Bıçak yok. Kızlar yok. Çinlileri almak yok.* Gece geç vakitte dövüşecek adam arayışına çıktılar. *Hadi gidip birkaç Filipinli dövelim.* Mahalleden uzaklaşmaya üşendiklerinde ise evde kalıp kendi aralarında dövüştüler. *Seni adi Japon!* Bazıları başlarını hep önlerinde tutup dikkat çekmemeye çalıştı. Onlar partilere gitmediler (davet edilmediler). Enstrüman çalmadılar (çalacak enstrümanları yoktu). Sevgililer Günü'nde kart almadılar (hiç gönderen olmadı). Dans etmeyi sevmediler (uygun ayakkabıları yoktu). Kimseyle göz göze gelmeden, göğüslerine bastırdıkları kitaplarıyla bir rüyadaymışçasına hayaletler gibi koridorlarda süzüldüler. Arkalarından laf atan olursa duymadılar. Yüzlerine karşı sataşan olursa baş sal-

layıp yollarına devam ettiler. Matematik dersinde en yıpranmış kitaplar onlara düştüğünde omuz silkip geçtiler. *Cebiri hiç sevmedim zaten.* Fotoğrafları yıllığın en sonuna konursa aldırış etmiyormuş gibi yaptılar. "Bu işler böyle zaten" dediler, kendi kendilerine. Ya da, "Ne olmuş ki?" dediler. Veya, "Umurumdaydı sanki" dediler. Çünkü ne yaparlarsa yapsınlar, uyum sağlayamayacaklarının farkındaydılar. *Bir avuç Budakafayız biz.*

Hangi annelerin onları evlerine alıp (Bayan Henke, Bayan Woodruff, Bayan Alfred Chandler III) hangilerinin almayacağını (geriye kalanların hepsi) öğrendiler. Hangi berberlerin saçlarını kesip ("Zenci" berberler) hangilerinin kesmeyeceğini (Grove'un güneyindeki aksi berberler) öğrendiler. Bazı şeylere asla sahip olamayacaklarını öğrendiler: kalkık burun, açık ten, uzaktan fark edilebilecek uzun bacaklar. *Her sabah esneme egzersizlerimi yapıyorum, ama hiç işe yaramıyor.* YMCA'de* yüzmeye -*Renklilerin*** *günü pazartesiydi*- ve şehir merkezindeki Pantages Sineması'nda film seyretmeye ne zaman gidebileceklerini öğrendiler (hiçbir zaman). Gitmeden önce restoranları mutlaka aramaları gerektiğini öğrendiler. *Japonlara servis yapıyor musunuz?*

* Genç Hıristiyan Erkekler Birliği. Çn.

** ABD'de, başta siyahiler olmak üzere, beyaz ırk dışında kalan ırklara verilen ve günümüzde aşağılayıcı kabul edilen tabir.

Gündüzleri tek başlarına dışarı çıkmamayı ve karanlıkta bir köşeye kıstırıldıkları takdirde ne yapmaları gerektiğini öğrendiler. *Onlara judo bildiğini söyle.* O da işe yaramadığında, yumrukla karşılık vermeyi öğrendiler. *Güçlüysen saygı duyuyorlar sana.* Onları koruyacak kişileri bulmayı öğrendiler. Öfkelerini gizlemeyi öğrendiler. *Hayır, tabii ki. Sorun değil benim için. Buyurun.* Korkularını asla göstermemeyi öğrendiler. Bazılarının doğuştan daha şanslı olduğunu ve hayatta her şeyin planlandığı gibi gitmediğini öğrendiler.

Her şeye rağmen hayaller kurdular. Bir tanesi pazar günleri meyve toplamaktan kurtulabilmek için günün birinde bir vaizle evleneceğine ant içti. Biri kendi çiftliğini alacak kadar para biriktirmek istedi. Başka biri babası gibi domates yetiştiricisi olmak istedi. Bir diğeri babasının dışında herhangi biri olmak istedi. Biri üzüm bağı kurmak istedi. Bir diğeri kendi markasını yaratmak istedi. *İsmini Fukuda Meyve Bahçeleri koyacağım.* Biri çiftlikten ayrılacağı günü iple çekti. Bir tanesi tanıdığı hiç kimse kasabadan ayrılmadığı halde üniversiteye gitmek istedi. *Biliyorum çılgınlık ama...* Biri taşrada yaşamayı çok sevdi ve hiç uzaklaşmak istemedi. *Burası çok daha iyi. Kimse kim olduğumuzu bilmiyor.* Biri bir şeyler daha istedi, ama ne olduğunu bilemedi. *Bu kadarı yetmiyor bana.* Başka biri Swing King davul seti ve

Hi-Hat zil istedi. Bir tanesi benekli midilli istedi. Biri kendine ait gazete dağıtım işini kurmak istedi. Bir diğeri kapısında kilit olan, kendine ait bir oda istedi. *İçeri girmek isteyen önce kapıyı tıklatacak.* Biri sanatçı olmak ve Paris'te bir çatı katında yaşamak istedi. Bir tanesi soğutma teknisyenliği okumak istedi. *Postayla okulu uzaktan bitirebiliyorsunuz.* Biri köprü inşa etmek istedi. Biri piyano çalmak istedi. Bir tanesi başkasının yanında çalışmak yerine yol kenarına kendi meyve tezgâhını açmak istedi. Bir başkası Merritt Sekreterlik Akademisi'nde steno öğrenmek ve bir ofiste iş bulmak istedi. *İşte o zaman başarılı olmuş sayılırım.* Biri profesyonel güreşte Büyük Togo gibi biri olmak istedi. Bir tanesi eyalet senatörü olmak istedi. Biri saç kesmek ve kendi kuaför salonunu açmak istedi. Biri çocuk felci geçirmişti; sadece solunum cihazı olmadan nefes alabilmek istedi. Bir tanesi usta bir terzi olmak istedi. Biri öğretmen olmak istedi. Biri doktor olmak istedi. Biri çete üyesi olmak istedi. Biri yıldız olmak istedi. Bizlerse karanlığın yaklaştığını gördüğümüz halde onlara hiçbir şey söylemedik ve hayal kurmalarına izin verdik.

HAİNLER

Söylentiler savaşın ikinci günü kulağımıza çalınmaya başladı.

Bir LİSTENİN lafı ediliyordu. Bazı insanlar gecenin bir yarısı evlerinden alınıp götürülüyordu. Bir bankacı işe gitmiş, bir daha dönmemişti. Bir berber öğle yemeğine çıkmış, ortadan kaybolmuştu. Birkaç balıkçı kayıplara karışmıştı. Sağda solda pansiyonlara baskınlar yapılmıştı. Birinin işine el konmuştu. Bir gazete kapatılmıştı. Ama bunların tümü başka bir yerlerde oluyordu. Uzak vadilerde, ırak kasabalarda. Bütün kadınların topuklu ayakkabı giyip ruj sürdüğü, geç vakitlere kadar dans ettiği

büyük şehirlerde oluyordu. "Bizimle alakası yok" dedik. Sessiz sedasız yaşayıp giden, kendi halinde, sıradan kadınlardık biz. Kocalarımız emniyetteydi.

BİRKAÇ GÜN kepenklerimizi kapatıp evlerimize kapandık ve radyodan savaş haberlerini dinledik. Posta kutularımızdan isimlerimizi kaldırdık. Kapı önünden ayakkabılarımızı aldık. Çocuklarımızı okula göndermedik. Geceleri kapılarımızı sürgüledik, aramızda fısıltıyla konuştuk. Pencerelerimizi sıkı sıkı kapadık. Kocalarımız her zamankinden çok içti, erkenden yatmaya gitti. Köpeklerimiz ayaklarımızın dibinde uyuyakaldı. Kapımıza kimsecikler gelmedi.

SONRA temkinli bir şekilde evlerimizden çıkmaya başladık. Aylardan Aralık'tı; büyük kızlarımız uzak şehirlerde hizmetçi olarak çalışmaya gideli çok olmuştu. Günler sessiz sakin akıp gidiyordu. Hava erkenden kararıyordu. Taşrada sabahları şafak sökmeden kalkıyor, üzüm bağlarına gidiyor, bağ buduyorduk. Soğuk, nemli topraktan havuç söküyorduk. Kereviz kesiyorduk. Brokolileri demetliyorduk. Yağmur suyunu biriktirmek için toprağa derin karıklar kazıyorduk. Badem bahçelerinde şahinler sıra sıra ağaçların arasında süzülüyordu; gün batımında kır kurtlarının tepelerden birbirlerine seslendiklerini duyuyorduk. Japon mahallesinde her akşam bir-

birimizin mutfaklarında toplanıyor, son haberleri veriyorduk. Bazen komşu ilçede bir baskın oluyordu. Karanlık bastırdıktan sonra bir kasabanın etrafı kuşatılıyordu. Birkaç ev aranıyordu. Telefon telleri kesiliyordu. Masalar devriliyordu. Dokümanlara el konuyordu. Listedeki birkaç kişinin daha isminin üstüne çarpı konuyordu. "Diş fırçalarınızı alın" diyorlardı onlara; ve hepsi buydu, bir daha onlardan haber alan olmuyordu.

Kimileri bu insanların trenlere bindirilip uzaklara, dağların ötesine, ülkenin en soğuk yerlerine gönderildiğini söylüyordu. Kimileri onların düşmanla işbirliği yaptığını ve birkaç gün içinde ülkeden atıldıklarını söylüyordu. Kimileri "onları vuruyorlar" diyordu. Çoğumuz söylentilere "söylenti" deyip geçiyor, kulak asmıyorduk, ama yine de kendimizi -delice, pervasızca ve güya kendi irademizin dışında- söylentileri yayarken buluyorduk. Bazılarımız gündüzleri kayıp insanlardan söz etmeyi reddediyordu, ama kayıp insanlar geceleri rüyalarımıza giriyordu. Birimiz -Kearney Çiftliği'nin mutfağını idare eden ve daima hazırlıklı olmayı seven Çizuko- kocası için küçük bir valiz hazırlayıp ön kapının yanına koyuverdi. Valizde bir adet diş fırçası, tıraş takımı, sabun, çikolata -*kocamın en sevdiğinden*- ve temiz iç çamaşırları vardı. Bunlar, ismi listede çıktığı takdirde kocasının yanında götürmek

isteyeceği şeylerdi. Ancak Çizuko sürekli bir şeyi atlamış gibi hissediyordu. Küçük ama önemli bir şeyi; gelecekte bir tarihte, bilinmeyen bir mahkemede, kocasının masumiyetine itirazsız kanıt sağlayabilecek bir şeyi. Ama neydi o şey? İncil mi? Okuma gözlüğü mü? Farklı türde bir sabun mu? Daha kokulu bir şey mi mesela? Daha erkeksi mi? *Duyduğuma göre vadideki bir rahibi oyuncak bambu flütü var diye tutuklamışlar.*

Ne bilİyorduk tam olarak o liste hakkında? Liste saldırı sabahı çalakalem hazırlanmıştı. Liste bir yıl önce derlenmişti. Liste neredeyse on yıldır mevcuttu. Liste üç kategoriye ayrılmıştı: "bilinen tehlikeli" (A Kategorisi), "potansiyel tehlikeli" (B Kategorisi) ve "mihver güçleri destekleyen eğilimler" (C Kategorisi). İsminizin listeye girmesi imkânsızdı. İsminizin listeye girmesi son derece kolaydı. Listede sadece bizim ırkımızdan olanların ismi vardı. Listede Almanlar ve İtalyanlar da vardı, ama onların isimleri sonlarda yer alıyordu. Liste silinmez kırmızı mürekkeple yazılmıştı. Liste fişlerin üstüne daktiloyla yazılmıştı. Liste diye bir şey yoktu. Liste vardı, ama sadece mükemmel hafızasıyla ünlü askeri istihbarat müdürünün aklında kayıtlıydı. Liste hayalimizin bir ürünüydü. Listede beş yüzden fazla isim vardı. Listede beş binden fazla isim vardı. Liste sonsuzdu. Her tutuklama yapıldığında listedeki bir

ismin üstü çiziliyordu. Her isim çizildiğinde listeye yeni bir isim ekleniyordu. Listeye her gün yeni isimler ekleniyordu. Her hafta ekleniyordu. Her saat ekleniyordu.

BİRKAÇIMIZ postadan isimsiz mektuplar almaya başladık. Mektuplar sıranın kocamıza geldiğini söylüyordu. *Yerinizde olsam buradan giderim.* Bazılarımız kocalarının tarlalarda öfkeli Filipinlilerce tehdit edildiğini söylüyordu. *Sebze bıçaklarıyla saldırdılar ona.* On yılı aşkın süredir Prince malikânesinde kâhya olarak çalışan Hitomi şehre dönerken, güpegündüz silah zoruyla götürülmüştü. Mitsuko bir akşam yemekten önce kümesten yumurta toplamaya gitmiş, çamaşırhanesinin yanmakta olduğunu görmüş ve tüm bunların sadece başlangıç olduğunu anlamıştı.

KOMŞULARIMIZIN bize bakışı tek bir gecede değişti. Belki karşı çiftlikte oturan küçük kızın bize el sallamayı bırakmasıydı böyle hissettiren. Ya da eski müşterilerimizin aniden restoranımızdan, dükkânımızdan ayağını kesmesi. Ya da evin hanımı Bayan Trimble'ın bir sabah mutfağı paspaslarken bizi kenara çekip kulağımıza, "Savaş yaklaşıyor, biliyor musun?" demesi. Kulüpteki hanımlar, ürünlerimizin arsenikli olduğundan korktukları için meyve tezgâhlarımızı boykot etmeye başladı. Sigorta şirketleri sigortamızı iptal etti. Bankalar hesap-

larımızı dondurdu. Sütçü kapımıza süt getirmeyi bıraktı. "Şirket emri böyle" dedi bir tanesi, gözleri yaşlı. Çocuklar bize şöyle bir bakıp ürkek geyikler gibi kaçtılar. Ufak tefek yaşlı bayanlar kocalarımızı gördükleri anda çantalarına sıkı sıkıya yapışıp oldukları yerde durarak, "Buradalar" diye bağırdılar. Ve kocalarımız bizi uyardığı halde -*Korkuyorlar da ondan*- biz yine de hazırlıksız yakalandık. Bir anda "düşman" olmuştuk.

TÜM BUNLARIN NEDENİ, elbette, gazetelerdeki hikâyelerdi. Adaya saldırı başladığı anda bizden binlerce kişinin büyük bir dakiklikle eyleme geçtiğini yazmışlardı. Külüstür kamyonlarımız ve arabalarımızla yollara akın ettiğimizi yazmışlardı. Tarlalarımızdan fişeklerle düşman uçaklarına işaret verdiğimizi yazmışlardı. Saldırıdan bir hafta önce çocuklarımızdan birkaçının sınıf arkadaşlarına "büyük bir şey" olacağını söyleyerek caka sattığını yazmışlardı. Aynı çocukların öğretmenler tarafından sorguya çekildiklerinde ailelerinin saldırı haberini günler öncesinde kutladıklarını ifade ettiklerini yazmışlardı. *Savaş çığlıkları atıyorlardı.* Anakaraya ikinci bir saldırı olması halinde listede ismi yazan herkesin büyük olasılıkla düşmana yardıma kalkışacağını yazmışlardı. Bostan işçilerimizin aslında büyük bir yeraltı ordusunun askerleri olduğunu yazmışlardı. *Yerin altındaki sebze kilerlerinde binlerce silahları*

var bunların. Uşaklık yapanlarımızın gizli istihbarat ajanı olduğunu yazmışlardı. Bahçıvanlarımızın hepsinin bahçe hortumlarının içinde kısa dalga radyo vericisi sakladıklarını ve Pasifik harekât saati geldiğinde hemen işe koyulacağımızı yazmışlardı. Barajları patlatacaktık. Petrol sahalarını yakacaktık. Köprüleri bombalayacaktık. Yolları havaya uçuracaktık. Tünelleri kapatacaktık. Rezervuarları zehirleyecektik. Hem içimizden birinin beline dinamit bağlayarak pazar kalabalığı arasına dalmasını engelleyecek ne vardı? *Hiçbir şey.*

Her akşam karanlık çökünce eşyalarımızı yakmaya başladık: Eski banka ekstreleri ve günlükler, Budist aile sunakları, tahta yemek çubukları, kâğıt fenerler, köyümüzdeki asık yüzlü akrabalarımızın tuhaf köylü kıyafetleriyle çekilmiş fotoğrafları. *Kardeşimin yüzünün küle dönüşüp göğe uçuşunu izledim.* Beyaz ipekten düğün kimonolarımızı dışarıda, meyve bağlarında, ağaçların arasındaki karıklarda ateşe verdik. Japon mahallesinin arka sokaklarında çöp tenekelerine attığımız dini tören bebeklerinin üstüne gaz döktük. Kocalarımızın düşmanla bir bağı olduğunu düşündürebilecek her şeyi attık. Kız kardeşlerimizden gelen mektupları. *Doğu Komşu'nun oğlu şemsiye imalatçısının karısıyla kaçtı.* Babalarımızdan gelen mektupları. *Trenler artık elektrikli oldu, eskisi gibi tünelden geçerken suratın kurumla*

kaplanmıyor! Annelerimizin bize evden ayrıldığımız gün yazdığı mektupları. *Nehrin aşağısında ayak izlerin hâlâ çamurda duruyor.* Ve kendimize sorduk; ne diye tuhaf, yabancı adetlerimize bunca zaman ısrarla tutunmuştuk? *Bizden nefret etmelerine sebep olduk.*

GECELER GİTGİDE UZADI, soğudu ve her gün birkaç kişinin daha götürüldüğünün haberini aldık. Güneyli bir ürün dağıtımcısı. Bir judo eğitmeni. Bir ipek ithalatçısı. Geç çıkılmış bir öğle yemeğinden ofisine dönmekte olan şehirli bir sevkiyatçı. *Yeşil ışığın yanmasını beklerken kavşaktan alınıp götürüldü.* Nehir setini havaya uçurma işini organize ettiğinden şüphelenilen Deltalı bir soğan yetiştiricisi. *Ahırında bir kutu kütük barutu bulmuşlar.* Bir seyahat acentası çalışanı. Bir dil öğretmeni. El feneriyle düşman gemilerine sahilden işaret göndermekle suçlanan bir marul çiftçisi.

ÇİYOMİ'NİN KOCASI götürülme ihtimaline karşı geceleri giysileriyle uyumaya başladı. Karısına dediğine göre en utanç verici şey pijamalarıyla götürülmek olurdu (Eiko'nun kocası pijamasıyla götürülmüştü). Asako'nun kocası ayakkabılarını takıntı haline getirmişti. *Ayakkabıları her akşam pırıl pırıl parlatıp yatağın ayakucuna diziyor.* Yuriko'nun yıllardır karısına pek sadık kalmamış gezici gübre satı-

cılığı yapan kocası, şimdi ancak Yuriko yanı başındayken uykuya dalabiliyordu. "Biraz geç oldu ama, ne yaparsın işte? Bir kez evlendin mi ömür boyu bağlandın demektir" diyordu Yuriko. Hatsumi'nin kocası her gece yatmadan önce Buda'ya dua ediyordu. Hatta bazı geceler İsa'ya bile dua ediyordu; çünkü ya gerçek tanrı oyduysa? Mariko'nun kocası kâbuslar görüyordu. Ortalık kapkaranlıktı ve tüm sokaklar kaybolmuştu. Deniz yükseliyordu. Gök yere düşüyordu. O, bir adada kısılıp kalmıştı. Bir çölde kaybolmuştu. Cüzdanını kaybetmişti ve treni kaçırıyordu. Karısını kalabalığın arasında görüyor ve sesleniyordu, ama o dönüp bakmıyordu. *Bu adam bana dertten başka bir şey getirmedi.*

İLK ŞİDDETLİ YAĞMURLAR ağaçlardan son yaprakları da koparıp aldı ve günler hızla soğudu. Gölgeler yavaş yavaş uzadı. Küçük çocuklarımız her sabah okula gidip her akşam çeşitli hikâyelerle eve döndüler. Bir kız teneffüste bozuk para yutmuştu, az daha boğuluyordu. Bay Barnett yine bıyık bırakmaya çalışıyordu. Bayan Trachtenberg yine asabileşmişti. *Muayyen günü geldi herhalde.* Büyük oğullarımız ve kocalarımızla bağlarda sürgünleri, dalları budayarak, yazın veya sonbaharda meyve vermeyecek ölü uzantıları keserek, uzun günler geçirdik. Banliyölerde yıllardır yemek pişirip temizlik yaptığımız ailelerin yemeklerini pişirip evlerini temizledik.

Her zaman yaptığımız işleri yaptık, ama hiçbir şey eskisi gibi değildi. "Şimdi en küçük bir ses bile ödümü patlatıyor" dedi Onatsu. "Kapının tıklatılması. Telefonun çalması. Köpeğin havlaması. Kulağım sürekli ayak seslerinde." Ve mahalleden ne zaman yabancı bir araba geçse kalbi gümbürdemeye başladı, çünkü sıranın kocasına geldiğini düşündü. Aklının iyice karıştığı zamanlarda ise her şeyin çoktan olup bittiğini, kocasının götürüldüğünü hayal etti ve doğrusu biraz rahatladı; çünkü işin en zor yanı, bekleyişin kendisiydi.

Üç gün boyunca dağlardan aşağı soğuk bir rüzgâr esti durmaksızın. Tarlalardan toz bulutları yükseldi, ağaçların çıplak dalları bomboş kurşuni gökyüzünün altında sağa sola savruldu. Mezarlıklarımızda mezar taşları devrildi. Ahır kapıları aniden açıldı. Teneke çatılar tıkırdadı. Sevdiğimiz köpeklerimiz kaçtı. Çinli bir çamaşırhaneci sahilde şuursuz, kanlar içinde, ölüme terk edilmiş halde bulundu. *Yanlışlıkla bizden biri sanmışlar.* Kıyıdan uzak bir vadide ahırlardan birini ateşe verdiler; rüzgâr, ölü sığırların kokusunu günlerce taşıdı.

Geceleri kocalarımızla birlikte mutfaklarımızda oturduk. Onlar geleceğimize dair ipuçları yakalayabilmek için gazetelerin her satırını didik didik okudular. Birlikte en son söylentileri tartıştık. *Duydu-*

ğuma göre birliklere yiyecek yetiştirmemiz için bizi çalışma kamplarına koyuyorlarmış. Radyoyu açtık ve cepheden gelen haberleri dinledik. İyi haberler değildi bunlar elbette. Düşman, batırılamaz savaş gemilerimizden altısını daha batırmıştı. Düşman uçaklarının gökyüzü sahamızda test uçuşları yaptığı tespit edilmişti. Düşman denizaltıları kıyılarımıza gitgide yaklaşıyordu. Düşman kıyıya hem içeriden, hem de dışarıdan saldırılar düzenlemeyi planlıyordu. Tüm gözü açık, tetikte vatandaşlardan, aramıza sızmış olabilecek hainleri yetkililere bildirmeleri isteniyordu. Çünkü; -unutmayın, deniyordu- herkes casus olabilirdi. Kâhyanız, bahçıvanınız, çiçekçiniz, hizmetçiniz.

SABAHIN ÜÇÜNDE en saygın meyve yetiştiricilerimizden biri yatağından sürüklenerek evinden götürüldü. Götürüldüğünü bildiğimiz ilk kişi oydu. *Sadece varlıklı çiftçilerin peşine düşüyorlar*, dedi insanlar. Ertesi akşam Spiegl Çiftliği'nde çalışan bir işçiyi su havzası kıyısında köpeğini gezdirirken üzerinde çamurlu tulumuyla götürdüler; ancak aşırı aydınlık penceresiz bir odada üç gün üç gece sorgulandıktan sonra salıverildi. Ne var ki karısı onu almak üzere karakola geldiğinde adam onu tanıyamadı. *Konuşsun diye karısı rolü oynadığımı sandı.* Ertesi gün yakın bir kasabadan tanıdığımız üç kadın kendi kocalarının da isminin listede yer aldığını bildirdi. "Onu bir arabaya

bindirdiler," diye anlattı bir tanesi, "sonra da gitti." İki gün sonra rakibimiz olan çiftçilerden biri -üzümleri bizimkine en yakın, ama yarısı kadar bile tatlı olmayan tek çiftçi- kendi mutfağında saatler boyu bir sandalyeye kelepçelendi; üç adam evini aradıktan sonra da serbest bırakıldı. İnsanların dediğine göre karısı adamlara kahve ile turta ikram etmişti. Bunun üstüne hepimiz öğrenmek istedik: Ne tür turta? Çilekli mi? Limonlu mu? Adamlar kahvelerini nasıl içtiler? Şekerli mi, şekersiz mi?

Bazı geceler kocalarımız geç saatlere dek oturup geçmişlerini tekrar tekrar gözden geçirdiler; kendi isimlerinin de listede yer almasına neden olacak gerekçeleri düşündüler. Bir ara söyledikleri, ya da yaptıkları bir şey vardı elbette, bir suçları olmalıydı. Kendilerinin de farkında olmadıkları, meçhul bir suç belki... Ama ne olabilir, diye sordular bize. Geçen yaz katıldığımız yıllık piknikte anavatanımıza kadeh kaldırmaları mıydı, mesela? Ya da, Başkan'ın son konuşması hakkında yaptıkları yorum muydu? *Adam bize "çeteciler" dedi ama.* Yoksa, yanlış hayır kurumuna mı yardımda bulunmuşlardı? Düşmanla bağlantılı olduğunu bilmedikleri bir hayır kurumuna? Sebep bu olabilir miydi acaba? Veya birisi -elbet bize garezi olan biri- yetkililere kocalarımız hakkında sahte suçlamalarda mı bulunmuştu? Capitol Çamaşırhanesi'ndeki müşterilerimizden biri

örneğin. Bir defasında gereksiz yere terslemiştik çünkü onu. (Bu durumda her şey *bizim* suçumuz muydu?) Belki de köpeğimiz çiçek bahçesini pek çok defalar kullandığı için bize kızgın olan komşumuzdu o kişi. Daha mı cana yakın davranmalıydık acaba, diye sordu bize kocalarımız. Tarlaları çok mu bakımsızdı? Şimdiye kadar fazla mı içe kapanık yaşamışlardı? Yoksa suçları tüm dünyanın göreceği biçimde alenen yüzlerinde mi yazılıydı? Sakın suçları yüzlerinin ta kendisi olmasındı? İnsanı memnun etmiyor muydu yüzleri? Daha beteri, bir şekilde rahatsız mı ediyordu?

Ocak ayında ismimizi yetkililere kaydettirmemiz ve ne kadar kaçak malımız varsa hepsini yerel polise teslim etmemiz emredildi: Silahlar, bombalar, dinamitler, kameralar, dürbünler, on beş santimden uzun bıçaklar, el feneri ve işaret fişeği... Kısacası bir saldırı durumunda düşmana hizmet edebilecek her şey. Ardından seyahat sınırlamaları geldi -bizim soyumuzdan olan kimse evinden sekiz kilometreden fazla uzaklaşamayacaktı- ve akşam sekizden sonra sokağa çıkma yasağı geldi. Normalde çoğumuz gece insanı olmadığımız halde hayatımızda ilk defa geceleri yürüyüş yapmayı arzular olduk. *Kocamla birlikte tek bir defa yürüsem şu badem ağaçlıklarına; sırf nasıl bir şey olduğunu görmek için.* Ancak sabahın ikisinde penceremizden dışarı bakıp da

arkadaşlarımızın ve komşularımızın ambarlarımızı yağmaladığını gördüğümüzde, bizi de polise teslim ederler korkusuyla kapımızın önüne adım atamadık. Ne de olsa isminizin listeye girmesi için tek bir telefon yeterliydi. Cumartesileri büyük oğullarımız bütün geceyi şehirde geçirmeye başlayıp ertesi sabah geç saatte eve geldiklerinde onlara nerede olduklarını, kiminle olduklarını, kızın kaça mal olduğunu, ya da neden gömleklerinin yakasında *Ben Çinliyim* yazan iğneler olduğunu sormadık. "Bırak fırsat varken eğlensinler" dedi kocalarımız bize. Biz de medenice mutfakta karşılaştığımız oğullarımıza iyi sabahlar dileyip -*Yumurta ya da kahve ister misin*?- günümüze devam ettik.

"Ben gidince" dedi kocalarımız bize. Biz ise, "Gidince değil, gidersen" dedik. "Buzcuya bahşiş vermeyi unutma" ve "Kapıdan içeri giren müşteriyi daima ismiyle selamla" dediler. Sonra çocukların doğum sertifikalarının nerede olduğunu, garajdaki Pete'e kamyon lastiklerinin rotasyonunu ne zaman yaptırtmamız gerektiğini anlattılar. "Parasız kalırsan," dediler, "traktörü sat." "Serayı sat." "Dükkândaki tüm malları sat." Duruşumuza dikkat etmemiz -*omuzlar geride*- ve çocukların işten kaytarmasına izin vermememiz gerektiğini hatırlattılar. "Meyve Yetiştiriciler Derneği'ndeki Bay Hauer ile teması kesme. Önemli bir insandır, sana yardımı

dokunabilir" dediler. "Hakkımda duyduğun hiçbir şeye inanma." Ve, "Kimseye güvenme." Ve, "Komşulara hiçbir şey söyleme." "Tavan arasındaki fareleri dert etme. Döndüğümde ben çaresine bakarım" dediler. Yabancı kimlik kartlarımızı evden her çıkışımızda yanımıza almamızı ve ulu orta yerde savaş konusunda konuşmamamızı hatırlattılar. Ancak sorulduğu takdirde fikrimizi belirtmemizi, saldırıyı yüksek ve ciddi bir sesle kınamamızı söylediler. "Sakın özür dileme" dediler. "Sadece İngilizce konuş." "Eğilerek selam verme dürtünü bastır."

GAZETELERDEN ve radyodan toplu sınır dışı edilmelere dair haberler duymaya başladık. *Meclis, savunma amaçlı göç meselesini görüşecek. Vali Başkan'a seslendi: Sahil kentleri düşman yabancılardan temizleyin. Tojo'ya geri gönderin onları!* Sınır dışı edilmeler duyduğumuza göre haftalar, belki aylar içinde, yavaş yavaş gerçekleştirilecekti. Hiçbirimiz bir gecede evimizden götürülmeyecektik. Hiç kimseye zarar veremeyeceğimiz iç kesimlerde, kendi seçeceğimiz uzak bir bölgeye gönderilecektik. Savaş süresince koruyucu gözaltı tutuklamasına tabi olacaktık. Sadece kıyıdan yüz altmış kilometrelik mesafe içinde yaşayanlarımız yerlerinden edilecekti. Sadece listede ismi olanlarımız yerlerinden edilecekti. Sadece vatandaş olmayanlarımız yerlerinden edilecekti. Yetişkin çocuklarımızın işlerimizi ve tar-

lalarımızı idare etmeleri için geride kalmalarına izin verilecekti. İşlerimize ve tarlalarımıza el konacak, hepsi açık artırmayla satılacaktı. *O yüzden hemen malınızı nakde dönüştürmeye başlayın.* Küçük çocuklarımızdan ayrı bırakılacaktık. Mümkün olan en erken tarihte sterilize edilip sınır dışı edilecektik.

OLUMLU DÜŞÜNMEYE çalıştık. Çamaşır ütülemeyi gece yarısından önce bitirirsek kocalarımızın ismi listeden çıkarılacaktı. On dolarlık savaş tahvili satın alırsak çocuklarımıza dokunulmayacaktı. "Kenevir Bükme Türküsü"nü baştan sona hatasız söyleyebilirsek ne liste söz konusu olacaktı, ne çamaşırlar, ne savaş tahvilleri, ne de savaş. Ancak günün sonunda hep sanki bir şeyleri atlamışız gibi içimize bir sıkıntı düştü. Savak kapağını kapamış mıydık? Ocağı söndürmüş müydük? Tavukları yemlemiş miydik? Çocukları doyurmuş muyduk? Karyola tahtasını üç kez tıklatmış mıydık?

ŞUBAT'TA günler yavaş yavaş ısınmaya başladı; tepelerde parlak turuncu renkleriyle ilk gelincikler açtı. Sayımız giderek azalmaya devam ediyordu. Mineko'nun kocası gitmişti. Takeko'nun kocası gitmişti. Mitsue'nin kocası gitmişti. *Odunluğunun arkasında, yerde bir kurşun bulmuşlar.* Sokağa çıkma yasağını beş dakika geçiren Omiyo'nun kocası otobanda durdurulmuştu. Hanayo'nun kocası, bi-

linmeyen nedenlerden dolayı, akşam yemeği sırasında kendi evinin sofrasında tutuklanmıştı. "Yaptığı en kötü şey park cezası almak" dedi Hanayo. Şimako'nun Union Meyve Şirketi adına kamyon şoförlüğü yapan ve ağzından şimdiye dek tek kelime duymadığımız kocası, yüksek rütbeli düşmana casusluk yapmaktan dolayı mahalle bakkalında süt rafının başında tutuklandı. "Ben baştan beri biliyordum zaten" dedi birisi. "Bir dahaki sefere sıra sana gelebilir" dedi bir başkası.

"En zoru da," dedi Çizuko, "kocamın nerede olduğunu bilememek". Kocasının tutuklanmasından sonraki ilk gece panik içinde uyanmıştı; neden yalnız olduğunu hatırlamıyordu. Eliyle yatağı yoklayıp boş olduğunu fark ettiğinde, *Uykudayım ben, kâbus görüyorum*, diye düşünmüştü; ama kâbus değildi gördükleri. Çizuko yine de yataktan çıkmış, kocasına seslenerek evde gezinmiş, dolapların içine, yatakların altına bakmıştı. *Her ihtimale karşı*. Sonunda kocasının valizini kapının yanında görünce, içindeki çikolatayı çıkarıp yavaş yavaş yemeye başlamıştı. "Unutmuş meğer valizi" dedi Çizuko. Yumiko kocasını iki defa rüyasında görmüştü; kocası ona iyi olduğunu söylemişti. En çok köpeğe üzülüyordu Yumiko. "Kocamın terliklerinin üstünde saatlerce yatıyor, onun koltuğuna oturmaya kalkarsam bana hırlıyor." Fusako ne zaman başkasının kocasının götürüldüğü-

nü duysa rahat bir nefes aldığını itiraf etti. "Bilirsiniz işte, 'Ben olacağıma o olsun' diyor insan." Tabii sonra çok utanmıştı. Kanuko kocasını hiç özlemediğini itiraf etti. "Beni erkekler gibi çalıştırdı, senelerce karnımdan çocuğu eksik etmedi." Kyoko bildiği kadarıyla kocasının isminin listede olmadığını söyledi. "Kocam fidanlık bahçıvanı. Çiçeklere bayılır. Ruhunda en ufak şiddet yoktur" dedi Nobuko. "Ama belli olmuyor bu işler." Geriye kalanlarımız nefesimizi tuttuk ve neler olacağını beklemeye koyulduk.

Artık kocalarımıza kendimizi hiç olmadığımız kadar yakın hissediyorduk. Akşam yemeklerinde etin en iyi yerini onlara verdik. Etrafa kırıntı döktüklerinde fark etmiyormuş gibi yaptık. Yerdeki çamurlu ayak izlerini laf etmeden sildik. Geceleri yatakta onlara sırtımızı dönmedik. Banyoyu istedikleri gibi hazırlamadık diye bize bağırdıklarında, ya da tahammülsüzlük gösterip kaba saba laflar söylediklerine *–Amerika'da yirmi yıl geçirdik, hâlâ 'Melhaba' mı diyorsun?–* dilimizi tutup sinirlenmemeye çalıştık; çünkü ertesi sabah kalktığımızda orada olmazlarsa ne yapardık? Çocukların karnını nasıl doyururduk? Kirayı nasıl öderdik? *Satako bütün mobilyalarını satmak zorunda kaldı.* Meyve ağaçlarını dondan korumak için gecenin bir yarısı ısıtıcıları kim kurardı? Traktör arızalanınca kim tamir ederdi? Gübreyi kim karıştırırdı? Pulluğu kim bilerdi? Pazarda biri kaba-

lık ettiğinde, ya da sokakta biri sevimsiz bir söz söylediğinde bizi kim yatıştırırdı? Artık canımıza tak etti diye tepindiğimizde, onları terk edeceğimizi, ilk gemiyle yurdumuza döneceğimizi söylediğimizde, kollarımızdan tutup bizi kim sarsardı? *Meğer benimle evlenmenin tek nedeni tarlada kendine bir yardımcı bulmakmış.*

Aramızda ihbarcılar olduğuna dair şüphelerimiz giderek arttı. Söylentilere göre Teruko'nun kocası -karısının bir zamanlar ilişki yaşadığı- elma kurutma fabrikasındaki kalfayı ihbar etmişti. Fumino'nun kocası -şimdi nakit sıkıntısı çeken- eski iş ortağı tarafından mihver güçleri yanlısı olmakla suçlanmıştı. (Duyduğumuza göre ihbarcılara kafa başına yirmi beş dolar ödeniyordu.) Kuniko'nun kocası, Kuniko'nun ta kendisi tarafından Kara Ejder Birliği'nin üyesi olmakla suçlanmıştı. *Karısını metresi için terk etmek üzereymiş.* Ya Ruriko'nun kocası? Koreliydi, komşuların dediğine göre. Gizli görevde çalışıyordu. Devlet ona, gözünü mahalli Budist kilisesinin üyelerinden ayırmasın diye para ödüyordu. *Otoparkta arabaların plakasını kaydederken gördüm adamı.* Birkaç gün sonra fena dövülmüş halde yol kenarındaki bir hendekte bulundu; ertesi sabahsa ne onun, ne de ailesinin izine rastlandı. Evlerinin ön kapısı ardına kadar açıktı, kedi daha yeni doyurulmuştu; ocaktaki demlik de kaynamaya devam

ediyordu. İşte böyle, aniden kayboluvermişlerdi. Ancak nerede olduklarına dair haberler birkaç gün içinde kulağımıza gelmeye başladı. *Güneye, sınırın oraya gitmişler. Komşu eyalete kaçmışlar. Şehirde çok güzel bir evde yaşıyorlar, yepyeni de arabaları var; paraların nereden geldiği belli değil.*

Bahar geldi. Meyve bahçelerindeki badem ağaçları son çiçeklerini dökmeye başladı; vişnelerse iyice çiçeklendi. Güneş, portakal ağaçlarının dalları arasından süzüldü. Serçeler otların arasında zıp zıp çalıştı. Her yeni günle birlikte erkeklerimizden birkaçı daha kayıplara karıştı. Bizlerse kendimizi meşgul etmeye, küçük şeyler için minnettar olmaya çalıştık. Komşudan gelen dostça bir selam. Bir kâse sıcak pilav. Vaktinde ödenen bir fatura. Sağ salim yatağına yatırılan çocuğumuz. Her sabah erkenden uyandık, tarla kıyafetlerimizi üstümüze geçirdik, saban sürdük, tohum ektik, tarla çapaladık. Üzüm bağlarımızda ot yolduk. Bal kabağımızı, bezelyemizi suladık. Haftada bir gün, cumaları, saçımızı toplayıp alışveriş için kasabaya indik; ama sokakta karşılaştığımızda durup birbirimize "merhaba" demedik. *Birbirimize sır veriyoruz sanırlar.* Sokağa çıkma yasağı yüzünden Japon mahallesinde karanlık çöktükten sonra birbirimizi pek az ziyaret ettik. Ayinlerden sonra kilisede fazla oyalanmadık. *Artık kiminle konuşsam kendime, 'Bu insan bana ihanet*

eder mi?' diye sormak zorundayım. Küçük çocuklarımızın yanında bile dikkat ettik konuştuklarımıza. *Çieko'nun kocası sekiz yaşındaki oğlu tarafından casus diye ihbar edilmiş.* Bazılarımız kendi kocalarından şüphe etmeye başladı. *Benim bilmediğim gizli bir kimliği olabilir mi acaba?*

Bir süre sonra toplu halde götürülenlerin hikâyelerini duymaya başladık. Kuzeyimizdeki bir vadide, küçük bir marul yetiştiricileri kasabasında yaşayan erkeklerimizin yüzde doksanından fazlası yerlerinden edilmişti. Havaalanı çevresindeki savunma hattında yaşayan yüzden fazla erkeğimiz yerlerinden edilmişti. Daha güneyde, kıyıya yayılmış kara gecekondulardan oluşan küçük bir balıkçı kasabasında bizden olan herkes herhangi bir uyarı olmaksızın bir gün ve bir gece içinde genel kapsamlı bir arama emriyle bir araya toplanmıştı. Kayıt defterlerine el konmuş, sardalye tekneleri koruma altına alınmış, balıkçı ağları paramparça edilip denize atılmıştı. Çünkü söylenene göre balıkçılar balıkçı değil, düşman kraliyet donanmasının gizli subaylarıydı. *Üniformalarını yem kutularının dibinde, yağlı kâğıda sarılı halde bulmuşlar.*

Bazılarımız, sıra bize gelmiştir düşüncesiyle, çocukları için uyku tulumları, bavullar satın almaya başladı. Bazılarımız her zamanki gibi işine gücüne

devam edip sükûnetini korumaya çalıştı. *Şu yakayı biraz daha kolalasam çok güzel olacak, sen ne dersin?* Ne olacaksa olsun artık, dedik kendimize; tanrıları kışkırtmanın âlemi yoktu. İçimizden biri konuşmayı tamamen bıraktı. Bir diğerimiz bir sabah erken saatte atlara su vermeye gitti, sonra da ahırda kendini astı. Fubuki öyle tedirgindi ki, tahliye emri nihayet yayımlanınca rahat bir nefes aldı; çünkü artık bekleyiş sona ermişti. Teiko elindeki ihbara inanmaz gözlerle baktı ve sessizce başını salladı. "Peki, ama çileklerimiz ne olacak?" dedi. "Üç hafta sonra toplanmaya hazır olacaklardı." Maçiko hiçbir yere gitmeyeceğini söyledi; işte bu kadardı. "Restoran kontratımızı daha yeni yeniledik." Umeko, isteneni yapmaktan başka çaremiz olmadığını söyledi. "Başkan'ın emri sonuçta" dedi. Biz kim oluyorduk da Amerikan Başkanı'nı sorguluyorduk? "Oraların toprağı nasıldır?" diye sordu Takiko'nun kocası. Yılın kaç günü güneşlidir? Kaç günü yağmurlu? Kiko ellerini kavuşturup önüne bakmakla yetindi. "Her şey bitti artık" dedi sessizce. En azından, dedi Haruyo, hep birlikte gideceğiz buradan. "Evet, ama ne yaptık ki gidiyoruz?" diye sordu Hisako. İsino yüzünü kapatıp ağladı. "Kocamdan yıllar önce boşanıp çocuklarımla annemin yanına, Japonya'ya dönmeliydim."

Bize önce dağlara gönderileceğimiz söylendi; o yüzden sıkı giyinmeliydik, hava çok çok soğuk ola-

caktı. Biz de gidip kendimize yün iç çamaşırla -hayatımızda ilk defa- kışlık kalın manto aldık. Sonra zehirli kara yılanların, kuş kadar sivrisineklerin olduğu çöle gönderileceğimizi duyduk. Dediklerine göre hiç doktor yoktu orada, ve ortalık hırsız kaynıyordu. Bunun üzerine biz de gidip asma kilitler, çocuklarımız için vitaminler, kutularca bandaj, pamuk, yara bandı, hint yağı, iyot, aspirin ve gazlı bez satın aldık. Yanımıza kişi başı tek bir çanta alabileceğimizi öğrendik; biz de en küçük çocuklarımız için üstüne isimlerini işlediğimiz bezden sırt çantaları diktik. Çantaların içine kurşun kalem, defter, diş fırçası, süveter ve bir torba pirinç koyduk. *Olur da birbirimizden ayrı düşersek...* "Tüm bunlar geçici bir süre için" dedik onlara. Endişelenmemelerini söyledik. Eve döndüğümüzde birlikte yapacağımız şeylerden söz ettik. Her akşam radyonun başında yemeğimizi yiyecektik. Onları şehirdeki sinemaya götürecektik. Siyam ikizlerini ve dünyanın en küçük kafalı kadınını görmek için seyyar sirke gidecektik. *Kadının kafası erik kadarmış!*

BAĞLARDAKİ ASMALARDA açık yeşil tomurcuklar belirdi. Vadiler boyunca şeftali ağaçları masmavi göğün altında çiçeklendi. Kanyonlarda yabani hardallar parlak sarı çiçekler açtı. Çayır kuşları tepelerden aşağı uçtu. Ve uzak şehirlerdeki, kasabalardaki büyük oğullarımız ve kızlarımız bir bir işlerini bırak-

maya, okuldan ayrılmaya, eve dönmeye başladılar. Döndükten sonra Japon mahallesindeki kuru temizlemecimizi devralacak insanlar bulmamıza yardım ettiler. Restoranlarımız için yeni kiracılar bulmamıza yardım ettiler. Dükkânlarımıza tabelalar asmamıza yardım ettiler. *Hemen Al! Böyle Fırsat Yok! Tüm Stok Satışta!* Taşrada üstlerine tulumlarını geçirip son defa hasada hazırlanmamıza yardım ettiler; çünkü tarlalarımızı son güne kadar sürmemiz emredilmişti. Dediklerine göre, savaş çabalarına bizim katkımız da bu olacaktı. Sadakatimizi kanıtlamamız için fırsat önümüzdeydi; sivil cephedeki halka taze meyve-sebze sağlamak, bunun yollarından biriydi.

Hurdacılar kamyonetleriyle mahallelerimizin daracık sokaklarında gezindiler, eşyalarımıza karşılık bize para teklif ettiler. Bir önceki yıl iki yüz dolara satın aldığımız yepyeni ocağa on dolar verdiler. Buzdolabına, beş dolar. Lamba; beş sent. O güne dek bir kez olsun sohbet etmediğimiz komşularımız, bizi tarlalarda bulup verip de kurtulmak istediğimiz bir şeyler olup olmadığını sordular. Kültüvatör belki? Şu tırmık? Şu saban atı? Şu saban? Ön bahçemizdeki yıllardır göz koydukları şu gül ağacı? Yabancılar kapımızı çaldı. "Köpeğiniz var mı?" diye sordu bir adam. Oğlu yavru köpek diye tutturmuştu. Başka bir adam geldi; nakliyat sahasının yakınında karavanda tek başına yaşıyormuş, kullanılmış bir

kedi alabilirse çok memnun olurmuş. "Ehh, insan yalnızlık çekiyor..." Kimi zaman artık ne alabilirsek, alelacele satış yaptık, kimi zaman da en sevdiğimiz vazolarımızı, demliklerimizi bedavaya verip fazla üzülmemeye çalıştık. Annelerimiz bize hep söylememiş miydi: *Dünya malına fazla bağlanma.*

GİTME GÜNÜ YAKLAŞTIKÇA alacaklılara son faturalarımızı ödedik ve sonuna kadar bize destek olmayı sürdüren sadık müşterilerimize teşekkür ettik. Her cuma meyve tezgâhımızdan beş sepet çilek satın alan ve bize beş sentlik bahşiş bırakan Şerif Burckhardt'ın karısı Henrietta. *Bununla kendine güzel bir şeyler al lütfen.* Her öğlen yarımda erişteci dükkânımıza gelerek bir tabak tavuklu pilav ısmarlayan emekli dul bey Thomas Duffy. Kuru temizlemesini başka yere vermeyi reddeden Yardımsever Kadınlar Kulübü başkanı Rosalind Anders. *Çinliler bu işi doğru dürüst yapmayı bilmiyor.* Tarlalarımızda eskisi gibi çalışmaya devam ettik; ancak hiçbir şey bize gerçek gelmiyordu. Ekemeyeceğimiz tohumları kutulamak için sandıkları çiviledik. Biz gidene kadar olgunlaşamayacak asma fidanlarını söktük. Toprağı alt üst edip yaz sonunda -biz gittikten sonra- yetişecek domates fideleri diktik. Günler artık uzun ve güneşliydi. Geceler serindi. Su havzaları doluydu. Tatlı bezelyenin fiyatı yükseliyordu. Kuşkonmaz tüm zamanların en yükseğine yaklaşıyordu. Çilekler henüz yeşildi,

meyve bahçelerindeki nektarin ağaçları da yakında meyveyle dolacaktı. *Bir haftamız daha olsaydı servet kazanacaktık.* Ve biz, kısa süre sonra gideceğimizi bildiğimiz halde, bir şeyler olur da gitmek zorunda kalmayız diye umuyorduk.

Belki kilise bizim adımıza devreye girerdi, ya da Başkan'ın karısı. Belki de korkunç bir yanlış anlaşılma olmuştu; aslında başkalarını götüreceklerdi. "Almanlar mesela" dedi birisi. "Ya da İtalyanlar" dedi bir başkası. Başka biri de, "Çinliler olsa mesela?" dedi. Diğerlerimiz sesini çıkarmadı; elimizden geldiğince gitmeye hazırlandık. Çocuklarımızın öğretmenlerine notlar göndererek, bozuk İngilizcemizle, onların okuldan ani ve beklenmedik ayrılışı için özür diledik. Gelecekteki kiracılara talimatlar yazarak şöminenin bacasıyla nasıl başa çıkacaklarını, akan çatı konusunda neler yapacaklarını anlattık. *Bir kova kullanmanız yeterli.* Tapınaklarımızın önüne Buda için lotus çiçekleri bıraktık. Mezarlıklarımızı son bir defa ziyaret ettik ve ruhları bu dünyadan göç etmiş olanların mezar taşlarına su döktük. Öfkeli bir boğanın boynuzladığı Yoşiye'nin küçük oğlu Tetsuo. İsmini şimdi zorlukla anımsayabildiğimiz çay tüccarının Yokohoma'lı kızı. *Gemiden indikten sonraki beşinci gününde İspanyol gribinden öldü.* Üzüm bağlarımızda, son bir ot yolmaktan kendilerini alıkoyamayan kocalarımızla son

defa yürüdük. Badem bahçelerimizde sarkan dalları destekledik. Marul tarlalarımızda solucanları kontrol ettik ve yeni alt-üst edilmiş kara topraktan avuç avuç elimize aldık. Son parti çamaşırlarımızı yıkadık. Bakkallarımızın kepengini indirdik. Yerlerimizi süpürdük. Çantalarımızı topladık. Çocuklarımızı topladık ve her vadideki her kasabadan, kıyının yukarısındaki ve aşağısındaki her şehirden ayrıldık.

Ağaçların yaprakları rüzgârla fırıl fırıl dönmeye devam etti. Nehirler akmayı sürdürdü. Böcekler her zamanki gibi otların arasında vızıldadı. Kargalar gakladı. Gökler hiç de yere devrilmedi. Başkan fikrini değiştirmedi. Mitsuko'nun çok sevdiği kara tavuğu, bir kez gıdaklayıp kahverengi, ılık bir yumurta yumurtladı. Yeşil bir erik vakitsizce dalından düştü. Köpeklerimiz ağızlarında son bir defa daha fırlatmamızı bekledikleri toplarıyla peşimizden koştu ve biz ilk defa onları geri çevirmek zorunda kaldık. *Çabuk eve dön.* Komşular gizli gizli pencerelerinden baktılar. Arabaların klaksonları öttü. Yabancılar gözlerini dikip bizi izledi. Bisiklet süren bir oğlan el salladı. Yağmacılar kapıları kırmaya başlayınca, birimizin evinde ürken bir kedi yatağın altına daldı. Perdeler yırtıldı. Camlar kırıldı. Düğün hediyesi tabaklar yerlere atıldı. Ve anladık ki, bizden kalan izlerin silinmesi sadece an meselesiydi.

SON GÜN

Bazılarımız ağlayarak yola çıktık. Bazılarımız şarkı söyleyerek. Birimiz tek elini ağzına kapatıp histerik kahkahalar atarak yola çıktı. Birkaçımız sarhoş çıktık. Geriye kalanlarımız başımız önümüzde, utanç ve sıkıntıyla, sessizce yola çıktık. Gilroy'dan yaşlı bir adam sedyeyle yola çıktı. Başka bir yaşlı adam -Natsuko'nun kocası, Florinli emekli berber- başında iyice aşağıya indirdiği Amerikan Ordusu kepiyle, koltuk değneklerine yaslanarak yola çıktı. "Savaşta kimse kazanmaz. Herkes kaybeder" dedi. Çoğumuz bizi seyretmek için toplanan kalabalığı öfkelendirmemek adına sadece İngilizce konuşarak yola çıktık. Birçoğumuz her şeyimizi yitir-

miştik ve hiçbir şey söylemeden yola çıktık. Hepimiz yakamıza taktığımız numaralı beyaz kimlik kartlarımızla yola çıktık. San Leandro'dan yeni doğmuş bir bebek, gözleri yarı kapalı ve mahmur, sallanan sepetinin içinde yola çıktı. Annesi -Şizuma'nın en büyük kızı Naomi- yün etek ve timsah derisinden siyah ayakkabısıyla yola çıktı -tedirgin ama şık görünüyordu- ve sürekli, "Orada süt var mıdır acaba?" diye sorup durdu. Oxnard'dan kısa pantolonlu bir çocuk, orada salıncak olup olmadığını merak ederek yola çıktı. Bazılarımız üstümüzde en güzel giysilerimizle yola çıktık. Bazılarımız elimizde ne kaldıysa onu giyerek yola çıktık. Bir kadın tilki kürküyle yola çıktı. *Marul Kralı'nın Karısı*, diye fısıldaştı aralarında insanlar. Bir adam çıplak ayakla, ama sinekkaydı tıraşla yola çıktı. Düzgünce katladığı beyaz bir bohçada duruyordu tüm eşyaları: Bir Budist tespihi, temiz bir gömlek, bir çift uğurlu zar ve daha iyi zamanlarda giyilmek üzere yeni bir çift çorap. Santa Barbara'dan bir adam, üzeri *Paris, Londra* ve *Hotel Metropole, Beyrut* yazılı soluk etiketlerle kaplı, kahverengi deri bir bavulla yola çıktı. Karısı ise, çamaşır tahtası ve kütüphaneden aldığı Emily Post'un görgü kuralları kitabıyla, adamın üç adım gerisinden yola çıktı. "Kitabın teslim tarihine daha bir hafta var" dedi. Oakland'dan bazı aileler bir gün önce Montgomery Ward'dan satın aldıkları çadır bezinden sağlam denizci çantalarıyla yola çıktılar. Fresno'dan aileler

ağır mukavva kutularla yola çıktılar. Gardena'dan Tanakalar kirayı ödemeden yola çıktılar. Delano'dan Tanakalar vergilerini ödemeden yola çıktılar. Biola'dan Koboyaşiler restoranlarındaki ocakları temizleyip yerleri kova kova kaynar suyla yıkadıktan sonra yola çıktılar. Lompoc'dan Suzukiler evlerini arındırmak için eşiğin önüne küçük tuz yığınları serpiştirerek yola çıktılar. San Carlos'dan Watanabeler kendilerinden sonra gelecek kiracılar için fidelikle-rinden topladıkları vazolar dolusu taze orkideyi mutfak masasının üstüne yerleştirerek yola çıktılar. Preston'dan İgaraşiler son dakikaya kadar eşya topladılar ve evlerini darmadağın bırakarak yola çıktılar. Büyük çoğunluğumuz telaş içinde yola çıktı. Birçoğumuz ümitsizlik içinde yola çıktı. Birkaçımız tiksinerek yola çıktı ve geri dönmek için en ufak arzu duymadı. Birimiz Delta, Robert's Island'dan elinde İncil'le, "*Sakura, sakura*" diye mırıldanarak yola çıktı. Birimiz büyük şehirden geliyordu; üstüne sahip olduğu ilk pantolonu giyerek yola çıktı. *Dediklerine göre orası elbise giyilecek yer değilmiş.* Bir diğerimiz ilk kez güzellik salonunda saçını yaptırarak yola çıktı. *Hep yapmak istemiştim.* Birimiz Willows'daki pirinç çiftliğinden, cebinde minik bir Budist tapınağıyla, insanlara sonunda her şeyin düzeleceğini söyleyerek yola çıktı. "Tanrılar bize göz kulak olacak" dedi. Kocası ise çamurlu tarla kıyafetleriyle, bir ömürlük birikimlerini botunun tabanına yerleştirerek yola

çıktı. "Elli sent" dedi; gülümseyerek göz kırptı. Bazılarımız savaşın ilk haftalarında tutuklanan kocalarımız yanımızda olmadan yola çıktık. Bazılarımız yıllar önce yolladığımız çocuklarımız yanımızda olmadan yola çıktık. *Tarlada gün boyu çalışabileyim diye annemle babamdan en büyük iki çocuğuma bakmalarını istedim.* Bir adam Los Angeles, Doğu Birinci Cadde'den, boynuna ipek kuşakla asılı -karısının külleriyle dolu- beyaz, tahta bir kutuyla yola çıktı. *Bütün gün karısıyla konuşuyor.* Bir adam Hayward şehir merkezinden, dükkânını devralan Çinli çiftin verdiği bir kutu çikolatayla yola çıktı. Bir başka adam Dinuba'daki üzüm bağlarından, saban borcunu ödemeyen komşusu Al Nazaryan'a kin besleyerek yola çıktı. *Hayatta güvenmeyeceksin Ermenilere.* Bir adam Sacramento'dan tir tir titreyerek, eli bomboş ve "Alın, hepsi sizin olsun" diye haykırarak yola çıktı. Asayo -en güzelimiz- Redwood'daki çiftlikten, yirmi üç yıl önce gemiye binerken getirdiği bambu valiziyle yola çıktı. *Hâlâ yepyeni görünüyor.* Yasuko, Long Beach'teki dairesinden, çantasının en altına koyduğu pudralığın içine özenle katlayarak yerleştirilmiş, kocasından başka bir adamdan gelen mektupla yola çıktı. Masaya, San Bruno'daki hastanede yatan ve hafta sona ermeden kabakulaktan yaşamını yitirecek olan en küçük oğlu Masamiçi'ye veda ederek yola çıktı. Hanako korku içinde ve öksürerek yola çıktı, ama sadece nezle olmuştu. Matsuko baş

ağrısıyla yola çıktı. Toşiko ateşler içinde yola çıktı. Şiki transa geçmiş halde yola çıktı. Mitsuyo mide bulantılarıyla ve kırk sekiz yaşında beklenmedik biçimde ilk kez hamile kalarak yola çıktı. Nobuye sabah bluzunun pililerini düzeltmek için kullandığı ütüyü fişten çekip çekmediğini düşünerek yola çıktı. "Benim *geri* dönmem lazım" dedi kocasına. Kocası ise hiç cevap vermeden dümdüz önüne baktı. Tora, Saray Oteli'ndeki son gecesinde kaptığı zührevi hastalıkla yola çıktı. Saçiko, sıradan bir günmüş gibi İngilizce alfabeyi çalışarak yola çıktı. Aramızda kelime haznesi en iyi olan Futaye dili tutulmuş halde yola çıktı. Atsuko, meyve bahçesindeki tüm ağaçlara veda ettikten sonra kırık bir kalple yola çıktı. *Hepsini fidanken kendi ellerimle diktim.* Miyoşi iri atı Ryuu'nun hasretiyle yola çıktı. Satsuyo, veda etmek için geleceklerine söz veren komşuları Bob ve Florence Eldridge'e bakınarak yola çıktı. Tsugino çok zamandır sakladığı çirkin bir sırrı kuyuya haykırdıktan sonra vicdanı rahatlayarak yola çıktı. *Bebeğin ağzına kül doldurdum, öldü.* Kiyono, Beyaz Yol'daki çiftlikten önceki hayatında işlediği bir günahtan dolayı cezalandırıldığına inanarak yola çıktı. *Bir örümceğin üstüne bastım herhalde.* Setsuko, Gridley'deki evinin arka bahçesinde beslediği bütün tavukları öldürerek yola çıktı. Çiye, Glendale'den, beş yıl önce kendisini bir tramvayın önüne atan en büyük kızı Misuzu'nun yasını tutmayı sürdürerek yola çıktı. Hiç

çocuğu olmayan Suteko içinde "hayat beni teğet geçti" hissiyle yola çıktı. Şizue, Webb Adası'ndaki 8 No'lu Kamp'tan, otuz dört yıl sonra bir anda aklına geliveren sutrayı tekrarlayarak yola çıktı. *Babam bunu her sabah sunakta söylerdi.* Katsuno, kocasının San Diego'daki çamaşırhanesinden, "Biri beni uyandırır mı lütfen?" diye mırıldanarak yola çıktı. Fumiko, Courtland'daki pansiyondan, sebebiyet verdiği her tür sıkıntı için özür dileyerek yola çıktı. Kocası ise Fumiko'ya acele etmesini ve çenesini kapamasını söyleyerek yola çıktı. Misuyo kimseye husumet beslemeden yola çıktı; herkesi bağışlamıştı. Kendisine hep Charlotte diye hitap etmemiz için ısrar eden Çiyoko, ona Çiyoko dememiz için ısrar ederek yola çıktı. *Fikrimi son defalığına değiştiriyorum.* İyo, bavulunun derinlerinde bir yerde alarmı çalan saatiyle yola çıktı ve alarmı susturmak için de durmadı. Kimiko çantasını mutfak masasının üstünde unuttu, ama hatırladığında geri dönmek için çok geç olmuştu. Haruko tavan arasının bir köşesine pirinçten minicik, gülen bir Buda bıraktı; ve Buda bugün bile gülmeye devam ediyor. Takako döndüklerinde yiyecek bir şeyleri olsun diye mutfak döşemelerinin altına bir torba pirinç bırakarak yola çıktı. Misayo, evde hâlâ biri varmış gibi görünsün diye, verandaya bir çift tahta sandalet bırakarak yola çıktı. Roku, annesinin gümüş aynasını o dönene kadar saklayacağına söz veren komşusu Louise Hastings'e emanet ede-

rek yola çıktı. *Elimden gelen her yardımı yaparım sana.* Matsuyo, yirmi bir yıl boyunca Wilmington'daki evini pırıl pırıl temizlediği Bayan Bunting'in verdiği inci kolyeyi takarak yola çıktı. *Ömrümün yarısı.* Sumiko kısa süre önce kendisine eşlik edemeyeceğini bildiren ikinci kocası Montecitolu Bay Howell'ın verdiği nakit para dolu zarfla yola çıktı. *Adama yüzüğünü geri vermiş.* Çiyuno Colma'dan, 1909 yazında Oşima adasındaki cüzzamlılar kolonisine gönderilen kardeşi Jiro'yu düşünerek yola çıktı. *Bir daha onun hakkında hiç konuşmadık.* Ayumi Edenville'den, uğurlu kırmızı elbisesini yanına alıp almadığını düşünerek yola çıktı. *Onsuz kendimi bir tuhaf hissediyorum.* Nagako El Cerrito'dan, yapmadığı her şey için pişmanlık duyarak yola çıktı. *Doğduğum köye son bir defa gitmek, babamın mezarında tütsü yakmak istiyordum.* Onun kızı Evelyn, annesine, "Çabuk ol, anne, çabuk ol, geç kaldık" diyerek yola çıktı. O güne kadar hiçbirimizin görmediği olağanüstü güzellikte bir kadın, gözlerini kırpıştıra kırpıştıra yola çıktı; kafası karışmışa benziyordu. Dediklerine göre kocası, başka erkek görmesin diye kadını bodruma kilitlemişti. San Mateo'dan bir adam golf sopaları ve bir kasa Old Parr viski ile yola çıktı. *Duyduğuma göre bir zamanlar Charlie Chaplin'in şahsi uşağıymış.* Bir din adamı -First Baptist Kilisesi'nden Papaz Şibata- herkesi affetmeye ve unutmaya çağırarak yola çıktı. Parlak kahverengi takım elbiseli bir adam -Yabu

Erişte'de çalışan aşçı Kanda- Papaz Şibata'ya insanları rahat bırakmasını söyleyerek yola çıktı. Pismo Sahili'nden milli olta atma şampiyonu en sevdiği bambu oltasıyla ve Robert Frost'un şiir kitabıyla yola çıktı. *Başka bir şey lazım değil bana.* Monterey'den şampiyon bir grup briç oyuncusu sırıta sırıta, cepleri nakitle dolu yola çıktı. Pajaro'dan ortakçı bir aile vadilerini bir daha görüp göremeyeceklerini düşünerek yola çıktı. Yaşı geçkin, yanık yüzlü bekâr erkekler, bilinen bilinmeyen her yerden aynı anda yola çıktılar. *Yıllardır mahsul neredeyse oraya gidiyorlar.* Santa Maria'dan bir bahçıvan çalıştığı evin sahibinin ön bahçesinden aldığı orman gülü aşı dalıyla, ve bir cep dolusu tohumla yola çıktı. Oceanside'dan bir bakkal, dükkânındaki tüm demirbaşları satın almayı teklif eden kamyon şoförünün yazdığı karşılıksız çekle yola çıktı. Stockton'dan bir eczacı, önümüzdeki iki buçuk yıllık hayat sigortasının ödemesini yaparak yola çıktı. Petaluma'dan bir tavuk besicisi, üç ay içinde hepimizin geri döneceğine inanarak yola çıktı. Burbank'tan iyi giyimli yaşlıca bir kadın başı dimdik, gururla ve vakarla yola çıktı. "Vikont Oda'nın kızı" dedi birisi. "Otel komisi Goto'nun karısı" dedi bir başkası. San Quentin hapishanesinden yeni salıverilmiş bir adam, kasabadaki dükkânların yarısına borçlu yola çıktı. "Hayata devam etme vaktidir artık" dedi. Siyah gabardin pantolonlu üniversiteli kızlar – büyük kızlarımız- süveterlerinde Amerikan bayraklı

iğnelerle ve boyunlarına astıkları altın zincirlerden sarkan Phi Beta Kappa* anahtarlarıyla yola çıktılar. Yeni ütülenmiş haki pantolonlu yakışıklı gençler - büyük oğullarımız- Berkeley takımının şarkısını söyleyerek ve gelecek yılın büyük maçını konuşarak yola çıktılar. Birbirinin eşi bere takmış yeni evli bir çift kol kola, dünyayı umursamadan yola çıktı. Manteca'dan yaşlıca bir çift, tanıştıkları günden beri ettikleri kavgayı ederek yola çıktı. *Şunu bir kere daha söylersen...* Alameda'dan Kurtuluş Ordusu üniformalı ihtiyar bir adam, "Tanrı aşktır! Tanrı aşktır!" diye haykırarak yola çıktı. Yuba City'den bir adam, kendisine yıllar önce terk ettiği bir kadın tarafından o sabah teslim edilen, yarı İrlandalı kızı Eleanor ile yola çıktı. *Geçen haftaya kadar kızının varlığından haberi bile yokmuş.* Woodland'dan bir çiftçi son kez saban sürdükten sonra ıslıkla Dixie'yi** çalarak yola çıktı. Covina'dan dul bir kadın, evini onun adına kiralamayı teklif eden iyi yürekli bir doktora vekâletname vererek yola çıktı. "Galiba çok büyük hata ettim." San Jose'den genç bir kadın, onu daima uzaktan uzağa beğenen mahalleli gizli hayranının gönderdiği bir buket gülle yola çıktı. Salinas'tan çocuklar, o sabah bahçelerinden kopardıkları çim demetleriyle yola çıktılar. San Benito'dan ve Napa'dan çocuklar, yanlarına olabildiğince çok giysi alabilmek için kat kat gi-

* Akademik onur derneği. Çn.

** Popüler Amerikan şarkısı.

yinerek yola çıktılar. Oakdale'in ırak bir badem çiftliğinden küçük bir kız, başını annesinin eteğine bastırarak, utanarak, korku içinde yola çıktı; çünkü hayatında bu kadar çok insan görmemişti. San Francisco'daki kimsesizler yurdundan üç oğlan ilk defa trene binecekleri için heyecanlanarak yola çıktılar. Placerville'den sekiz yaşında bir oğlan, ona hafta sonunda geri döneceğini söyleyen koruyucu annesi Bayan Luhrman'ın hazırladığı küçük sırt çantasıyla yola çıktı. "Şimdi git de biraz eğlen bakalım" demişti Bayan Luhrman. Lemon Cove'dan bir başka oğlan, ablasının sırtına yapışarak yola çıktı. "Başka türlü evden çıkaramadım onu." Kernville'den küçük bir kız, içi şeker ve oyuncak dolu küçük mukavva bir bavulla yola çıktı. Heber'den bir başka kız, kırmızı lastik topunu zıplatarak yola çıktı. Selma'dan beş kız kardeş –Matsumoto kardeşler– her zamanki gibi babaları için kavgaya tutuşarak yola çıktılar; bir tanesinin gözü daha o sırada morarmıştı bile. Livingston'dan ikiz oğlanlar, hiçbir sakatlıkları olmadığı halde sağ kolları birbirinin eşi beyaz askıya alınmış halde yola çıktılar. "*Günlerdir* bu askılarla dolaşıyorlar" dedi anneleri. Dominguez'deki çilek tarlalarından gelen altı erkek kardeş, ayaklarını yılan sokmasın diye kovboy çizmeleriyle yola çıktı. "Zorlu bir arazi var önümüzde" dedi bir tanesi. Bazı çocuklar kamp yapmaya gittiklerini zannederek yola çıktılar. Bazı çocuklar yürüyüşe, sirke, ya da günübirlik yüzmeye gittiklerini

zannederek yola çıktılar. Patenli bir çocuk, caddeler asfaltlı olduğu sürece nereye gittiğine aldırış etmeden yola çıktı. Bazı çocuklar lise mezuniyetinden bir hafta önce yola çıktılar. *Oysa Stanford'a gidecektim.* Genç bir kız, devam etmiş olsa Calexico Lisesi'nin okul birincisi olacağını bilerek yola çıktı. Bazı çocuklar ondalıklı sayıları ve kesirleri tam olarak anlayamadan yola çıktılar. Escondido'dan -Bayan Crozier'in sekizinci sınıf İngilizce dersine devam eden- bir grup öğrenci, gelecek haftaki sınava girmekten kurtulduklarına sevinerek yola çıktı. *Okuma ödevini yapmamıştım.* Hollister'dan bir çocuk, cebinde beyaz bir tüyle ve okuldaki son gününde sınıf arkadaşlarının verdiği Kuzey Amerika Kuşları kitabıyla yola çıktı. Byron'dan bir çocuk içi toprak dolu bir kovayla yola çıktı. Upland'dan küçük bir kız, siyah düğme gözlü, pörsümüş bir bez bebekle yola çıktı. Caruthers'den bir kız, bırakmayı reddettiği atlama ipini peşinden sürükleyerek yola çıktı. Milpitas'dan bir oğlan çocuk, evinde beslediği ve giderken komşu aileye verdiği horozu Frank için kaygılanarak yola çıktı. "Onu yerler mi acaba?" diye sordu. Ocean Park'tan bir çocuk, köpeği Çibi'nin tüyler ürperten ulumaları hâlâ kulaklarında çınlayarak yola çıktı. Mountain View'dan yavrukurt üniformalı bir çocuk, sefertası ve matarasıyla yola çıktı. Elk Grove'dan bir kız, babasını kolundan çekiştirip, "Baba eve git, eve git" diyerek yola çıktı. Hanford'dan bir kız, Alaskalı

mektup arkadaşı June'u düşünerek yola çıktı. *Umarım yazmayı unutmaz.* Brawley'den saati okumayı yeni öğrenmiş bir oğlan, sürekli saatine bakarak yola çıktı. "Durmadan değişiyor" dedi. Parlier'den bir oğlan, hâlâ odasının kokusunu taşıyan mavi pazen battaniyesiyle yola çıktı. Tulare'nin küçük bir kasabasından atkuyruklu bir kız, elinde kalın pembe tebeşiriyle yola çıktı. Sadece bir defa durup kaldırımda toplanmış insanlara "hoşçakalın" dedikten sonra, bir geçiştirme hareketiyle gitmelerini işaret etti ve seke seke yoluna devam etti. Kahkahalarla gitti. Ardına dönüp bakmadan gitti.

KAYBOLUŞ

Japonlar şehrimizden kayboldular. Evleri artık bomboş; tahtalarla kapatılmış halde. Posta kutuları dolup taşmaya başladı. Kapı önünden alınmayan gazeteleri, bel vermiş taraçalarında ve bahçelerinde uçuşuyor. Terk edilmiş arabaları garaj yollarında öylece duruyor. Ön bahçelerinde kalın, budaklı otlar büyüyor. Arka bahçelerindeki laleler boyunlarını büküyor. Ortalarda başıboş kediler geziniyor. En son yıkanıp asılmış çamaşırları hâlâ iplerden sarkıyor. Mutfaklardan birinde –Emi Saito'nunki– kara bir telefon çalıyor da çalıyor.

Şehir merkezinde, Ana Cadde'de, kuru temizle-

mecinin kepenkleri hâlâ kapalı duruyor. Pencerelerde *Kiralık* tabelaları görülüyor. Ödenmemiş faturalar ve makbuzlar rüzgârda uçuşuyor. Çiçekçi Murata'nın yerini Kay'in Çiçekleri aldı. Yamato Hotel, Paradise oldu. Fuji Restaurant hafta sonunda yeni işletmecisiyle tekrar açılmaya hazırlanıyor. Mikado Bilardo Salonu kapandı. Imanaşi Nakliyat kapandı. Manav Harada kapandı ve ön camında şimdiye dek hiç fark etmediğimiz bir yazı asılı: *Yeniden buluşuncaya dek Tanrı sizinle olsun.* Tabii düşünmeden edemiyoruz; kim koydu o yazıyı oraya? Onlardan biri mi? Yoksa bizden biri mi? Bizden biriyse, kim? Alnımızı cama yapıştırıp gözlerimizi kısarak karanlığa doğru bakarken kendimize bunları soruyoruz, ve bir yandan da Bay Harada'nın soluk yeşil önlüğüyle hızlı hızlı tezgâhın arkasından çıkıp bize bir kuşkonmaz, mükemmel bir çilek, bir dal taze nane tattırmaya çalışmasını bekliyoruz; ama gelin görün ki ortalarda kimsecikler yok. Raflar bomboş. Yerler tertemiz. Japonlar gitmiş.

Belediye başkanımız kaygıya mahal olmadığı konusunda bizi temin ediyor. Onun, "Japonlar güvenli bir yerde" sözlerinden alıntı yer alıyor bu sabahki *Star Tribune* gazetesinde. Ne var ki o yerin neresi olduğunu söyleme yetkisine sahip olmadığını dile getiriyor Başkan. "Nerede olduklarını söylersem güvende olmazlar, değil mi?" Ama bazılarımız, neresi

buradan, kendi şehrimizden daha güvenli olabilir ki, diye sormadan edemiyoruz.

TEORİLERİN bini bir para elbet. Japonlar belki şeker pancarı diyarlarına gönderildi -Montana, ya da Dakota'lardan birine- çünkü orada çiftçiler bu yaz ve sonbaharda mahsul için büyük yardıma ihtiyaç duyacaklar. Belki de kimsenin onları tanımadığı uzak bir şehirde Çinli kimliğine büründüler. Belki hapisteler. "Açıkça söyleyeyim mi?" diyor, bir donanma emeklisi, "Bence okyanustalar. Torpidoların arasından zikzak yapıyorlar. Savaş süresince hepsi gemiyle Japonya'ya gönderildi." Mahalle lisesinden bir fen öğretmeni her gece korku dolu düşüncelerle uykusunun kaçtığını söylüyor: Belki onları sığır arabalarına doluşturup bir daha geri dönmemek üzere gönderdiler. Belki penceresiz bir otobüse bindirdiler ve o otobüs asla durmayacak; ne yarın, ne haftaya ne de başka bir zaman. Ya da uzun tahta bir köprüden tek sıra halinde geçirtiliyorlar ve karşıya vardıklarında kaybolacaklar. "İşte bunları düşünüyorum, sonra da hatırlıyorum ki onlar zaten kayboldular" diyor.

ŞEHİR MERKEZİNDE köşe başlarına asılı resmi duyuruları görmek hâlâ mümkün; ama artık solup parçalanmaya başlamışlar. Geçen haftaki şiddetli yağmurdan sonra geriye sadece en tepedeki iri, kara harfler kalmış; *Japon Kökenli Tüm Bireylere Talimatlar*.

Ancak bu talimatlarda neler söylendiğini hiçbirimiz tam olarak hatırlayamıyoruz. Adamın biri hayal meyal "evcil hayvan getirilmeyecek" talimatını ve belli bir "yola çıkış noktasının" verildiğini anımsıyor. "Sanırım Beşinci Cadde'deki YMCA'ydi" diyor. Yine de emin değil. Mavi Kurdele Restoranı'ndan bir garson kız, asıldığı sabah duyuruyu okuyabilmek için birkaç girişimde bulunduğunu, ama bir türlü kalabalığı aşamadığını söylüyor. "Bütün telefon direklerinin etrafı Japonlarla çevrilmişti" diyor. Dikkatini çeken şey ise herkesin ne kadar sessiz olduğuymuş. Ne kadar sakin. Dediğine göre bazı Japonlar ağır ağır başlarını sallıyormuş. Kimisi notlar alıyormuş. Hiçbiri ağzını açıp tek kelime etmiyormuş. Çoğumuz her gün yol üstünde bu duyuruların yanından geçtiğimiz halde durup da okumayı akıl etmediğimizi itiraf ediyoruz. "Bizimle ilgili değildi" diyoruz. Ya da, "Ne yapayım, hep bir telaş içindeydim." Veya, "Harfler çok küçüktü, okuyamadım."

Japonların ortadan kayboluşuna en çok çocuklarımız içerlemiş görünüyor. Bize eskisinden çok kafa tutuyorlar. Ödevlerini yapmayı reddediyorlar. Kaygılılar. Yaygara koparıyorlar. Eskiden geceleri cesurca uyuyanlar, şimdi ışıkları söndürmekten korkuyor. "Ne zaman gözlerimi kapasam onları görüyorum" diyor, bir tanesi. Bir başkasının çeşitli soruları var. Onları nerede bulabilir? Gittikleri yerde okul var mı-

dır? Peki, Lester Nakano'nun süveterini ne yapmalı? "Saklayayım mı, atayım mı?" Lincoln İlkokulu'nda ikinci sınıflardan bir sınıfın tamamı Japon sınıf arkadaşlarının ormanda kaybolduğuna kanaat getirmiş. "Palamut ve yaprak yiyorlar. Üstelik içlerinden biri montunu unuttuğu için çok üşüyor" diyor bir kız. "Titriyor ve ağlıyor. Hatta belki de öldü." "Ölmüştür" diyor, yanındaki çocuk. Öğretmenleri günün en zor kısmının başladığını söylüyor ve üç boş sırayı işaret ediyor: Oscar Tajima, Alice Okamoto ve en sevdiği Delores Niwa. "*Öyle* utangaçtı ki." Her sabah isimlerini okuyor, ama tabii cevap veren olmuyor. "Ben de onları 'yok' diye işaretlemeye devam ediyorum. Başka ne yapabilirim ki?" diyor. "Çok yazık oldu" diye hayıflanıyor, okulun trafik görevlisi. "Çok iyi çocuklardı. Özleyeceğim onları."

Ne var ki, aramızda Japonların gidişinden hayli memnun olanlar da var. Çünkü gazetelerde çeşit çeşit hikâyeler okuduk, sağdan soldan söylentiler duyduk, bize yakın kasabalardaki Japon çiftçilerin kilerinde gizli silah zulaları olduğunu öğrendik ve hepsinin değilse de, çoğunun iyi ve güvenilir vatandaşlar olduğuna inanmak istediğimiz halde, şehrimizdeki Japonların yüzde yüz sadakatlerinden emin olamadık. "Haklarında bilmediğimiz öyle çok şey vardı ki" diyor, beş yaşında bir çocuk annesi. "Tedirgin oluyordum. Hep bir şeyler saklamaya çalışı-

yorlarmış hissine kapılıyordum." Miyamotoların tam karşısında otururken kendini emniyette hissedip hissetmediği sorulduğunda, buz fabrikasında çalışan bir işçi, "Pek hissetmiyordum" diyor. Dediğine göre o ve karısı, Japonların yanında daima dikkatli davranırlarmış. "Çünkü emin olamıyorduk. İyileri de vardı, kötüleri de, sanırım. Ben hepsini birbirine karıştırıyordum." Ancak çoğumuz eski komşularımızın kasabamız için tehlike teşkil edebileceğine inanmakta zorlanıyoruz. Nakamuraları kiracı olarak alan bir kadın, gelmiş geçmiş en iyi kiracılarının onlar olduğunu söylüyor. "Cana yakınlar. Kibarlar. Ve öyle temizler ki, yerlere bal dök yala." "Üstelik Amerikan tarzı yaşıyorlardı" diyor kocası. "Hiçbir yerde Japon tarzı bir şey göremezdiniz. Tek bir vazo bile."

Bazı Japon evlerinde ışıkların açık kaldığına, hayvanların perişan olduğuna dair duyumlar alıyoruz. Fujimotoların ön penceresinden bakınca, içeride hareketsiz bir kanarya olduğu görülmüş. Yamaguçilerin bahçe havuzundaki koi balıkları da ölmek üzereymiş. Ve köpekler; her yerdeler. Onlara kaplarda su, ekmek, yemek artıkları veriyoruz; kasap da taze fileminyon gönderiyor. Koyamaların köpeği eti kibarca koklayıp arkasını dönüyor. Uedaların köpeği yanımızdan ok gibi fırlayıp geçiyor ve durdurmamıza fırsat kalmadan ön kapıdan çıkıp gidiyor. Nakanişilerin köpeği –Başkan'ın küçük kara köpeği Fala'nın

tıpatıp benzeri bir İskoç terrier- dişlerini gösteriyor ve bizi hiç yanına yaklaştırmıyor. Ama geriye kalanlar bizi hep tanırmış gibi koşarak yanımıza geliyorlar, eve kadar peşimize takılıyorlar ve biz de birkaç gün içinde onlara yeni sahipler buluyoruz. Bir aile, Japon köpeklerinden birini seve seve sahiplenebileceğini söylüyor. Bir diğeri çoban köpeği var mı, diye soruyor. Kısa süre önce göreve çağrılan genç bir askerin karısı, Maruyamaların siyah-kahve tazısı Duke'u evine alıyor. Duke genç kadını odadan odaya takip ediyor, gözünü ondan asla ayırmıyor. "Koruyucum o benim artık" diyor kadın. "Gayet iyi geçiniyoruz." Ancak bazen, gecenin bir yarısı köpeğin uykusunda ağladığını duyuyor ve acaba rüyasında onları mı görüyor, diye düşünüyor.

Bir süre sonra öğreniyoruz ki, Japonların bazıları hâlâ bizimleymiş. Kumarhaneler patronu Hideo Kodama, eyalet hapishanesindeymiş. Doğumu on gün geciken hamile bir kadın devlet hastanesinde yatıyormuş. *Bu bebeğin dışarı çıkmaya hiç niyeti yok.* Otuz dokuz yaşında bir kadın akıl hastanesinde yatıyor ve gün boyu gecelik ve terlikleriyle koridorlarda dolaşarak, kendi kendine sessizce kimsenin anlamadığı Japonca sözler mırıldanıyormuş. İngilizce bildiği tek kelimeler, "su" ve "eve gitmek"miş. Doktorun dediğine göre bundan yirmi yıl önce kadın başka bir adamla tarlada birlikteyken, iki küçük çocuğu

yangında ölmüş. Kocası ertesi gün canına kıymış, âşığı ise onu terk etmiş. "O günden sonra bir daha kendine gelemedi." Kasabanın güney kıyısındaki Clearview Akıl Hastanesi'nde, on iki yaşında bir oğlan, pencere kenarındaki yatakta yatıyor, yavaş yavaş omurga tüberkülozundan ölüyormuş. Anne babası kasabadan ayrılmadan önce onu son bir kez ziyarete gelmiş; oğlan şimdi yapayalnızmış.

Her geçen günle birlikte telefon direklerindeki duyurular iyice solmaya başlıyor. Ardından bir sabah geriye tek bir duyuru dahi kalmıyor ve şehir, bir an için insanda tuhaf bir çıplaklık duygusu uyandırıyor. Sanki Japonlar burada hiç var olmamış gibi.

Japonların bahçelerinde başıboş gündüzsefaları bitmeye başlıyor. Hanımeli sarmaşıkları bir bahçeden diğerine yayılıyor. Bakımsız çalı çitlerinin altında unutulmuş kürekler pas tutuyor. Oteroların ön penceresinin altında bir leylak fidanı koyu mor çiçekler açıyor ve ertesi gün kaybolup gidiyor. Sawadaların bahçesindeki bir limon ağacı yerinden sökülüyor. Ön ve arka kapıların kilitleri kırılıyor. Arabalar soyuluyor. Çatı katları yağmalanıyor. Ocak boruları yerlerinden sökülüyor. Kutular ve sandıklar bodrum katlarından çıkarılıp gecenin karanlığında kamyonetlere yükleniyor. Kapı kolları ve lambalar kayboluyor. Ve Üçüncü Cadde'nin rehin ve ikinci

el dükkânlarında Uzakdoğu'ya ait egzotik eşyalar kısa süreliğine belirdikten sonra, bazılarımızın evlerinde yerlerini alıyor. Mapleridge Yolu'ndaki ödül almış bir bahçede açelyaların arasında taş bir fener belirliveriyor. Elm'de, bir oturma odasındaki banyo yapan çıplak figür tablosunun yerini, parşömene yapılmış bir resim alıyor. Birbiri ardına sokaklarda ayaklarımızın altında Oryantal kilimler bitiveriyor. Ve şehrin batı yakasında her gün parkı ziyaret eden modern anneler arasında çubuk saç tokaları birden bire moda haline geliveriyor. "Bunların nereden geldiğini düşünmemeye çalışıyorum" diyor bir anne, gölgedeki bir bankta bebeğini sallarken. "Bazen bilmemek en iyisi."

Bazılarımız birkaç hafta boyunca Japonların geri dönebileceği ümidine tutunuyoruz; çünkü kimse bunun sonsuza dek süreceğini söylemedi. Otobüs duraklarında onlara bakınıyoruz. Çiçekçilerde bakınıyoruz. İkinci Cadde'den, eskiden Balıkçı Nagamatsu diye bilinen radyo tamircisinin önünden geçerken bakınıyoruz. Olur da bahçıvanlarımız sessizce bahçelerimize geri dönüverir diye, arada bir pencerelerimizden dışarı göz atıyoruz. *Yoşi'nin orada yaprakları süpürüyor olma ihtimali az da olsa hep var.* Tüm bunlarda bir şekilde bizim de hatamız olabilir mi, diye düşünüyoruz. Belki Belediye Başkanı'na dilekçe göndermeliydik. Vali'ye. Hatta Başkan'a. *Lüt-*

fen göndermeyin onları. Ya da hiç değilse, kapılarını çalıp yardım teklif etmeliydik. Keşke *bilseydik*, diyoruz kendi kendimize. Ne var ki Bay Mori'yi meyve tezgâhında son gördüğümüzde her zamanki kadar dostaneydi. "Buralardan gideceğinden hiç söz etmedi" diyor bir kadın. Oysa üç gün sonra gitmişti. Bir marketteki kasa görevlisi, kaybolmalarından bir gün önce Japonların "yarın yokmuş gibi" yiyecek depoladıklarını söylüyor. Dediğine göre bir kadın on paketten fazla sosis almış. "'Neden' diye sormak hiç aklıma gelmedi." Tabii şimdi sormadığına pişman. "İyi olduklarını bileyim, yeter."

SAĞDA SOLDA, şehrin dört bir yanında, Japonlardan ilk mektuplarımız gelmeye başlıyor. Sycamore'da oturan bir çocuğa Woodrow Wilson Ortaokulu'nun bir zamanlar en hızlı koşucusu olan Ed Ikeda'dan kısa bir not geliyor. *Evet, sonunda kabul merkezine vardık. Hayatımda hiç bu kadar çok Japon'u bir arada görmemiştim. Bazı insanlar akşama kadar uyumaktan başka bir şey yapmıyor.* Mulberry Caddesi'nde oturan bir kız, eski sınıf arkadaşı Jan'dan haber alıyor. *Bizi bir süre daha burada tutacaklar, sonra da dağlara gönderecekler. Mektubunu bekliyorum.* Belediye Başkanı'nın karısı, gemiden inişinin ikinci gününde kapısında bitiveren sadık hizmetçisi Yuka'dan kısacık mesaj içeren bir kartpostal alıyor. *Ay sonunda battaniyeleri havalandırmayı unutma-*

yın. Birinci Cemaat Kilisesi'ndeki papaz yardımcısının karısı, *Sevgilim ben çok iyi*, diye başlayan, kocasına gönderilmiş bir mektubu açıyor ve bir anda dünyası kararıyor. *Hatsuko da kim?* Üç sokak ötede, Walnut'taki sarı bir evde, dokuz yaşında bir çocuk, en yakın arkadaşı Lester'den gelen mektubu okuyor *–Süveterimi senin odanda mı bırakmışım?–* ve sonraki üç gece uykusu kaçıyor.

İNSANLAR yanıt talep ediyorlar. Japonlar kabul merkezlerine gönüllü mü gitti, yoksa zorlamayla mı? Nihai olarak nereye gönderilecekler? Gidecekleri bize niye daha önceden haber verilmedi? Onların adına biri duruma el koyacaksa, kim koyacak? Onlar masum mu, suçlu mu? Hem sahiden gittiler mi? Kimsenin onları giderken görmemiş olması tuhaf değil mi? Sivil Cephe Komandoları'nın bir üyesi, "Hiç değilse birimizin bir şey görmüş, bir şey duymuş olması gerekmez miydi?" diye soruyor. "Bir uyarı atışı. Bastırılmış bir hıçkırık. Gecenin karanlığında gözden kaybolan bir sıra insan?" "Belki de Japonlar hâlâ bizimledir" diyor bir hava alarm görevlisi; gölgelerin arasından bizi seyrediyor, çehremizde bir üzüntü, ya da pişmanlık emaresi arıyorlardır. Veya şehrimizin yeraltına saklanmış, bizi yok etmeyi planlıyorlardır. "Gönderdikleri mektuplar," diyor, "sahte olabilir." "Ortadan kayboluşları bir hiledir belki" diye ekliyor. "Hesaplaşma günümüz henüz gelmedi" diye uyarıda bulunuyor.

Belediye başkanı bizi sabırlı olmaya davet ediyor. "Vakti geldiğinde mümkün olan her türlü bilgiyi sizinle paylaşacağız" diyor. "Bazıları sadakatsizlik etmişti," diyor, "bizimse vaktimiz sınırlıydı; acilen harekete geçmemiz gerekiyordu." Japonlar -bize söylenene göre- gönüllü olarak, Başkan'ın ricası üstüne, herhangi bir husumet duymadan gitmişler. Moralleri yüksekmiş. İştahları yerindeymiş. Yeniden yerleştirilme çalışmaları plana uygun ilerliyormuş. "Sıra dışı günler yaşıyoruz," diye hatırlatmada bulunuyor Belediye Başkanı, "Savaş cephesinin bir parçasıyız artık ve ülkeyi savunmak için ne gerekiyorsa yapacağız." "İnsanlar bazı şeyleri görecek," diyor, "bazı şeyleri göremeyecek. Bu işler böyledir. Hayat devam ediyor."

İlk yaz esintisi. Manolya ağaçlarının yaprakları dökülüyor. Kaldırımlar kızgın güneşin altında kavruluyor. Son okul zili çaldıktan ve dersler bir kez daha son bulduktan sonra ortalığı bağırışlar dolduruyor. Anaların yüreği sıkıntıyla daralıyor. *Yine mi bitti okullar*, diye homurdanıyorlar. Bazıları çocuklarına yeni dadılar aramaya başlıyor. Bazıları yeni aşçı bulmak için ilan veriyor. Pek çoğu evine yeni bahçıvan ve hizmetçi alıyor: Filipinli genç ve gürbüz kadınlar; sakallı cılız Hindular ve her zaman ayık olmasalar da yeterince cana yakın -*Buenos dias*, diyorlar, *Si, cómo no?* diyorlar- ucuza çim biçmeye

gönüllü, kısa boylu, tıknaz, Oaxaca kökenli Meksikalılar. Birçoğu gözünü karartarak çamaşırlarını Çinlilere teslim ediyor. Nihayetinde çarşafları mükemmel ütülü gelmese de, çalılık çitleri kimi zaman derbeder görünse de, fazla dert etmiyorlar, çünkü dikkatleri başka konulara odaklanmış durumda: Son olarak ormanın kıyısında bir kütüğün üstünde yürümeye çalışırken görülen Henry adlı çocuğun kayboluşu ("Japonlara katılmaya gitmiş" diyor çocuklarımız bize); Corregidor muharebesinde bizim kasabadan yedi askerin esir düşmesi; Seyyah Anneler Kulübü'nün yıllık davetinde mülteci Dr. Raoul Aschendorff'un verdiği ve ayakta alkışlanan "Hitler: Bugünün Napolyonu?" konulu seminer.

Savaş tüm hızıyla devam ederken aileler gitgide evlerinden çıkmaz oluyor. Petrol karneye bağlanıyor. Alüminyum folyo idareli kullanılıyor. Ot bürümüş boş alanlar "zafer bahçeleri"ne dönüştürülüyor; yeşil fasulye yemeği mutfaklarda giderek gözden düşüyor. Anneler lastikli malzeme bağışı yapmak için korselerini yırtıyor ve yıllar sonra ilk defa derin bir nefes alıyorlar. "Fedakârlıkta bulunmak lazım" diyorlar. Zalim babalar ağaçlardan çocuklarının lastik salıncaklarını kesip alıyor. Çin Bağış Komitesi on bin dolarlık bağış hedefine ulaşıyor ve Belediye Başkanı bu güzel haberi Madam Chiang Kai-shek'e bizzat bildiriyor. Papaz yardımcısı bir geceyi daha kanepede

geçiriyor. Çocuklarımızdan birkaçı Japon arkadaşlarına mektup yazma girişiminde bulunuyor, ama akıllarına söyleyecek bir şey gelmiyor. Diğerleri de kötü haberi verecek cesareti kendilerinde bulamıyor. *Bayan Holden'ın dersinde senin yerinde başka bir çocuk oturmaya başladı. Süveterini bulamadım. Dün köpeğine araba çarptı.* Kuzey Fremon'dan bir kızın cesareti, ancak hainlerin Japonlarla mektuplaşmaya kalkışacaklarını söyleyen postacı tarafından kırılıyor.

JAPONLARIN EVLERİNE yeni insanlar taşınmaya başlıyor. Savaşla birlikte ortaya çıkan yeni işlerde çalışmak üzere batıdan gelen Oklahoma ve Arkansaslılar. Ozark bölgesinden tahliye edilen çiftçiler. Güneyden sırtlarında bohçalarla yeni gelmiş, son derece yoksul Siyahlar. Aylaklar ve gecekonducular. Köylüler. Bizim gibi değiller. *Bazıları kelime hecelemeyi bile bilmiyor*. Mühimmat fabrikalarında günde on-on beş saat çalışıyorlar. Bir evde üç-dört aile birden yaşıyorlar. Çamaşırlarını dışarıda, ön bahçede, teneke leğenlerin içinde yıkıyorlar. Kadınlarının, çocuklarının başıboş dolaşmasına izin veriyorlar. Ve onlar hafta sonlarında verandalarında geç saatlere kadar içki ve sigara içerek otururken, biz eski komşularımızı, sessiz sakin Japonları özlemeye başlıyoruz.

YAZIN SONUNDA trenlerle ilgili ilk söylentiler ta uzaklardan kulağımıza çalınıyor. İyi külüstürlermiş, diyor-

lar. Eski mi eski, antika şeyler. Kömürle çalışan lokomotifleri, antika gaz lambaları, kir pas içinde yolcu vagonları varmış. Tepeleri kuş pisliğiyle kaplıymış. Pencereleri kirden kapkaraymış. Birbiri ardına kasabalardan geçmiş, ama hiçbir yerde durmamış. Hiç düdük öttürmemiş. Sadece karanlıkta yol almış. *Hayalet trenler*, diyormuş onları görenler. Kimileri trenlerin Sierra Nevada Dağları'nın dar geçitlerinden yukarı tırmandığını söylüyormuş: Altamont, Siskiyou, Shasta, Tehachapi. Kimileri ise Rocky Dağları'nın batı şeridine doğru gidiyorlardı, diyormuş. Truckee istasyonunundaki bir görevli, perdelerden birinin aralandığını ve bir an için bir kadının yüzünü gördüğünü söylemiş. "*Japon*'du" demiş. Gerçi çok kısa bir süreliğine gördüğü için emin de olamıyormuş. Tren tarifeli programa dâhil değilmiş. Kadın pek yorgun görünüyormuş. Kısa siyah saçlı, küçük yuvarlak yüzlüymüş. Merak ediyoruz; acaba bizimkilerden biri miydi? Çamaşırhaneci İto'nun karısıydı belki. Ya da hafta sonlarında Edwards ile State caddelerinin kesiştiği yerde çiçek satan yaşlı kadındı. *Kısaca, "çiçekçi kadın" derdik ona*. Kim bilir; belki de sokakta hiç fark etmeden defalarca yanından geçtiğimiz birisiydi.

Bu SONBAHAR Ana Cadde'deki Budist Hasat Festivali yok. Krizantem Şöleni de yok. Güneşin batışıyla birlikte kağıt fenerler ışıl ışıl uçurulmuyor. Gece geç vakitlere kadar uzun kollu kimonolarıyla davul-

lar eşliğinde şarkılar söyleyip dans eden çocuklar da görülmüyor. Japonlar gitti çünkü; işte bu kadar. "İnsan onlar için kaygılanıyor, onlar için dualar ediyor, sonra da mecburen hayatına devam ediyor" diyor, on yılı aşkın bir süre Ogataların komşusu olan ihtiyar bir emekli. Yalnızlık çekmeye başlayınca, dışarı çıkıp parkta bir banka oturduğunu söylüyor. "Moralim düzelene kadar kuşların cıvıltısını dinliyorum" diyor. "Sonra da evime dönüyorum." Bazen birkaç gün boyunca Japonlar aklına gelmiyormuş, fakat neden sonra sokakta tanıdık bir yüz görüyormuş –balık yemi dükkânından Bayan Nişikawa bu; ama neden el sallayarak karşılık vermiyor? Ya da bir söylenti çalınıyormuş kulağına. *Kayanagilerin erik ağacının altına gömülü tüfekler bulunmuş. Oak Sokağı'ndaki bir evde Kara Ejder amblemleri bulunmuş.* Veya kaldırımda yürürken arkasından ayak sesleri duyuyor, ama dönüp baktığında kimseyi göremiyormuş. Sonra yeniden aklı başına geliyormuş: Japonlar aramızdan ayrıldı artık ve biz nerede olduklarını bilmiyoruz.

İLK DONLA birlikte çehreleri zihnimizde bulanıklaşmaya başlıyor. İsimleri aklımızdan silinmeye başlıyor. *Bay Kato muydu, Bay Sato mu?* Mektupları gelmez oluyor. Bir zamanlar onları delice özleyen çocuklarımız, artık nerede olduklarını sormuyor. En küçük çocuklarımız onları hayal meyal hatırlıyor. "Bir kere görmüştüm onlardan galiba" diyorlar

bize. "Hepsi siyah saçlıydı, değil mi?" Ve bir süre sonra onlardan geçmiş zaman kipiyle bahsetmeye başladığımızı fark ediyoruz. Bazı günler geçmişte bizimle yaşadıklarını bile unutuyoruz. Gerçi geceleri beklenmedik bir biçimde rüyalarımızda ortaya çıkıveriyorlar. *Bahçıvanın oğlu Elliot'ı gördüm. Üzülmeyin, iyiyiz, dedi bana. Yemekleri bolmuş, bütün gün beyzbol oynuyorlarmış.* Sabahları uyandığımızda onları zihnimizde canlı tutmaya çalışsak da, düşüncelerimizden silinip gidiyorlar.

ARADAN BİR YIL geçiyor ve Japonlara dair neredeyse tüm izler siliniyor. Pencerelerimizde altın yıldızlar ışıldıyor. Genç ve güzel savaş dulları parklarda pusetlerle geziyor. Havza kıyısı boyunca, gölgeli patikalarda uzun tasmalı köpekler çalımla yürüyor. Şehir merkezinde, Ana Cadde'de fulyalar açıyor. Çinlilerin yeni restoranı öğle yemeğine çıkmış tersane işçileriyle dolup taşıyor. Ev iznindeki askerler sokakları kolaçan ediyor ve Paradise Otel'de işler canlanıyor. Kay'in Çiçekleri kapanıyor, yerine Foley'nin İçki Dükkânı açılıyor. Manav Harada'yı Wong isimli bir Çinli devralıyor, ama görünümde en ufak bir değişiklik olmuyor. Böylece önünden geçtiğimizde her şeyin eskisi gibi olduğunu hayal etmekte zorlanmıyoruz. Ne var ki Bay Harada artık aramızda değil ve diğer Japonlar da yoklar. Dağların öte yanından haberler hâlâ kulağımıza ulaşsa da, onlardan artık na-

diren söz ediyoruz. Duyduğumuza göre Nevada ve Utah çöllerinde Japon şehirleri türemiş, Idaho'da Japonlar tarlalarda pancar toplama işine yerleştirilmiş, ve Wyoming'de bir grup Japon çocuğun akşam vakti ormandan aç ve titreyerek çıktığı görülmüş. Ancak bunların hepsi kulaktan dolma bilgiler ve doğru olmayabilirler. Bildiğimiz bir şey varsa o da Japonların oralarda bir yerlerde oldukları ve muhtemelen bu dünyada onlarla bir daha hiç karşılaşmayacağımız.

TEŞEKKÜR

Bu romana 1900'lerin başlarında Amerika'ya göç eden Japonlar esin kaynağı oldu. Romanı yazarken çok sayıda tarihsel kaynaktan yararlandım ve burada hepsinin ismini vermem mümkün olmasa da araştırmam için en önemli olanları belirtmek isterim. Özellikle Kazuo Oto'nun *Issei: A History of Japanese Immigrants in North America*'sı ile Eileen Sunada Sarasohn'un *The Issei* ve *Issei Women*'ına çok şey borçluyum. Diğer önemli kitaplar arasında şunlar yer alıyor: *East Bay Japanese for Action Presents "Our Recollections"*; Stan Flewelling'in *Shirakawa*'sı; Audrey Girdner ve Anne Loftis'in

The Great Betrayal'ı; Evelyn Nakano Glenn'in *Issei, Nisei, War Bride*'ı; Linda Gordon ve Gary Y. Okihiro'nun *Impounded*'ı; Donald Richie'nin *Lafcadio Hearn's Japan*'i; Yuji Ichioka'nın *The Issei*'si; Lawson Fusao Inada'nın *Only What We Could Carry*'si; Lauren Kessler'in *Stubborn Twig*'i; Akemi Kikumura'nın *Through Harsh Winters*'ı; Minoru Kiyota'nın *Beyond Loyalty*'si; Ellen Levine'nın *A Fence Away from Freedom*'ı; Tomoko Makabe'nin *Picture Brides*'ı; Sayo Masuda'nın *Autobiography of a Geisha*'sı; David Mas Masumoto'nun *Country Voices*'ı ve *Epitaph for a Peach*'i; Valerie J. Matsumoto'nun *Farming the Home Place*'i; Mei Nakano'nun *Japanese American Women*'ı; Donald Richie'nin *The Inland Sea*'si; Bernard Rudofsky'nin *The Kimono Mind*'ı; Dr. Junichi Saga'nın *Memories of Silk and Straw*'u ve *Memories of Wind and Waves*'i; Etsu Inagaki Sugimoto'nun *A Daughter of the Samurai*'si; Sonia Shinn Sunoo'nun *Korean Picture Brides*'ı; Ronald Takaki'nin *Strangers from a Different Shore*'u; Nagatsuka Takashi'nin *The Soil*'i; Linda Tamura'nın *The Hood River Issei*'si; John Tateishi'nin *And Justice For All*'u; Dorothy Swaine Thomas'ın *The Salvage*'ı; Yoshiko Uchida'nın *Desert Exile*'ı; Wakako Yamauchi'nin *Songs My Mother Taught Me*'si; ve Won Kil Yoon'nun *Passage of a Picture Bride*'ı. Sayfa 156'da yer alan Belediye Başkanı'na ait birkaç satırlık diyalog, 12 Ekim

2001'de Savunma Bakanı Donald Rumsfeld tarafından verilen Savunma Bakanlığı haber brifinginden alındı. Tüm bunların yanında "1917" adlı kısa öyküsüyle romanımın ilk bölümüne ilham veren Mary Swann'a minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Sarsılmaz görev aşkıyla bu kitabın yazılmasını mümkün kılan Nicole Aragi'ye; özenli editoryal önerileri için Jordan Pavlin'e; uzun ve kesintisiz destekleri için Symphony Space'den Kathy Minton ve Isaiah Sheffer'e; ve cömert yardımları için John Simon Guggenheim Memorial Foundation'a içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Leslie Levine'a, Russell Perreault'a, Michelle Somers'a ve Christie Hauser'a teşekkür ederim. Aileme, en yakın dostum Kabi Hartman'a, kusursuz reklamcı gözü için Mark Horn'a ve salı sabahı rutinleriyle Max'e özel teşekkürlerimi sunarım.

ROBERT BESSOIR

JULIE OTSUKA Kaliforniya'da doğup büyüdü. İlk romanı *When the Emperor Was Divine (İmparator Kutsalken)* ile takdir toplayan yazar, Asyalı Amerikan Edebiyatçılar Ödülü, Amerikan Kütüphaneciler Birliği Alex Ödülü ve Guggenheim Fellowship'e layık görüldü. Otsuka, New York'ta yaşıyor.

www.julieotsuka.com

Kapak fotoğrafı: John Clark

domingo
www.domingo.com.tr
instagram/domingo_yayinevi
twitter/domingokitap

"Kocalarımızı ilk gördüğümüzde onları kesinlikle tanıyamayacağımızı bilmiyorduk. Bize gönderilen fotoğrafların yirmi yıl önce çekildiğini bilmiyorduk. Bize yazılan mektupların kocalarımız değil, mesleği yalan söyleyip gönül çalmak olan, güzel el yazılı kişiler tarafından yazıldığını bilmiyorduk. Suyun ötesinden isimlerimizle bize seslenildiğini ilk duyduğumuzda birimizin eliyle gözlerini kapatıp arkasını döneceğini ama diğerlerimizin başlarımızı öne eğip kimonolarımızın eteğini düzelterek sakin ve ılık güne adım atacağını bilmiyorduk. *Burası Amerika*, diyecektik kendimize, *endişelenmeye gerek yok*. Ve yanılmış olacaktık."

THG
0724870
TSC

"Büyüleyici."
Vogue, Chicago Tribune, Elle

"Başyapıt."
Boston Globe

ülü
isti
Vogue

ISBN: 978 605 198 055 3
9 786051 980553
48 TL
domingo.com.tr
KDV'den muaftır.